

1855

GEHEIM.

VOOR DEN DIENST.

BESCHEIDEN

BETREFFENDE

DE VEREENIGING „SAREKAT ISLAM”.

A 4

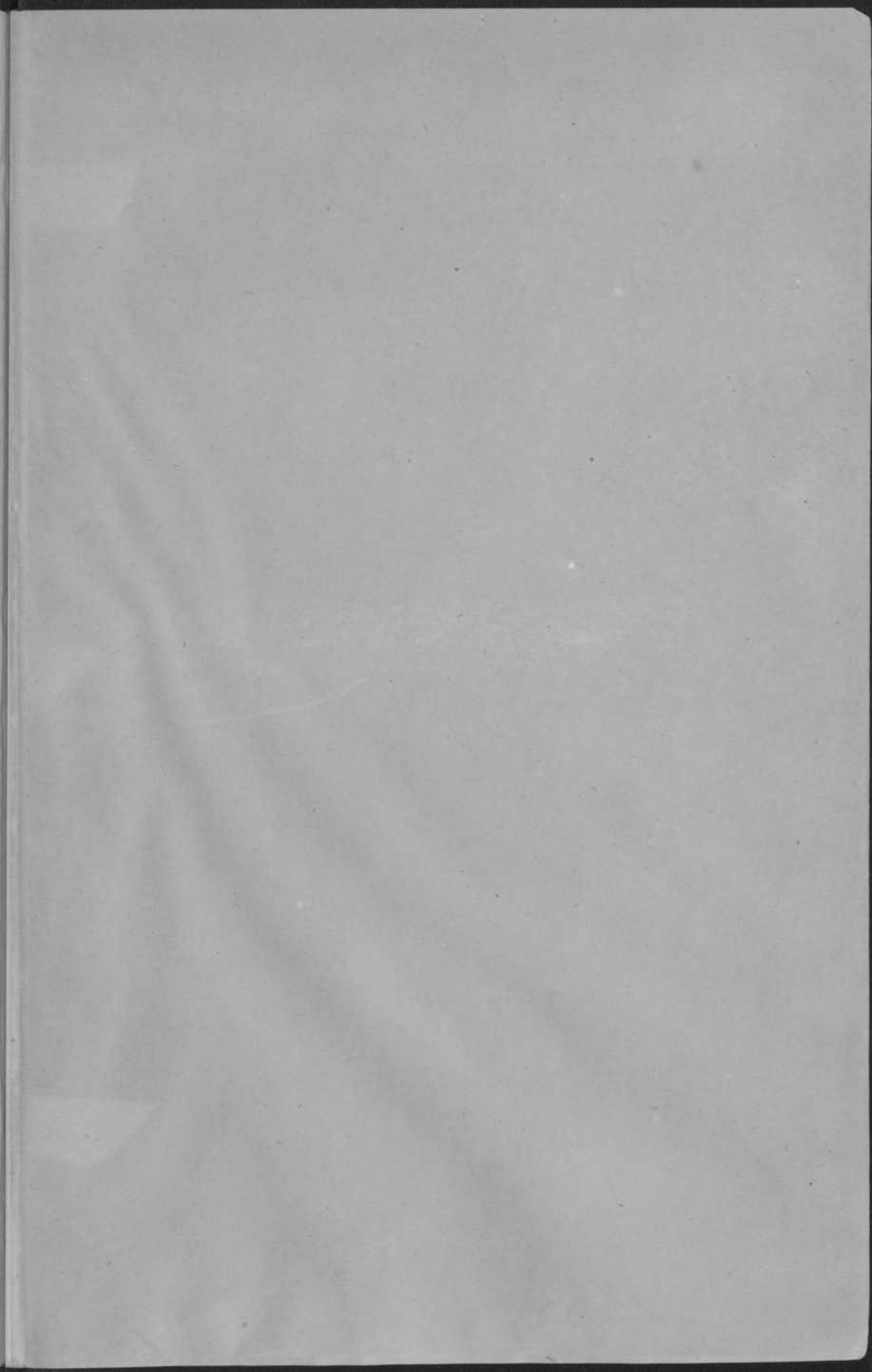
BATAVIA
LANDSDRUKKERIJ
1913.

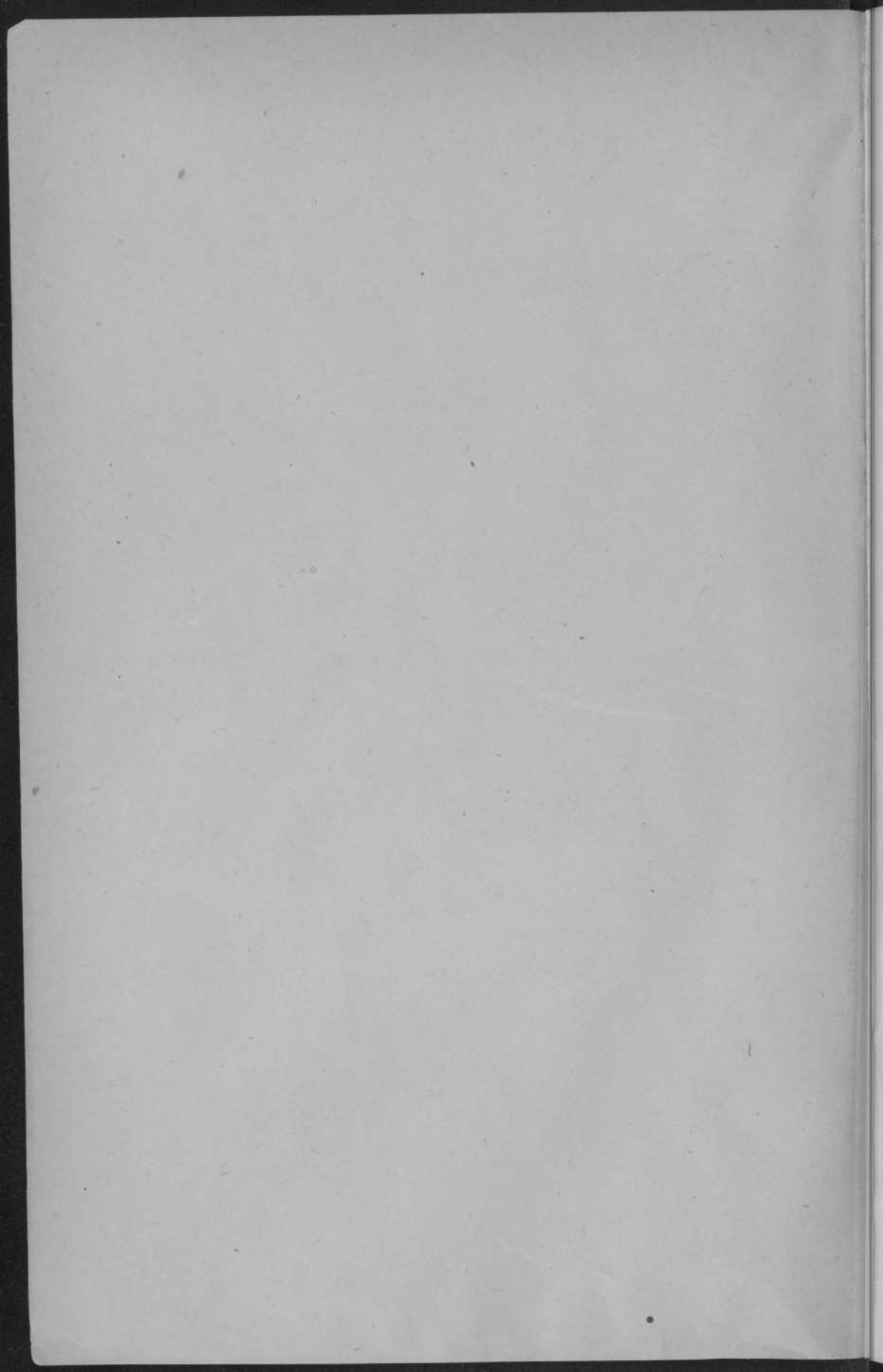
A⁷⁴ 3343

1855

A4

BESCHEIDEN

BETREFFENDE

DE VEREENIGING „SAREKAT ISLAM”.

BATAVIA
LANDSDRUKKERIJ
1913.

9029/63

RESCHEIDEN

VERBODEN TOEGANG

INHOUD.

	Blz.
I. Geheime missive van den Adviseur voor Inlandsche Zaken aan den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, gedagteekend Weltevreden, 24 Augustus 1912	1
II. Zeer geheime missive van den Adviseur voor Inlandsche Zaken aan den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, gedagteekend Weltevreden, 13 Mei 1913 If 46	8
A. Verder verloop van zaken	8
1. De schorsing	8
2. Een truc	9
3. De Sarekat Islam te Soerabaja	9
a. De Oetoesan Hindia	9
4. Verdere propaganda	11
a. Darma loemaksa te Bandoeng	12
5. Karakter der vergaderingen	14
B. Oorzaken en algemeen karakter der Sarekat Islam	15
1. Te Solo	15
2. De Gouvernements-landen	16
3. Kleinheidsgevoel der Javanen	17
a. bij de priaji's (geestelijk)	17
b. bij de bevolking (materieel)	18
4. De reactie	19
a. bij de priaji's (onderwijs)	19
b. bij de bevolking (handel)	19
C. Het Godsdienst-element	22
1. De actie der zending	22
2. Andere factoren	23
D. Bespreking der leidende personen	24
1. Hadji Samanoedi	24
2. R. O. S. Tjakra aminata	24
3. R. Moch. Joesoep	25
4. M. Hadji Abdoelpatah	25
5. R. Tjakra soedarma	25
6. R. Goenawan	25
7. M. H. Bachlan	26
8. H. Achmad Hesani Zaeni	27
9. R. Dipa martana	27
10. R. Ng. Djaja margasa	28
11. R. Adiwidjaja	28
12. R. Boerhan Karta diredja	29
13. R. M. Soewardi	29
14. A. Wignja disastra	30
15. Abdoelmoeis	30
15a. M. K. Partadiredja	31
16. Hasan Ali Soerati	31
17. Soema asmara	31
18. S. Ahmad bin Moehammad al Noesawa	32
19. S. Abdoellah bin Hoesein al Aijdroes	32
E. Ongunstige factoren in de Sarekat Islam	33
1. De Islam	33
2. De wig tusschen Bestuur en de bevolking	36
a. Eed en geheime teekens	37
b. Plaatselijke onlusten	39
3. Het nationaal karakter	40

	Blz.
F. Gunstige werking der Sarekat Islam	41
1. Samenwerking met het Bestuur	42
2. Contrôle op lagere ambtenaren	42
3. De ethische koers	42
4. Contre-poids tegen de Chineesche aanmatigingen	42
G. Kansen op duurzaam succes	42
1. Er voor	42
2. Er tegen	42
a. de slechte financieele basis	42
b. de heterogene toetredings-overwegingen	44
c. gegedèn empijak, koerang tjagak	44
H. Houding der Regeering en Hare organen jegens de Sarekat Islam	45
I. Prognose	48
III. Nota A dd° Mei 1913	52
IV. Nota der Algemeene Secretarie dd° Buitenzorg 15 Mei 1913	55
V. Uittreksel uit het besluit van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië van 30 Juni 1913 If 3	60
VI. Missive van den Waarnemenden Eersten Gouvernements Secretaris aan den Resident van Soerakarta, gedagteekend Buitenzorg, 30 Juni 1913 If 1587	63
VII. Geheime circulaire van den Waarnemenden Eersten Gouvernements Secretaris aan de Hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madoera, gedagteekend Buitenzorg, 30 Juni 1913 If 239	67
VIII. Geheim Kabinetsschrijven aan den Minister van Koloniën, gedagteekend Buitenzorg, 2 Juli 1913 If 48/1	71

I. GEHEIME MISSIVE VAN DEN ADVISEUR VOOR INLANDSCHE ZAKEN AAN
DEN GOUVERNEUR-GENERAAL VAN NEDERLANDSCH-INDIË, GEDAG-
TEEKEND WELTEVREDEN, 24 AUGUSTUS 1912 N°. 191.

Naar aanleiding en onder terugaanbieding van de bij renvooi der Algemeene Secretarie van 16 dezer jl. IF 1431 geheim toegezonden stukken, heb ik de eer Uwer Excellentie nog het volgende, gedeeltelijk ter aanvulling van de mededeelingen van den Resident, eerbiedig ter kennis te brengen.

Reeds vrij geruimen tijd, voor zoover hier bekend is, bestond er een zekere handelsnaijver tusschen gezeten Javaansche kooplieden te Lawéan, een commercieele en industriele voorstad van Soerakarta, en de ter hoofdplaats gevestigde Chineesche firma Sie Dhian Ho, die een handel van boeken en kantoorbehoeften drijft, een Javaansch-Maleische krant, de T a m a n P a w a r t a uitgeeft, en zich voorts ook in belangrijke mate met batikhandel e. a. occupeert. Kort na de kortstondige opschudding onder de Chineezen te Soerabaja begon de zaak een eenigszins acuut karakter aan te nemen, omdat de firma bovengenoemd, waarschijnlijk in kongsi, of ten minste in conniventie met andere Chineesche kooplieden, wat al te zeer het onderste uit de kan heeft willen hebben, hetgeen tengevolge had, dat de benadeelde Javanen, bijna allen te Lawéan gevestigd, onder leiding van eenige notoire handelsspersonen, besloten een boycott tegen genoemde firma op touw te zetten. Afscheiden van de overweging, dat men een geprononceerde reactie van de lijdzame Javanen ternauwernood verwachtte, was men een dergelijk blijk van eensgezindheid, en nog wel in de bekrompen, achterlijke kringen van Lawéan, in de Javaansche wereld zoo zeer ongewoon, en lag de toepassing op het moderne agitatie-middel der boycott zoo zeer buiten den dagelijkschen gang van zaken in het onderwetsche Soerakarta, dat velen met eenige verbazing en belangstelling het verdere beloop gadesloegen.

Hoe het met die boycott precies is afgelopen, is mij niet bekend, en het laat zich denken dat de geheele beweging meer in woorden dan in daden heeft bestaan, doch in elk geval schijnt men eenig succes gehad te hebben, en de macht der eensgezindheid ook in deze kringen te hebben gevoeld (in modern-ontwikkelde kringen heeft men zulks, getuige de talloze nieuw opgerichte vereenigingen, reeds lang begrepen), zoodat er besloten werd tot eene meer duurzame verbinding van gelijkgezinden, hetwelk zich belichaamde in de oprichting van de vereeniging S a r e k a t I s l a m, i. e. Mohammedaansche Genootschap.

De reden, dat juist de Islam er bij werd gehaald, is gedeeltelijk een kleine weerslag op de zendings-actie in Soerakarta, daar omstreeks het hier bedoelde tijdstip de oprichting van een Zendings-hospitaal aldaar levendig besproken werd, hoofdzakelijk echter als een uitvloeisel te beschouwen van de streng-orthodoxe neigingen, waardoor geheel Lawéan, inzonderheid echter de Javaansche

handelaren, die de leiding hadden in deze aangelegenheid, zich kenmerken, en waardoor de onderlinge aaneensluiting in hooge mate werd vergemakkelijkt.

Hoewel voor de preciese juistheid van het bovenstaande niet in allen deele kan worden ingestaan, meent men toch met eenige beslistheid te kunnen ontkennen, dat de vereeniging door R. M. Tirta adi soerja zou zijn opgericht en Sarekat **dagang** islam zou heeten, en voorts eene zuster-vereeniging te Buitenzorg zou hebben, zooals de Resident in zijn schrijven opmerkt, welke opvatting in vele Europeesche en Inlandsche bladen werd gedeeld.

Wel heeft genoemde persoon grootelijks bijgedragen tot het „stemming maken” onder de vrome kringen, waarvan hier sprake is, en bestaat de mogelijkheid dat zijn persoonlijke invloed en raad den voormannen belangrijk ten goede is kunnen komen, doch hetgeen de Resident bedoelt is iets anders, en hoe men klaarblijkelijk tot de verwarring gekomen is, zal beneden nader kunnen blijken.

De Sarekat Islam had te Solo spoedig een reuzensucces, vooral onder de lagere bevolking: tot het lidmaatschap was alleen vereischt de betaling van een zeer geringe entr  e, naar ik meen 30 cents, en de aflegging van eene verklaring, die er oppervlakkig vrij onschuldig uitzag, en in hoofdzaak alleen de belofte van trouw aan de statuten (wat daar allemaal zoo al instond, werd natuurlijk gemakshalve niet in extenso aan het vulgus medegedeeld), en de Bestuurders inhield. Contributie werd niet geheven, en daardoor de klip omzeild, waarop zoovele andere vereenigingen van inlanders gestrand zijn of nog bezig zijn te stranden.

Hoe men dan later wel aan geld zou komen, als de entr  e's om een of andere reden opgebruikt zouden zijn, werd nergens vermeld, zelfs niet eens besproken, en voor zoover er dezerzijds eens naar werd geïnformeerd, kreeg men ten antwoord dat de opbrengst van entr  e's der nieuwe leden zoo groot was, dat men er jaren mee kon werken, of wel dat de rijke Hadji's, die in het bestuur zaten, uit algemeene menschenmin wel uit eigen zak voor de noodige geldmiddelen zouden zorgen.

De vereeniging begon op de gebruikelijke wijze met een Bestuur van een respectabel aantal personen, waarbij voor iedere functie bovendien een vice- of onderfunctionaris werd aangewezen, en de niet op die wijze betitelde leden als commissaris of adviseur werden benoemd. Men ging rond met plannen om Moslimsche scholen op te richten, handel te drijven, en besloot ook om een Javaansch dagblad uit te geven, dat als orgaan van de vereeniging zou moeten strekken.

Tot hoofdredacteur van dat dagblad, dat geheel in het Javaansch zou moeten zijn gesteld (de meeste andere Javaansche bladen bevatten ook een Maleisch gedeelte), werd de reeds bovengenoemde R. M. Tirta adi soerja aangewezen, waarover handelen mijne missives van 6/2 jl. N   23 en 19/2 d.a.v. N   39, die te Bandoeng of Buitenzorg zou blijven wonen, en wien als mederedacteur te Solo, voor het dagelijksch opmaken der krant en de voeling met het bestuur een zekere Raden Marta darsana werd toegevoegd. Aangezien het blad te Djocja bij de firma Buning gedrukt moest worden (de Solo'sche drukkers, die ieder al een eigen Javaansche krant uitgeven, waren natuurlijk daartoe niet bereid), werd daar ter plaatse nog een

zekere Mas Wignja ardja, voor correctie-werk etc., onder den titel: redacteur te Djocja, aangewezen. Deze laatste persoon is mij overigens onbekend en schijnt niet iemand van beteekenis te zijn; Raden Marta darsana is dat trouwens ook niet; vroeger mede-redacteur der Djawi Kanda, was hij het laatst aan de redactie verbonden van de toen reeds zieltogende Medan Priaji, doch moest hij wegens geldgebrek worden ontslagen, waarop deze persoon naar zijn geboortestad (hij is Solonees) terugkeerde. Toch bleef hij relaties met den hoofd-redacteur der Medan Priaji onderhouden (wat moest de man, die niets speciaals geleerd heeft, anders) en zoo werd hij thans als diens adjunct voor het dagelijksch beheer der krant bestemd.

De populariteit der vereeniging werd zoo groot, dat men voeling trachtte te verkrijgen met andere club's van ongeveer gelijke strekking te Djocja en Pasar gedé, welke pogingen echter v.z.b. geen resultaat hadden, terwijl eenige lieden van fortuin, en uit dezelfde Moslimsche handelsstad te Soerabaja een paar propagandisten ontboden om ook te Soerabaja, men zegt zelfs te Magelang, vertakkingen van het Genootschap op te richten. Voor zoover mij ter oore kwam, is hiervan nog geen definitief resultaat verkregen.

Het is hier de plaats met een enkel woord over die evengenoemde strekking nader te spreken. Uit het bovenstaande is gebleken dat een zeker handelsanimositeit tegen Chineezzen het initiatief in dezen krachtig heeft bevorderd; bovendien staan de Chineezzen als ras bij de Javanen, die meestal de dupe van hunne commercieele operaties worden, niet erg vriendschappelijk aangeschreven, terwijl de verrassend snelle emancipatie der Chineezzen in de laatste jaren hoogelijk de afgunst der Javanen, bij hoog en laag, heeft gaande gemaakt, en daarop, o. a. door het afschaffen van vernederde hormatsgebruiken, voor hoogere ambtenaren, uit overweging dat zelfs de minste Chinees daarvan is vrijgesteld, e. a. werd gereageerd, al te gader factoren, die de snelle propaganda der Sarekat Islam stellig hebben bevorderd. Doch dat men „voornamelijk den ondergang van alle Chineezzen" beoogd heeft, zooals de Resident opmerkt, mag zeer zeker overdreven worden genoemd, te meer daar zich nog belangrijke andere motieven voor de ontwikkeling der vereeniging laten aanvoeren. Naar ik meen is de Resident een trouw lezer van het blad Tama n P a w a r t a, hetwelk om licht te bevroeden reden, alle aanleiding moet hebben gehad de vereeniging eenzijdig verdacht te maken; het laat zich denken dat bij gebrek aan nadere voorlichting van andere zijde, zooals de Resident mededeelt, deze hoofdamtenaar mede door deze sterk onder Chineeschen invloed staande krant tot de evenvermelde opinie gekomen is.

In de Europeesche bladen werd hoofdzakelijk de nadruk gelegd op het zoogenaamde anti-Europeesche streven dezer vereeniging, vooral toen zij hare relaties ook elders trachtte uit te breiden, en het bij vele Europeanen hier te lande telkens weer opduikende bijgeloof nopens „wijdvertakte samenzweringen der Islamieten" etc. weer levendig begon te worden.

Ook dit komt hoogelijk overdreven voor, al is een zekere reactie, zooals boven gezegd, niet geheel en al te miskennen. De Djocja'sche club, Mohammadijah geheeten, en hoofdzakelijk bestaande uit een aantal leerlingen der Kweekschool aldaar, die thans geregeld, met nog an-

dere meer wereldsche jongelui, die vroeger wellicht niet aan zoo iets gedacht zouden hebben, bij een notoir Wetgeleerde in de Kaoem Moslimsche theologie studeeren, is haast onvoorwaardelijk als een dergelijk reactie aan te merken, doch een eigenlijke geconstitueerde vereeniging is dit niet, en de beweging breidt zich, naar ik verneem, ook niet uit, terwijl er bovendien van aansluiting bij de Sarekat Islam ten slotte niets schijnt te zijn gekomen.

Over de in het bovenstaande genoemde vereeniging te Pasar gedé ben ik niet dan schaarselijk ingelicht; zij zou bestaan uit een naar de mode van den tijd, en eenigszins in de opwelling van het oogenblik gestichte vereeniging van handelaren, met commercieele doeleinden om voor gezamentlijke rekening te handelen op iets nieuwer grondslag dan tot nu toe ook wel geschiedde, die zooals zich uit het godsdienstig karakter der lieden aldaar licht laat bevroeden, een eenigszins vroom tintje zou hebben.

Behalve uit bovengenoemden tweeledigen hoofde komt het voor, dat vooral nog een derde factor aan de Sarekat Islam haar snel succes bezorgd heeft, en wel dat de oppositie-partijen in al hare nuances daarin een plaats konden vinden. Oppositie namelijk tegen het streven naar moderne ontwikkeling en hervorming, dat op sympathieke wijze blijkt uit het streven van het Solo'sche Boedi Oetama (elders uit zich dat streven niet overal even verkwikkelijk), doch ook eenigszins tegen de nietsdoende aristocratie ter plaatse, naar het schijnt, zoodat men in de Sarekat Islam zoowel bekrompen, starre reactionnairen aantreft als personen, die wel allerlei van de moderne nieuwigheden willen overnemen, doch onder strikt behoud van den Javaansch-Moslimschen grondslag der sociale verhoudingen. Voorstanders van het **Javanisme** dus, waaronder ook al weer verschillende stroomingen zijn, tot geheel democratische toe, die echter in tegenstelling met Boedi Oetama (te Solo) en de Chineesche ontwikkeling geen Vereuropeesching willen, doch een specifiek Javaansch cachet willen behouden. Mutatis mutandis zou men kunnen zeggen, eerstens de nationalist, zooals zij zich in Frankrijk uiten, zijnde een legitimistisch-katholiek gezinde bent, tweedens de democraten op geloovigen grondslag, beide tegenover de cosmopolitisch-gezinde internationalisten.

Boedi Oetama heeft zich dan ook tegenover de nieuwe vereeniging merkwaardig gereserveerd gehouden en de exploiten van het bestuur, die in het would-be sensatiekrantje Djawi kanda e. a. met ophef werden verteld, of doodgezwegen of tot zuivere proporties teruggebracht (over de beroemde boycott werd o. a. ternauwernood een kort entrefiletje in haar orgaan geplaatst) doch zich overigens van polemieken vrij zorgvuldig onthouden. Alleen na het optreden van den Resident betuigt zij krachtig haar sympathie met de Sarekat Islam, doch het maakt den indruk, dat zulks meer uit vrees voor haar eigen bestaan, dan uit goedkeuring van het streven der Sarekat Islam is voortgekomen.

Daarbij is gekomen de groote massa, die gelegenheid vond op allereenvoudigste wijze zich aan te sluiten, en ook lid van een vereeniging te wezen, zonder zich veel te bekommeren op welke grondslagen dezelve rustte, alleen of hoofdzakelijk om met de modegril van den tegenwoordigen tijd eenigszins mee te gaan. >

Over het bovenstaande zou misschien nog wel eenige nadere specificceering gewenscht zijn, doch het is moei-

lijk hier ter plaatse over zaken, die men allerm minst door categorische vragen kan onderzoeken, het noodige licht te verkrijgen. Daarbij komt dat er, zooals gezegd, niet één, doch meerdere onderstroomden zijn, waarvan de richting en de kracht zelfs bij de leiders van iedere fractie, hoezeer men zich overigens, „in dunklen Drange" „des rechten Weges wohl bewusst" mag zijn, niet juist bekend moeten worden geacht, zoodat ik meen mij tot de gegeven, nog vage aanduidingen te moeten bepalen.

Het blad, *Saroeatama*, gaf eerst drie proefnummers, en stopte toen; niet omdat zich geen gegadigden hadden aangemeld, doch aangezien bleek dat de hoofdredacteur de heeren weer eens had opgelicht. Volgens berichten van andere zijde namelijk zou het bestuur de financieele regeling met de firma Buning geheel aan hem hebben overgelaten en daartoe een som van f 750.— te zijner beschikking hebben gesteld.

Deze som in zijn bezit bleek te machtig voor het wankelen geweten van dezen man, en hij besloot ze liever ten eigen bate aan te wenden, te meer daar de uitgave der *Medan Priaji* wegens geldgebrek gestaakt stond te worden, en dat geld dus uitstekend kon dienen om zijn reputatie met dat blad nog eenige maanden bij zijne bewonderaars door dik en door dun eenigszins overeind te houden.

De drukkersfirma kreeg dus haar geld niet, en staakte de uitgave begrijpelijkerwijze direct. Het bestuur moet toen andermaal in den zak hebben getast om de krant weer aan den gang te helpen, doch was nu zoo verstandig (s. v. v.) om den hoofdredacteur te ontslaan, en met de twee overgebleven lieden verder te werken. De reden van dit ontslag werd op den grooten afstand geschoven, en over de geldaffaire met geen enkel woord in de *Saroeatama* gerept, hetzij men zich schaamde er op die wijze met den notoiren oplichter in te zijn gevlogen, hetzij men den man, die steeds met hunne opvattingen had ge-coquetteerd, heeft willen sparen, hetzij dat men wellicht nog steeds niet wijzer is geworden, hoewel de executoriale verkoop van zijn boedel dezer dagen weer een aantal van zijne trouwe volgelingen over den waren stand van zaken heeft kunnen inlichten.

Intusschen had de man van zijn kortstondig redacteurschap gebruik gemaakt de zaken der *Sarekat Islam* ook op andere wijze te troubleeren.

Zelf had hij, in zijn goeden tijd, ± 1909, eene vereeniging opgericht, *Sarékat dagang Islamijah* geheeten, i. e. Moslimsche Handelsvennootschap, met geldelijken steun van eenige Arabische en Maleische kooplieden te Batavia, en geheel op de basis van eene naamloze vennootschap, over welke vereeniging handelt mijn schrijven aan den Resident van Batavia van 26 October 1909 If 128, en die, naar ik meen, ook rechtspersoonlijkheid heeft verkregen. Ondanks den grooten ophef in zijn krant, ging deze vereeniging reeds na een paar maanden hare gestie staken, omdat de geldschietters, waaronder een lid der familie Badjenet, den man bereids hadden voorzien en niet meer wenschten te fourneeren.

Niemand herinnerde zich dus meer het bestaan dier vennootschap, doch met den voorspoed te Solo vond de heer Tirta het moment gunstig zijn mislukte kongsi weer te voorschijn te halen, en deze als de moeder-vereeniging der Solo'sche vertakking voor te stellen, onder allerlei verdraaiingen, als zoude het hoofdbestuur te Buitenzorg

hare functie grootmoedig aan de Soloneezen hebben afgestaan, omdat het zwaartepunt der vereeniging nu daarheen verplaatst was, terwijl hij voorts de Solo'sche vereeniging steeds Sarekat dagang Islam ging noemen, hetgeen uithoofde der toevallige overeenkomst in naam bij vele lieden, in de pers en bij den Resident, heeft ingeslagen. Het comble beging deze man met zijn leugenachtige brutaliteit, toen hij verklaarde, dat R. Marta darsana, die ook nog als redacteur te Solo der Medan Priaji te boek stond, als redacteur der Saroetama geen speciale bezoldiging genoot, doch dat hij, Tirta, uit hulp en welwillendheid voor de jonge vereeniging, die het financieel nog niet zoo goed kon boeren, had toegestaan dat de man ook, op zijne kosten, voor de Saroetama zou werken! Zóó verklaarde de man, wiens eigen vennootschap reeds lang in liquidatie was, wiens executoriale verkoop in de dagbladen geadverteerd stond (een gemeene streek van zijne vijanden, vertelde hij, er was niets van waar!), en die juist te voren van die vereeniging, die hij zou helpen, op onrechtmatige wijze f 750.— had wegge-moffeld! Een zeker bedrag aan imponeerende oplichterstalenten in dezen man kan niet worden geloofhend!

Gelukkig echter werd het bestuur der Sarekat Islam thans niet weer geïmponeerd, en in het volgende nummer verscheen dan ook een kalm doch beslist gesteld bericht, dat de voorstelling van zaken in de Medan Priaji volkomen onjuist was, dat R. Marta darsana van den beginne af door de Solo'sche vereeniging was betaald, en dat men met den heer Tirta geene relaties meer had. Voortaan ging ieder zijn eigen gang, en kon de Saroetama geregeld verschijnen waarbij o. m. een „feuilleton“, van Tirta's hand, dat hij voor dat blad had bewerkt, onder voorwendsel dat het in proza was, werd gesupprimeerd, en vervangen door een beschrijving der geheimen van het hof te Constantinopel, in Javaansche dichtmaat. Overigens is de inhoud van deze krant tot nu toe zeer gematigd geweest, en ook zeer onbeduidend; de Javaansche drukletter neemt zooveel plaats in, dat er behalve voor de oppervlakkige hoofdartikelen, en de advertentiën der Lawe-an'sche kooplieden, ternauwernood plaats was voor enkele korte berichten over het dagelijksche nieuws en de publicatie der statuten van de vereeniging, zonder dat zij echter haar extra-predicaat d a g a n g aan het hoofd der rubriek weer liet wegnemen.

Deze statuten komen overeen met die door den Resident medegedeeld, al moge de vertaling hier en daar wat vrij zijn en eenige verkortingen, die overigens niet zooveel ter zake doen, zijn aangebracht, zoodat zij geen nadere bespreking vereischen.

Hoe nu verder de locale actie der vereeniging is geweest, d. i. in de laatste weken, blijkt reeds voldoende uit het schrijven van den Resident: een bepaalde groep, waaronder ook de leden der kinder-vereeniging, Soe-tar-sa-mo-el-ia, zijn wat ruw tegen de Chineezzen opgetreden (die van hun kant stellig wel de noodige provocaties hebben gedaan), een andere groep heeft zich op een huurland niet met de gebruikelijke lijdzaamheid gedragen, elders, op krapjak-gronden schijnen zij zelfs eenig verzet te hebben gepleegd. Hoe het zij, de behandeling dier aangelegenheden is voor het oogenblik hoofdzakelijk een kwestie van lokaal beleid, waarbij, naar het voorkomt, in dezen met kracht en voortvarendheid, hetgeen altijd in een Oostersche maatschappij een gunstigen indruk maakt, is opgetreden.

Natuurlijk zou het „ontbonden verklaren” van eene vereniging, die niet eens rechtspersoonlijkheid heeft, hetzij dit al of niet misschien eenigszins prematuur mag zijn geweest, weinig practisch succes hebben als men met een homogene, doelbewuste, krachtig aaneengesloten bevolkingsgroep te maken had, doch zooals bereids werd opgemerkt, zijn tot de Sarekat Islam lieden van niteenlopende neigingen en van ongelijke beweging samengekomen, zonder zelfs een duidelijk geformuleerd, laat staan uitgesproken coalitie-beginsel, zoodat tegen het optreden van het Europeesch Bestuur wel geen noemenswaardige oppositie zal komen.

Ten slotte mag nog eens met nadruk worden verklaard, dat de bovenstaande mededeelingen achter de schrijftafel te Batavia uit verschillende bron zijn vergaderd, en hoewel men meent voor de algemeene juistheid te kunnen instaan, moet nopens de details toch een zeker voorbehoud worden gereserveerd.

De Adviseur van Inlandsche zaken,

Namens dezen:

De Adjunct-Adviseur,

(w. g.) D. RINKES.

II. ZEER GEHEIME MISSIVE VAN DEN ADVISEUR VOOR INLANDSCHE ZAKEN AAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL VAN NEDERLANDSCH-INDIË, GEDAGTEEKEND WELTEVREDEN, 13 MEI 1913 N°. 46.

Met referte aan het renvooi der Algemeene Secretarie van 29 Januari jl. N° 49a geh. en ter voldoening aan de missive van den 1sten Gouvernements Secretaris van 2 April jl. N° 118 geheim eigenhandig, heb ik, onder terug-aanbieding der bijlagen van evengenoemde stukken, alsmede van volgende renvooiën, de eer Uwer Excellentie eerbiedig het volgende mede te deelen.

A. VERDER VERLOOP VAN ZAKEN.

Aansluitende bij mijn schrijven van 24 Augustus 1912, N° 191 geh. zij het mij vergund te beginnen met eenige mededeelingen in globale trekken, van de verdere geschiedenis der vereeniging Sarekat Islam, voor zoover mij zulks ter oore kwam.

1. De schorsing.

Na de schorsing der vereeniging door den Resident van Soerakarta (vide diens schrijven van 11 Augustus 1912 N° 100/S) heeft het bestuur de verdere leden-aanname voorloopig gestuit, aanvankelijk onder voorwendsel van de ingetreden vasten, welke in 1912 den 14^{den} Augustus zijn aangevangen.

Hielden het bestuur en de leden zich voorts, gedurende het onderzoek door den Resident, klaarblijkelijk heel rustig, niet alzo de buitenwacht, de andere Inlandsche vereenigingen, vooral Boedi Oetomo, en de Inlandsche zoodat de Europeesche doch inlandsch gezinde persorganen, die naar gelang van temperament en ontwikkeling hunne verbazing, ontstemming, teleurstelling etc. over deze behandeling van eene zustersvereniging uitdrukten, en waarschijnlijk onder Europeesche voorlichting, aan de rechtmatigheid er van gingen twijfelen.

Dat zulks niet alleen vrees voor eigen bestaan, en lustheid op sensationeele berichten was, doch ook eene zekere gegriefdheid over de „achternitzetting” van de Inlanders in dezen, en de mir-nichts-dir-nichts-gemakkelijkheid waarmee men de vereeniging had gestuit, hetgeen met Europeesche of Chineesche bonden niet zoo voetstoots zou zijn gegaan, was opgewekt, moge hieruit blijken dat ook bezadigde personen, zooals Raden Kamil, en dergelijke, die niets met Sarekat Islam hadden uit te staan, mij hunne niet-vleiende opiniën over een en ander te kennen gaven, op redres ervan aandrongen en hunne bezorgdheid uitdrukten, dat de Regeering allen vooruitgang van Inlandsche zijde klaarblijkelijk wilde verhinderen. Aangezien echter de indruk van het oogeblik een belangrijke factor van hunne meeningen scheen te zijn, kwam het voor, dat daaraan geen overdreven aandacht behoefde te worden geschonken.

Alles met alles mag men concludeeren, dat de bewuste schorsing, hoewel op den duur niet te handhaven, goede uitwerking heeft gehad: men is te Soerakarta uit den eersten roes van succes tot goede bezinning gekomen,

heeft gemerkt, dat het Gouvernement er zoo waar ook nog was, en ingezien, dat eene goede verstandhouding met de gestelde machten en het zich houden aan wet en orde, waar men in den beginne zoo zeer niet aan dacht, tot het voortbestaan en den bloei der vereeniging onmisbaar waren.

2. Een truc.

Intusschen had men nog een truc toegepast om te trachten het wettig bestaan der vereeniging buiten den Resident van Soerakarta om, te verkrijgen, door namelijk een persoon te Soerabaja te machtigen goedkeuring op de statuten te vragen, op welke wijze men de bemoeienis van den Resident hoopte te ontgaan. Aangezien het betrokken request echter door het Departement van Justitie (vide de slot-alinea van het schrijven van den Resident van Soerakarta, van 11 November 1912, If 132/S) aan dezen Gewestelijken Bestuurder werd toegezonden, had deze akal geen succes. Dat een en ander door de bestuurders der vereeniging zelf bedacht zoude zijn, kan ik mij, nu ik deze lieden persoonlijk eenige malen ontmoette, niet goed voorstellen; het is te zeer een advocatenhandigheid, om hierachter geen juridisch advies te vermoeden. Daar de statuten, zooals mij werd verteld, door Mr. Dommering werden opgesteld (van het kantoor van Mr. Feenstra c. s. te Soerabaja, overigens gunstig bekend), zal ook deze wellicht het advies tot evenvermelde truc hebben gegeven, hetwelk dan in onnadenkende onwetendheid, zonder veel besef daarmee niet correct te handelen, door het bestuur is opgevolgd.

Het kwam gewenscht voor, deze aangelegenheid hier nog eens te releveeren, aangezien ook van elders blijkt dat advocatenbemoeienis wel eens strekt ook in zaken, die in zekeren zin als politieke zijn aan te merken, complicaties te veroorzaken: te Batavia zou bijv. Mr. Ruijs meermalen aan klagende Arabieren hebben geadviseerd, zich tot den Turkschen consul te wenden om steun en voorspraak, ten einde het Gouvernement „bang” te maken, en op die wijze wellicht tot resultaat te komen.

3. De Sarekat Islam te Soerabaja.

Eenige maanden heeft men tevergeefs gewacht op de aangevraagde rechtspersoonlijkheid, en daarop te Soerabaja maar een nieuwe Sarekat Islam, met een eigen hoofdbestuur opgericht, op het schoone voorbeeld van Soerakarta, doch overigens geheel zelfstandig, zooals het heette, om niet zoo dadelijk van de connectie te laten blijken. Sedert is het, vooral door de verplaatsing van den eigenlijken zetel der vereeniging terug naar Soerakarta, voldoende duidelijk geworden, dat Soerabaja door de bestuurders nooit anders dan als een tak van de eigenlijke vereeniging beschouwd is, waardoor zich mede eenige oogenschijnlijk onlogische handelingen op normale wijze laten verklaren.

Tot president te Soerabaja werd verkozen de hierna meer te noemen R. Oesman Said Tjakra aminata, met eenige minder op den voorgrond tredende leden, die reeds dadelijk een groot succes ter plaatse en in omliggende streken konden boeken.

3a. De Oetoesan Hindia.

Tevens kwam men te voorschijn met een „eigen” orgaan (later is verklaard, dat het orgaan der Sarekat Islam nooit anders is geweest, dan het Jav. dagblad Sarotama, waarover bereids in mijn sschrijven van 24 Augustus 1912 If 191 werd gesproken), Oetoesan Hindia geheten, dat in het Maleisch verscheen, doch reeds lang, klaarblijkelijk onafhankelijk der S. I. beweging, voorbereid was geworden, en ook reeds vóór de daadwerkelijke oprichting daarvan te Soerabaja was verschenen.

De Arabieren, Moeh. Voor-Indiërs en de Inlanders van gelijke beweging daar ter plaatse hadden namelijk bereids geruimen tijd plannen gemaakt om een Moslimsch orgaan te stichten, zoo mogelijk ook met Arabische letter gedrukt, eerstens om niet door hunne abonnementen en advertenties de kas te spekken van de (Chineesche en andere) uitgevers der bestaande Maleische bladen, tweedens omdat deze bladen (Pewart Soerabaja en Bintang Soerabaja) alsmede de overeenkomstige kranten te Semarang etc. het publiek volgens hen zeer eenzijdig inlichtten en vooral gedurende de woelingen steeds heftig pro-Chineesch waren geweest, daarbij op onredelijke wijze de belangen en aanspraken van andere bevolkingsgroepen hadden veronachtzaamd, hen in hunne gevoelens van nationaliteit meermalen schromelijk hadden beleedigd, en vooral hunnen godsdienst hadden gesmaad.

Ook andere plannen waren in genoemde kringen in voorbereiding: bij de maatregelen, die Bestuur en Politie meenden te moeten nemen tijdens het cholera- en pestgevaar te Soerabaja, alsook bij vaccinatiën etc. werden zij, zoo luiden de klachten, vooral van de meer gegoeden en ontwikkelden, die zich niet, evenals het gros der inlanders, koelies en bedienden, als wezens zonder veel gevoel of schaamte wilden laten behandelen, door de autoriteiten niet steeds met die consideratie beschouwd, waarop zij, en stellig niet geheel ten onrechte, eenige aanspraak, al was het nog zoo weinig, meenden te mogen maken. En nu werden wel de Chineezers in den beginne over denzelfden kam geschoren, doch van die zijde kwam spoedig oppositie, waarna zij afzonderlijk werden behandeld in een apart (hoofdzakelijk van eigen fondsen onderhouden) gebouw, terwijl aan de fatsoenlijke Moehammedanen zulke faciliteiten werden onthouden.

Wellicht ten overvloede meen ik hierbij te mogen aantekenen, dat ik slechts weergegeven heb heel in het kort, de mededeelingen die ik vernam, zonder mij over den omvang der geschetste ontstemming eenig oordeel te willen of te kunnen vormen.

Hoe het dan zij, men wilde ook een eigen Moehammedaansch ziekenhuis, aan het hoofd waarvan men den reeds van elders bekenden Mas Tjipta Mangoenkoesoema zou plaatsens, die dan tevens de redactie of ten minste de hoofdleiding van het op te richten Maleische dagblad zou kunnen voeren (vide mijn schrijven van 16 Januari jl. N° 10, pag. 1560 van de betrokken dienst-uitgave).

Voorloopig is het alleen gekomen tot de oprichting van een handelsvennootschap, *Setija Oesaha* geheeten, met nominaal f 50000.— kapitaal, dat tot ongeveer de helft voornamelijk door Moeh. Indiërs (w. o. de familie Soerati, reeds eenige geslachten hier te lande gevestigd, doch oorspronkelijk van Soerate, zooals de naam aanduidt) en enkele Arabieren werd bijeengebracht. Sedert heeft de Directeur, door lezingen te Semarang, Pekalongan, Batavia, Bandoeng etc. ook getracht inlanders voor de zaak te interesseeren, met vrij matig succes. Alleen te Pekalongan plaatste hij een 100-tal aandelen à f 10.— per stuk. Deze vennootschap begon in December jl. met het genoemde dagblad (vergl. ook het opgemerkte in mijne evenaangehaalde missive, in de betrokken gedrukte stukken, pag. 1540), dat onder de leiding van R. O. S. Tjakra aminata kwam, en, zulks dient erkend te worden, in het algemeen goed werd

geredigeerd. Een der andere redacteuren is R. Tirta danoedja, vroeger bij de Commissie voor de Volkslectuur, een man van 40 jaar, die zeer gematigd is in zijn oordeel, hoewel niet overdreven scherpzinnig, en van wien geen onbekooktheden te wachten zijn. Onder de inlandsche bladen op Java staat het met de Kaoem moeda te Bandoeng, en de Darma kanda te Solo vooraan (*). Wel zou men kunnen opmerken, dat de toon, evenals bij vele Maleische bladen, wat heftig is, doch dat is nu eenmaal de mode van den tijd, en de inlandsche redacteuren weten haast niet beter of het hoort zoo, daar zij iederen dag hunne Europeesche en Chineesche collega's nog veel erger zien fulmineeren tegen alles en nog wat. En bovendien staat de Oetoesan Hindia in onbekooktheid volstrekt niet vooraan; de reeds meergenoemde Tjaja Timoer te Malang en de (sedert, pecuniae causa opgeheven) Pewarta Boedi Oetomo te Batavia, het laatste geredigeerd door eenige opgewonden jonge klerkjes aan enkele Departementen, aan een Bank, en een paar leerlingen der Dokter Djawaschool, maken het veel bonter, en zijn daarbij meestal hopeloos onbeduidend.

Bij de propaganda van de Soerabajasche Sarekat Islam had de president-redacteur met vele moeilijkheden van Bestuurswege te kampen, en bij een van zijne reizen werd hij in het Malang'sche opgevat en gevankelijk meegevoerd.

Dit gaf de meer directe aanleiding tot eene propaganda-vergadering te Sb., op 26 Januari jl., die groote attentie trok, en waardoor de meeningen in het algemeen wel wat gunstiger gestemd werden; echter niet voor zoo heel langen tijd, want het rumoerige optreden der leden hier en daar bracht ambtenaren en particulieren, die er maar last van hadden, weer aan 't wankelen. Doch ook de S. I. had wel eenige reden om zich te beklagen, want de behandeling van overheidswege op verschillende plaatsen was zeer ongelijk, en scheen van wisselende persoonlijke inzichten, niet van eenig goed begrepen Regeeringsbeleid te getuigen.

4. Verdere propaganda.

Voor al na de bijeenkomst te Soerabaja ging de vereeniging goed vooruit en kon zij op verschillende plaatsen afdelingen vormen, zooals in het Rembangsche (in Bodjonegoro werd de vereeniging naar verluidt, eerst door den Regent verboden, doch later is er toch een afdeling opgericht), in Madioen, waar ter hoofdplaats in de werkplaatsen der S. S. een talrijke kolonie van lieden uit Soerabaja werkzaam is, (de Regent werd hier tot eerevoorzitter gekozen), voorts in Semarang, waar het bestuur van Soerakarta, en in Cheribon, waar een zending van dit bestuur (dat dus evident de hoofdleiding had behouden of herwonnen) nieuwe leden inaugureerde, alsmede op een aantal kleinere plaatsen, die echter als inlandsche centra geenszins onbelangrijk waren. Daarna volgden ook Bandoeng en Batavia, in West-Java de beweging, waarover nader.

(*) Het is hier misschien de plaats om met een enkel woord op te merken, dat de lezing der betrokken artikelen in het Koloniaal Tijdschrift over de inlandsche pers geen goed oordeel kan geven: deze artikelen bevatten in hoofdzaak eene compilatie door een ouderwetsch ambtenaar van hetgeen zoal zijne aandacht getrokken heeft, waaronder uit den aard der zaak de meer heftige critieken en revolutionaire uittalingen meerdere aandacht hebben getrokken dan kalme, bezadigde betoogen. De lezing der inlandsche bladen zalve geeft m.i. beslist een gunstiger en getrouwer indruk, vooral nu de Medan Priaji voorgoed opgeborgen is, en haar genre journalistenstijl heeft uitgewerkt.

Reeds van den beginne, doch vooral in deze periode van groote uitzetting had men te kampen met valsche propagandisten die onder voorwendsel van Sarekat Islam c. a. de mindere bevolking van alles wijsmaakten, en geld zochten af te troggelen, alsmede separatisten, i. e. locale en kampong-autoriteitjes op godsdienstig gebied, en zelfs lagere ambtenaren, die, de eerste wellicht uit vrees hun privaten invloed te zullen zien tanen, op eigen houtje Sarekat-Islampjes gingen oprichten, en de entr e-gelden, stellig niet overal met loutere bedoelingen, toucheerden. Het hoofdbestuur heeft getracht daartegen te ageeren door eigen zendelingen, die zulke praktijken aan de kaak moesten stellen, en ter verifieering een geschreven stuk meekregen, gestempeld met het zegel der vereeniging. Dit laatste bestaat uit een afbeelding der aardglobe (zeer slecht uitgevoerd), al of niet ter hoogte van den evenaar met een touw omwonden, wellicht om den „band” te symboliseeren, die allen bindt, terwijl om de teekening heen de naam der vereeniging en de plaats van vestiging in Hollandsch karakter is geplaatst.

Men kan zich natuurlijk wel denken, dat hiermee inderdaad bedoeld is de broederschap te symboliseeren die de menschheid, speciaal het volk der Moeslimin verbindt, doch dan zou men toch wellicht meer van het gedeelte der aarde dat door genoemd volk hoofdzakelijk wordt bewoond, in de teekening hebben gebracht: meer voor de hand ligt het daarom te veronderstellen, dat de firma Buning, die de Saroetama drukt, waarop vermelde afbeelding ook steeds, onder den titel, verschijnt, toevallig dit cliché disponibel had, en dat men daarnaar het gummivereenigings-tjap heeft laten snijden.

Te Semarang verloor het bestuur van Soerakarta al spoedig zijn invloed, omdat naar verluidt, de patih, zoo hij al niet zelf de leiding nam, dan toch een van zijne creaturen tot plaatselijk voorzitter liet benoemen. Na de vechtpartij van 27 Maart jl. met de Chineezers is men aldaar aan het reorganiseeren getogen.

Te Cheribon had men bereids eene vereeniging opgericht een maand of 6 weken te voren, al Moerahamah geheeten, met een paar Maleiers en een onderwijzer in het bestuur, terwijl de leiding later door een dokter djawa, Mas Kardja (een I. P.-man, naar ik meen) werd overgenomen. De leden waren voor een groot deel of voor de helft overwalsche Moehamedanen (Arabieren en Maleiers), die zich blijkbaar later in de afdeeling der S. I. hebben opgelost. Men schijnt zich ter plaatse vooral met censorieel toezicht op de gedragingen der leden e. a. geloofsbroeders te occupeeren, een vorm, waaronder de S. I. ook op andere plaatsen dikwijls, en ten gunste (zoolang als het duurt) werkzaam is. Trouwens, ook reeds zonder vereeniging of priesterlijke wijding is het de broederplicht van den geloovige tot het goede te vermanen, en van het kwade de menschen af te houden (ja'moeroe bi'lmaroefti wa janha an'lmoenkari).

4a. Darma loemaksa te Bandoeng.

Te Bandoeng heeft men tot nu toe slechts een matig succes gehad. Reeds eenige maanden v or de massale propaganda na de vergadering te Soerabaja was ter plaatse eene vereeniging opgericht op instigatie van Hadji Amir, een jongeren broer van Hadji Samanoedi, die aldaar voor zijn batik-handel verblijf hield, welke vereeniging waarschijnlijk wel als Sarekat Islam was bedoeld, doch uit vrees voor onaangenaamheden met het Bestuur, of hoe dan ook, den titel Darma loemaksa koos,

en zich ook eenigszins anders organiseerde. Het godsdienstige element trad in deze vereeniging zeer op den voorgrond, (handels-vereenigingen bestonden er te Bandoeng al eenige) terwijl men de broederlijke gevoelens vooral nitte door bij begrafenissen van een der leden steeds in grooten getale op te komen om den verscheidene de laatste eer te bewijzen.

Volgens berichten hebben zich op een zeker tijdstip een tweetal afgevaardigden der S. I. uit Soerabaja naar Bandoeng begeven, en na eenig praten Hadji Amir bewogen zich bij de S. I. aan te sluiten. Men was reeds zoover, dat den volgende avond een bijeenkomst van commissarissen en notabelen der vereeniging zou worden gehouden, om de aansluiting te consolideeren, en een gedeelte ($\frac{1}{3}$) van de kas aan de afgevaardigden af te staan, voor „algemeene kosten”, waarna men later een paar vertegenwoordigers van wege de S. I. in het bestuur van D. L. zou benoemen. Den volgende dag echter bleken de bedoelde notabelen er niets van te moeten hebben, zij voelden niets voor eene algemeene organisatie, vonden hunne plaatselijke vereeniging volkomen bevredigend, wilden maar liever hunne eigen zaken zelve behartigen, zonder bemoeienis van dwarskijkers, op wier benoeming zij geen invloed zouden hebben, en hielden het bijeengebrachte geld maar liever zelf in kas, hetgeen alles zoo mal nog niet klinkt, hoewel de hoofdreken misschien nog meer is geweest de vrees, dat de S. I. te eeniger tijd verboden zou worden, en D. L. dan in haar val zoude meesleepen.

Wie deze propagandisten zijn geweest, werd niet nader gezegd, doch uit de omstandigheden en het vermoedelijke tijdstip meen ik te mogen concludereen tot R. O. S. Tjakra aminata, en Hasan Ali Soerati, die met de Kerstdagen te Bandoeng vertoefden, ter bijwoning van de „Constituërende vergadering” der I. P. waartoe zij (de laatste stellig geheel op instigatie van eerstgenoemde) waren toegetreden.

Nu deze poging dus gefaald had, heeft men zonder D. L. een afdeeling der S. I. opgericht door middel van eene propaganda-vergadering onder leiding van R. M. Soewardi, corrector aan de *Expres*, met de gebruikelijke redevoeringen over doel en inrichting des genootschaps.

Deze vergadering was matig bezocht (D. L., die haar leden uit dezelfde kringen heeft, als waarin de S. I. hare aanhangers zoekt, heeft hun eigenlijk de meeste krachten afgesnoept), de bijeengekomenen interesseerden zich eveneens matig voor het verhandelde, en slechts weinigen teekenden in op de lijsten voor het lidmaatschap. Doch men had van te voren reeds de toezegging van een 200-tal leden gekregen, verklaarde de voorzitter, en dus kon de afdeeling worden geconstitueerd.

Het eenige, dat een zekere belangstelling, zelfs enthousiasme opwekte bij de vergadering, was de uiteenzetting der slechte economische positie van den inlander, vergeleken met die van een bepaald ras van vreemde herkomst (scil. de Chineezers), die hun de vruchten van hun arbeid afhandig maakten.

Sedert heeft ook het Centraal-comité op zijn doorreis ter audiëntie eene samensmelting beproefd, doch ook thans tevergeefs: het heet nu, dat de Bandoengsche bestuursleden der S. I. (jonge lieden, met nog weinig levenservaring, en stellig zonder veel religieus gevoel) te veel de economische zijde voorop stellen, terwijl D. L. in de

eerste plaats den godsdienst wil bevorderen. Ook nu meen ik, dat het niet aanstands verleen en der rechtspersoonlijkheid de kalme, goedgezinde lieden van D. L. nog eenigszins huiverig doet zijn, en dat voorts de zucht eigen baas te willen blijven, als was het alleen maar ijdelheid der bestuurders, mede als factor moet blijven gelden.

Te Batavia werd, mede nog vóór het Solosche congres, eene zeer druk bezochte meeting gehouden, waarop het religieus sentiment geheel op den voorgrond trad, en verder de aandacht hoofdzakelijk op onderwijs werd gevestigd, waarover nog beneden. De aanname van leden gaat voorspoedig, momenteel zouden reeds een 12000 zijn toegetreden, zoodat het bestuur zich genoodzaakt heeft gezien verdere leden voorloopig te weigeren, voor gevende uit vrees om de administratie niet tot een wanhopigen warboel te laten worden, en de nieuwe leden goed te kunnen instrueeren: slechte lieden en moealap's (i. c. bekeerlingen, letterlijk: verzachten, nam. degenen wier harten verzacht zijn, die niet halsstarrig gebleven) worden geweigerd. Naar verluidt moet de uitwerking op dieven en booswichten voorloopig zeer gunstig zijn geweest. Dergelijke, meestal kortstondige, bevliegingen van braafheid en godsdienstzin laten zich echter in de historie van het Oosten, speciaal van den Islam, meerdere aanwijzen, o. a. naar aanleiding der kruistochten in Syrie, Egypte en Mesopotamie.

5. Karakter der vergaderingen.

Toen volgde het congres te Solo, waarover door den Resident bereids een verslag werd ingediend.

Van de bijeenkomsten der S. I. kon ik er persoonlijk een drie-tal bijwonen, namelijk te Bandoeng, Batavia en Solo, waarvan alleen eerstgenoemde een eigenlijk gezegde vergadering mocht heeten, waarop men van gedachten wisselde, en niet reeds à priori alles wat het bestuur te vertellen had, werd toegejuicht. Zulks is trouwens ook alleen mogelijk waar het aantal opgekomenen niet al te groot is, en dus als regel alleen te verwachten bij vergaderingen op kleinere plaatsen. Te Batavia en te Solo waren het eenvoudig vertooningen (en vrij makke, indien men daarmee socialistische meetingen, of Christelijke landdagen, zooals deze o. a. in Friesland worden gehouden, vergelijkt), waarop de bestuursleden vrijwel uitsluitend voor pers en dwarskiJKers eenige vriendelijke beschouwingen houden en het publiek, dat veel te talrijk is om er iets van te verstaan, op gepaste tijdstippen gelegenheid wordt gegeven, zijn enthousiasme in luide toejuichingen te uiten, geheel naar den stelregel: „Das Volk ist nur zum jähzhen da". Die tijdstippen worden dan aangegeven door wuiven met zakdoeken van achter de bestuurstafel (Batavia) of zwaaien met een Nederlandsch vlaggetje door den redenaar zelven (te Solo), alsmede door een aantal claqueurs, die zich in de menigte hebben verspreid. Opgemerkt moet worden, dat fluiten, in tegenstelling met de Europeesche gewoonte, als eene levendige bijyalsbetuiging moet worden beschouwd.

Eigenlijk besproken en beslist wordt er op zulke publieke bijeenkomsten niets: dat is allemaal te voren in petit-comité met de locale landslieden, afdelings- en kringbesturen afgehandeld, waarvan men zich alleen op indirecte wijze op de hoogte kan stellen.

De belangrijkste besluiten te Solo moeten o. a. zijn geweest, a. het weren zooveel mogelijk van Bestuursambtenaren uit de afdelingsbesturen: hoogstens wilde men

er één toelaten, *b.* het uitsluiten van Vreemde Oosterlingen (i. e. de Arabieren) van de vereeniging en hare leiding, tenzij de kandidaten van hunne belangstelling en toegenegenheid ruimschoots hadden doen blijken.

Beide aangelegenheden werden door het Centraal-Comité op mijn navraag ontkend, het sub *a* genoemde wordt echter door den Regent van Madioen (waartegen het o. m. was gericht) en van andere zijde bevestigd; het sub *b* genoemde lokte oppositie uit vooral van de deelhebbers aan de N. V. Setija Oesaha, die de vereeniging toch in verschillend opzicht gesteund hadden. Over een en ander zal beneden nog nader worden gehandeld.

Het bovenstaande geeft natuurlijk slechts in grove trekken den gang van zaken aan, waarbij ik bovendien, behalve op de Inlandsche pers, in hoofdzaak op toevallige en plaatselijke berichten van kennissen was aangewezen; wellicht zullen de locale ambtenaren deze mededeelingen belangrijk kunnen aanvullen en in velerlei opzicht verbeteren.

B. OORZAKEN EN ALGEMEEN KARAKTER DER SAREKAT ISLAM.

1. Te Solo.

Beschouwt men den toestand te Solo alléén, dan zou ik, ter nadere aanvulling van het vroeger bereids daarover opgemerkte, nog willen aantekenen, dat ondanks het Javanistisch karakter en de afwijzing van het internationale, hetwelk laatste o. m. in Boedi Oetomo onherkenbaar is, zich tevens toch een sterke tegenstand heeft gemanifesteerd tegen allerlei verroeste hof-adat's, en kleinere vexaties, waaraan ieder die niet tot het hof in eenigerlei afkomstrelatie staat, en geen vreemdeling (w. o. begrepen Javanen uit de Gouvernements landen) is, zich heeft te onderwerpen. Op zich zelf zijn of waren de betrokken verbodsbepalingen zeker futiel genoeg, en ternauwernood waard daaraan veel aandacht te schenken, doch voor de lieden, die er aan gebonden waren, moesten zij, juist ook door hun indringing in het dagelijksche leven, een steeds odiëuser karakter krijgen, naarmate men duidelijker ervoer, dat alleen te Solo (en te Djocja, doch in mindere mate) aan zulke zaken nog een overwegend belang scheen te worden gehecht.

Zoo was (en is het nog) verboden voor de Soloneezen zich per rijtuig over de aloen² te begeven; bij overtreding staan politie-dienaren (géén Gouvernements) klaar om den betrokkene te bekeuren. Als regel komt er dan geen strafzaak van, doch kan men met eene tegemoetkoming aan de wachthebbenden volstaan, doch die faciliteit maakt de zaak niet beter. Ook kan men in de meeste gevallen zonder veel tijdverlies ook heel wel even omrijden, doch de andere (bovengenoemde) categoriën behoefden dat immers ook niet te doen, waarom dan de Javanen uit het land zelve, w. o. lieden van soms vrij groot fortuin, dan toch steeds weer wél.

Nopens kleeding is men mede nog steeds door allerlei belemmerende voorschriften gebonden. Batik-patronen van bepaalden aard zijn voor den vorst en den kroonprins gereserveerd, andere voor verdere afstammelingen, weer andere voor lagere autoriteiten en al die modellen, w. o. juist de sierlijke, zijn voor de bevolking, rijk of arm, verboden. Het hof is zelfs zoo jaloersch op dit prerogatief, dat, toen eenige jaren geleden jongelui van de Kweekschool te Djocja zich in het openbaar met „verboden“ batiks vertoonden, het Europeesch bestuur

werd verzocht om daar maatregelen tegen te willen nemen, waaraan echter, naar ik vernam, verstandelijk niet werd voldaan.

Ook enkele Regenten in de Gouvernementslanden reserveeren voor zich en hunne familie die vorstelijke patronen, en verbieden het dragen ervan aan hun ondergeschikten.

Bij feesten en andere publieke gebeurlijkheden hebben de sentana- en abdidalem (de vorstelijke verwanten, en dienaren) steeds het een en ander voor, zelfs boven de rijkste handelaren, ook al hebben deze laatsten misschien eene veel grootere bijdrage geleverd, en al dragen de eersten kleederen, die alleen voor de occasie even uit de particuliere pandhuizen (der „handelaren”) zijn geleend. En behalve dat, zijn de geld-menschen ook in hun eigen huiselijke feesten beperkt, mogen zij daaraan niet den luister geven, die hun fortuin wel zou veroorlooven, om de meer armelijke voorbereidselen van de lagere hof-parasieten daarbij niet al te ongunstig te laten afsteken.

Hierbij is op te merken dat de zoogenaamde „handelaren” veelal meteen, of hoofdzakelijk woekeraars zijn, waarbij de hofdignitarissen, zoo hoog als laag, geducht in het krijt kunnen staan, en financieel soms geheel à la merci van hunne geldschietters zijn.

Een dezer lieden is ook Hadji Samanoedi, naar mij werd verteld, en nog andere, die echter daarmede ook heuschen handel drijven.

Begrijpelijk is het voorts, dat, waar de bevolking door eigen rasgenooten al behandeld wordt met mépris en kleineering, de geïmmigreerden (Europeaan en Chinees) daaraan gemakkelijk meedoen, en verbazingwekkend is het soms te zien, wat sommigen, de zoogenaamde „landheeren” o. a., vooral buiten de stad, zich wel durven permitteeren, door bijv. met hunne mechanisch voortbewogen voertuigen groote consternatie onder het Javaansche wegepubliek aan te richten en uit te varen bij den geringsten tegenslag, dien zij ontmoeten. Van de Europeanen verdroeg men het nog, men wist eigenlijk niet beter of het was nu eenmaal zoo beschikt, doch toen op een gegeven moment ook de Chineezzen begonnen mee te doen, en andere omstandigheden een beetje meewerkten, kwam de reactie, welke hare belichaming vond in een soort vecht-club, toen in de Sarekat Islam, welke zich ontwikkelde ongeveer op de wijze in mijn vorig schrijven aangeduid.

2. De Gouvernementslanden.

In de Gouvernements-landen laten zich eenigszins parallele grieven observeeren. Eenigen tijd geleden woonde ik bij, dat een jonge djoeroe-toelis tjamat (schrijver bij een assistent wedana, met een salaris van f 15 per maand) een reeds bejaarden hadji, die als sawahbezitter, karrenverhuurder, en uit anderen hoofde stellig 10 maal zooveel inkomen had, en, zooal in Europeesche kennis, dan toch stellig niet in ouderwetsch-Javaansche geleerdheid de mindere was, uitschold en voor den borst trapte, omdat de man wat wijdbreens (d. i. minder eerbiedig) was neergehurkt, en geen frequente sembah's maakte. In de Inlandsche pers leest men ook meer malen van soortgelijke voorvallen, hoe fatsoenlijke desalieden door lagere functionarissen worden gekweld en onnoodig het leven lastig gemaakt. En zulks, terwijl de overwalsche rassen steeds met eenige consideratie worden behandeld, en men zich te hunnen opzichte bij lange niet de vrijheden durft veroorlooven, die voor de Javanen regel schijnen te zijn. In de binnenlanden weet men nog niet

veel anders, doch op de hoofdsteden gaat iedereen daarmee lang niet altijd accoord, en vooral als de zaak een inlandsch journalist zelve geldt, laat zich begrijpen, dat er met nadruk, en opgeluisterd door spottende détails, gewag van wordt gemaakt.

Men wil hier de betrokken ambtenaren, die zelf weer van hunne chefs allerlei te verduren hebben, daarover niet te hard vallen. De vergoeding voor de diensten, welke zij aan de gemeenschap bewijzen toch, bestaat in salaris, van wege het Gouvernement, en in eerbiedsbetoon, van de zijde der bevolking. Waar nu het eerste niet veel is, en hoe langer hoe minder koopwaarde krijgt, laat zich begrijpen, dat zij aan het tweede niet gaarne te kort zouden komen, terwijl zij tevens, bij het verlies van werkelijke macht, aan den schijn daarvan niet zoo dadelijk afbreuk dulden.

Veel erger dan het bovengenoemde zijn natuurlijk de misbruiken bij politiezaken e. d., als wanneer bijv. getuigen en beklaagden gemakshalve te samen worden aangehouden en v. a. m., nopens hetgeen hier echter volstaan moet worden met eene enkele herinnering, aangezien daarover in de Welvaart-verslagen bereids uitvoerig wordt gehandeld.

Intusschen laat het zich niet wel aannemen, dat het bovenvermelde over de terugzetting der Javanen in eenige, toch eigenlijk futiele uiterlijkheden alleen, tot eene beweging als de Sarekat Islam zou hebben geleid, die ondanks de verschillende nuances, toch een zekere eenheid van nationalisme en democratie vertoont. Het bovenstaande geeft veeleer eenige klachten weer, die frequent worden gehoord, de eigenlijke redenen zijn stellig van meer belangrijken aard.

3. Kleinheidsgevoel der Javanen.

Te dien aanzien zou men willen opmerken, dat in de laatste decennien het gevoel van eigenwaarde der Javanen als ras, dat, mede uithoofde van het in eigen geschiedverhalen zoo opgevijselde, roemachtige verleden, vooral tegenover het andere Oostersche volk hier te lande niet gering was, een belangrijke deuk heeft gekregen. Een 50-tal jaren geleden kende men in de binnenlanden van de Europeanen bijna uitsluitend de ambtenaren B. B. en enkele particulieren, met wie men, zoo niet op een voet van gelijkheid, dan toch op die van gemoedelijke intimitéit omging. En de Chineezzen, evenzoo in de binnenlanden, waren veelal zoozeer verjavaanscht, in leefwijze, denken en spreken en daarbij aan haast nog meer beperkende bepalingen gebonden dan de Javanen, dat ook de lagere bevolking geen aanleiding had zich in iets of wat ook de mindere te rekenen van het uitheemsche ras (voor hen de vertegenwoordigers der buitenwereld), waarmee zij in aanraking kwamen.

Dat was nog de tijd, toen men kon zeggen, dat de Chineezzen beter met de Javanen konden omgaan, en hunne genegenheid winnen, dan de overigen toen hoog en oprechtelijk vereerde eigen hoofden.

a. bij de priaji's.

Doch sedert wijzigden zich de verhoudingen: de priaji's kwamen in aanraking met andere categorieën van lieden, ingenieurs en technici van verschillenden aard, die niet altijd de kennis, het geduld en de tact bezaten om het karakter van vriendschappelijken omgang te handhaven, doch veeleer hunne minachting en spot over allerlei Javaansche eigenaardigheden te kennen gaven. Het karakter der B. B. ambtenaren veranderde ook grootelijks: het werden allengs uitsluitend lieden van

ontwikkeling, in wien de priaji's hunne meerderen, niet alleen in dienst, doch ook in kennis en in andere opzichten moesten erkennen.

Dat in de laatste jaren de meerdere ontwikkeling van enkele inlandsche ambtenaren hun respect jegens sommige Europeesche collega's niet heeft verhoogd, doet thans niet ter zake.

De eigen litteratuur, vroeger zoo vereerd, begon langzamerhand hare charme te verliezen; geleidelijk begon men in te zien, dat de verhalen der avonturen van hunne nationale helden Ardjoena en Pandji, van het kaliber waren, dat bij de Europeanen als bakersprookjes en dergelijke werd aangeduid, kortom, allerlei gelegenheden tot verheffing, van voorheen en thans, ontvielen hun een voor een, en zij bemerkten dat de Javanen in de oogen van andere rassen niet de dragers van eene oude, hooggeëerde beschaving waren, waar niemand anders dan de priaji's, de afstammelingen van het luisterrijke voorgeslacht, eigenlijk goed bij kon, doch veeleer als een soort half-wilden werden beschouwd, waar wel wat van te maken zou zijn, doch die momenteel nog slechts een poover standpunt bekleedden. En, gezien de wonderen der techniek, waarmee de Europeanen hen overbluften, moesten zij de juistheid dier opvattingen wel eenigszins erkennen ook. Wat baatte daartegen de schrale troost, dat de illustre Djajabaja al die wonderen, al hun eigen achteruitgang, reeds vele eeuwen te voren had voorspeld, zij moesten erkennen het voorshands tegen de Europeanen te hebben afgelegd, en begrepen dat het groote en zeer ernstige inspanning zou kosten, wederom een peil te bereiken, dat eenigszins met de vroegere voorstellingen in evenredigheid zou zijn.

b. bij de bevolking.

De bevolking zelf kwam meer in den druk door de Chineezzen, gedeeltelijk ook door de Europeesche landbouw-industrie, en zag zich hare bronnen van bestaan weliswaar niet alle ontnomen, doch in het partij trekken daarvan op voorvaderlijke wijze toch veelszins belemmerd. Door de importhandel en de concentratie van binnenlandsche bedrijven kon de inlandsche industrie niet meer bloeien, zoodat, op dezelfde wijze als in Europa is geschied, talloze kleine baasjes tot ondergeschikten werden van de (uitheemsche) ondernemers, en de eigenlijke winst dus geheel aan deze laatsten ten goede kwam. Zelfs de eenige industrie, die zich thans nog voor een groot deel in Javaansche handen bevindt, het batikken, moest zich ten slotte voor het indigo-product tot buitenlandsche handelaren wenden, zoodat ook daarvan een belangrijke winstderving voor den Javaan het gevolg was. Door hunne oude adat's en karaktereigenschappen in den strijd om het bestaan gehinderd, kwam de geheele binnenlandsche handel, zelfs van uiterst gewichtige producten als rijst, tabak en dergelijke in vreemde handen, werden de eigen producten voor een lagen prijs verkocht, moest men de benodigdheden van buiten, huisraad, lichtolie etc., die vroeger zelf werden aangemaakt, duur kopen, zoodat de geheele bevolking, vroeger in zeker opzicht nog „eigengeërfde" landbouwers, in hun eigen land, en op eigen grond in eene positie kwam, niet veel meer dan die van loontrekkende werklieden, en geheel afhankelijk van het bon-vouloir der overwalsche rassen, die in behagelijkheid konden verteren wat de Javaan te kort kwam. In een bepaalde, allitererende spreuk, een geliefde wijze om een abstracte gedachte uit te drukken met een concreet beeld, werd dit als volgt uitgedrukt:

Djati kasilih koe djoenti, i. e. de djati-boom wordt overgroeid door de djoenti (een woekerplant).

Het bovenstaande, dit zij terloops opgemerkt, bedoelt geenszins eene uitputtende beschouwing van den economischen achteruitgang te leveren, zooals die bereids in de publicaties der Welvaart-commissie wordt aangetroffen: veeleer heb ik getracht hetgeen daaromtrent in inlandsche, minder ontwikkelde kringen beseft wordt, eenigszins in logisch verband op te merken, omdat alleen dat deel der oorzaken van economischen achteruitgang op de mentaliteit heeft kunnen inwerken.

Daarbij zag men hoe de Chineezzen zich geleidelijk tot een eigen natie gingen vormen, hoe, mede door den maatschappelijken afstand, zij zich steeds meer van anderen omgang dan strikt commercieele met de Javanen begonnen te onthouden, taal en leefwijze wilden nationaliseeren, en met het verhoogde gevoel van eigenwaarde, de Javanen op dezelfde wijze begonnen te behandelen, als men van de ambtenaren en de Europeanen steeds gewoon was geweest.

Ook deze laatsten hadden al lang eenige veeren moeten laten, om redenen die bekend genoeg zijn, doch overigens had men dáár zooveel bezwaar nog niet tegen. Doch nu ook nog de babah's die vermaledijde lieden, die hen steeds bij alle handelsooperaties aan het kortste eind deden trekken, en de singkeh's, met hun bespottelijk optreden, te moeten gaan eeren, en op eigen bodem tot voetveeg te worden van den arroganten vreemdeling, dat werd hen te machtig, en de reactie kwam, hoewel niet dadelijk, dan toch met toenemende kracht.

4. De reactie.

En dit zooveel te gereeder, omdat de tijd, waarin de Javanen hunne maatschappelijke positie en de gevolgen daarvan als een onafwijsbaar noodlot opvatten, waar men zich eenvoudig bij had neer te leggen, waar toch geen ontkomen aan was, door allerlei omstandigheden en gebeurtenissen in het Oosten, voorbij moet worden geacht, terwijl zich integendeel het besef begint te vormen, dat het alles heel wel anders kan, in andere landen, bij andere volken, die men zich niet superieur acht, zooals vroeger (en nog steeds min of meer de Europeanen) ook anders is, en er dus alle hoop bestaat, dat ook hier te lande andere toestanden, andere verhoudingen mogelijk zijn, als maar aan bepaalde voorwaarden kan worden voldaan. Ergo eene reactie, die zich vooral op twee wijzen manifesteerde, namelijk in het verlangen naar onderwijs en naar kapitaal, of, zooals de Javanen zelve het in hunne liefhebberij tot klank-overeenkomstige woordcombinaties noemen, *woelang saha oewang*.

a. bij de priaji's.

De priaji's, die dit alles eerder inzagen, hebben zich vooral geworpen op het onderwijs, tot meerdere ontwikkeling in Europeeschen zin, welke aangelegenheid hier thans geene bespreking vereischt, en ook wel getracht eenigszins kapitaal-sterk te worden, doch de pogingen daartoe hebben om velerlei redenen nog haast alle tot teleurstellingen geleid.

b. bij de bevolking.

De eigenlijke bevolking, — voor zoover zij voor deze aangelegenheid in aanmerking komen, dus met uitsluiting in het algemeen van landbouwers en koelies, zoeken meer hun heil in den kleinhandel, hebben op dat gebied eerst de priaji's in hunne ondernemingen veelal gesteund, doch na de deconfiture der ondernomen pogingen (Wiwara ardja, Medan priaji, si Tloeki, en tallooze

kleinere vennootschappen) zich met eenigen schrik afwend, en zelfs zich eenigszins tegenover de ambtenaren (van B. B.) gesteld, die het vertrouwen wel min of meer hebben verspeeld. >

De ambtenaren van ons eigen ras, onze natuurlijke leidslieden, de aangewezen beschermers der ondergeschikten, die zijn het juist, die ons tegenhouden, zoo spraken de kleine luiden, die ons verhinderen onder den druk der sociale en economische omstandigheden weg te komen.

Om onderwijs roepen zijlieden, maar alleen voor zich zelf en de hunnen; die moeten ontwikkeld worden, zeggen zij, om niet onder den druk der andere rassen te worden weggeperst, zij zullen dan de lagere bevolking wel wijzer maken. Doch de meer ontwikkelden onder hen verhoovaardigen zich juist, en zijn soms nog de ergsten, doen geen moeite om hun eigen natie naar voren te brengen. Dat betere onderwijs is in de eerste decennien nog niet aan ons toe, daarvan profiteert alleen nog maar de betere ambtenarenstand. En wat kunnen wij daarvan verwachten?

Zij ge- of liever misbruiken hun macht tegen onzen vooruitgang, zij zijn bedacht op zelfbehoud, bevroeden wel dat met onze emancipatie hunne binnenlandsche willekeur voorgoed nit zal zijn, en moeten niets van onze pogingen tot evenredige ontwikkeling hebben, die zij liefst door hunne bemoeienis in het honderd zouden sturen. Zoodra wij iets willen, mengen zij er zich dadelijk in, gebruiken hun gezag om overwegenden invloed in onze corporaties te krijgen, en sturen dan de boel in de war, acapareeren de kas, en maken de contributie-gelden zoek, zoodat de menschen afkeerig worden steeds maar te betalen, terwijl wij nog niet goed tegen hen durven optreden, want zij hebben de steun der Regeering, zijn Hare organen, en kunnen dus nog van alles uitrichten langs anderen weg, als wij ons tegen hunne inmenging zouden willen verzetten.

In dit verband is het, om de stemming te doen kennen, misschien nuttig het antwoord te releveeren, dat in de Oetoesan Hindia (van 14 April 1913, 1^e blad, p. 2) aan den Regentenbond werd gegeven, naar aanleiding eener verklaring van het bestuur van dien bond, dat men, behoudens controle door het B. B., der Regeering zou adviseeren de Sarekat Islam rechtspersoon te verleenen, als Zij advies aan den bond zou vragen.

„En omgekeerd“, antwoordt de redactie der O. H., „als „de Regeering een Regent wil benoemen, en dan aan „de S. I. om advies zou mogen vragen, dan zullen wij „dat met genoegen doen en een goed advies geven, opdat „de benoemde later, bij het uitoefenen van zijn ambt „zijne rechten en plichten niet overschrijdt, als daar „zijn: Verzot zijn op eerbiedsbetoon, lastgeven aan zijne „oppassers om lieden af te ranselen, die netjes gekleed „gaan, doch niet geheel zooals de ouderwetsche adat het „voor den kleinen man meebrengt, — wij weten dat er „een Regent in M. Java zoo doet —, toornig zijn op „lagere ambtenaren, die verboden batikpatronen dragen, zoodat zij er soms door in het ongeluk gestort „worden (door dien toorn), het (mis)bruiken van schrijvers of den mantri kaboepten als tuinjongen of hulp „in de keuken, en meer van dat genre, al te gader uitingen, die de kleineren plat drukken“. Van eenige overdrijving is dit bijschrift niet vrij te pleiten, evenmin hetgeen verder volgt, namelijk dat advies geven gemakkelijk is, doch dat men dan nog geen waarborg heeft

dat zoo'n advies steeds uit een gezond verstand (in letterlijken zin) voortspruit.

De Europeesche ambtenaren gaan bij zulke beschouwingen meestal vrij uit: als zij zich mengen in zulke vereenigingszaken als bovenbedoeld, dan is het meestal alleen uit de verte, en al beroept een inlandsch ambtenaar zich op hun gezag over hem, en op hunne meeningen en uittalingen, de betrokkenen voelen zeer wel, dat zulke meeningen zich als regel alleen hebben kunnen vormen door de mededeelingen en voorstellingen der inlandsche ondergeschikten, dat die laatsten wel een zoodanigen invloed op de Europeesche ambtenaren hebben, die zich vaak met allerlei andere bestuurszaken moeten bemoeien, dat men hen zelve maar niet voor alles, wat de inlandsche ondergeschikten gelieven te doen, aansprakelijk zou kunnen stellen.

Ziet naar de jonge Europeanen, zoo luidt het dan, die pas zijn aangekomen: wat zijn die niet vriendelijk en goedmoedig jegens den kleinen man, heelemaal niet uit de hoogte en ongenaakbaar. Maar dan bemerken zij hoe het in de inlandsche wereld toegaat, en dat de kleine man tot allerlei beleefdheidsvertoon jegens de ambtenaren verplicht is, en de lagere ambtenaren weer jegens de hoogereren. Dat brengt ook hunne beschouwingswijze in de war, en op den duur worden zij net zoo „gila hormat" als de inlandsche ambtenaren 'hen willen hebben, om hun eigen belustheid op eerbiedsbetoon van de zijde der bevolking, in hare oogen te kunnen rechtvaardigen.

Met grooten lof wordt steeds gewag gemaakt van de hormat-circulaire, die wel geen afdoende, maar toch een zeer merkbaaren invloed heeft gehad, en de inlandsche ambtenaren hebben bon gré mal gré wel moeten volgen, toen de Europeesche zooveel menschelijker werden.

Waar in het bovenstaande de onderscheiding: priaji en bevolking werd aangenomen, geschiedde zulks alleen gemakshalve en ter betere analyseering: het behoeft geen betoog, dat eene scherpe scheiding, vooral tegenwoordig, niet meer bestaat, dat er een breede schare personen is, die als 't ware een tusschenlaag vormt, en waarvan bij de individuen nu eens de eene, dan weer de andere belangensfeer den meesten nadruk krijgt.

Maar het nationalisme en de democratische geest is hun allen gemeen, en deze keeren zich, niet tegen de Regeering in Haar geheel, maar tegen hare organen (de kaki-tangan Goepermèn), en tegen de Chineezee en Europeesche industrieelen, waarvan men den druk juist in deze tijden zoo zwaar moet voelen.

Daarbij treedt ook vooral het streven naar gevoel van eigenwaarde tegenover de vreemdelingen sterk op den voorgrond, zelfs jegens Arabieren, hoezeer men deze laatsten in godsdienstzaken meestal als meerderen meent te moeten beschouwen. Gij moet niet steeds maar „ngalah" (i. e. onderdoen, de minste zijn, maar toegeven), heet het dan, als een Arabier met U handelt, blijft maar op Uw stuk staan; in godsdienstzaken kan hij U misschien voorlichten, doch als het om rezeki (wereldlijke winste) gaat, is hij geenszins Uw meerdere, en zijt gij geen respect schuldig.

Het is wellicht overbodig ook hierbij nog aan te tekenen, dat ik slechts de opinies der hier behandelde bevolkingsgroepen heb trachten weer te geven, zonder mij over de rechtmatigheid daarvan, en de generaliseerende tendenz nader uit te spreken.

C. HET GODSDIENSTIG ELEMENT.

Allerwegen heeft het de aandacht getrokken, dat het godsdienstig element in de vereeniging zoozeer op den voorgrond wordt gesteld, de economische plannen daarbij op sommige plaatsen voorloopig haast geheel niet in aanmerking schijnen te zullen komen.

Zulks te willen verklaren met de opmerking, dat nationalistische oplevingen zich steeds om een bepaalden godsdienst groepeeren, zooals bij den opstand in de Nederlanden tegen Spanje, dat het vasthouden aan religieuze traditiën het gevoel van nationaliteit levendig houdt, hetgeen men in de Poolse provinciën kan waarnemen, is al te common-place: met een journalistieken dooddoener als dezen alléén heldert men dit verschijnsel niet voldoende op.

1. De actie der zending.

Het zou struisvogel-politiek zijn om te willen ontkennen, dat de verhoogde actie der zendings-mannen belangrijk heeft bijgedragen tot stijving van het te voren nog inderdaad zwakke religieuze, ten minste orthodox-islamitische sentiment der bevolking hier te lande.

De vele beschouwingen over de zendingspolitiek en wat daarmede annex is bij de begrootings-debatten einde 1911 (en 1912) en de commentaar daarop, hetwelk alles haast onverkort in de inlandsche bladen werd overgenomen, en op bijeenkomsten besproken, heeft velen tot een zekere waakzaamheid gebracht. Sommige Inlanders van zekere positie, die geenszins bijzonder godsdienstig kunnen worden geacht, lieten zich de inhoud dier redevoeringen door zoons of neefjes, die Hollandsch verstaan, vertalen, om zich een zelfstandig oordeel te kunnen vormen over de strekking ervan. De eenigszins grievende uitlatingen van afgevaardigden, als de heeren Bogaardt en Scheurer in de 2^e Kamer, als zouden de Javanen geen eigenlijke Moehammedanen zijn, alleen niterlijk met eenige Arabische formules bekleed, doch inderdaad nog waschechte heidenen, de in inlandsche oogen haast aanmatigende beschouwingen op het zendings-congres te Buitenzorg (juist dáár) ⁽¹⁾ en de eveneens over de mogelijkheid van conversie der regenten handelende circulaire van den Heer van Helsdingen (een dom stuk, dat ondanks de intrekking op last, heel wat pennen en tongen in beweging heeft gebracht) hebben de lauwe gemoederen geprikkeld en haast over geheel het Moslimsche Indië een gevoel van ongerustheid gebracht. Hetgeen geschreven is nopens subsidies aan particuliere scholen, waarvan men de strekking zeer wel meende te begrijpen, e. a. droegen er meteen het een en ander toe bij, dat ook het Gouvernement in deze aangelegenheid betrokken werd, want alleen de meer ontwikkelden begrepen, dat genoemde bepalingen evengoed op Moslimsche particuliere scholen van toepassing waren, eene vrijzinnigheid, waarmee men trouwens weinig gebaat was, want het beginkapitaal tot oprichting van eigen scholen ontbrak ten eenenmale, en de strikt noodige eensgezindheid om gezamenlijk eens wat te ondernemen, evenzeer.

De zotste geruchten begonnen de ronde te doen, bijv.

(¹) De naam Buitenzorg (Bogor) heeft, als zetel van den Oppersten Drager des Gezags hier te lande, bij eenvoudige gemoederen nog steeds een ietwat mysterieus klank, en alles wat van daar komt op niet strikt materieel gebied, wordt geacht min of meer eene afsprankeling des Gezags in zich te bevatten.

dat het Gouvernement de Regenten had gelast het Christendom aan te nemen en dat de bevolking nu wel volgen moest, dat de geheele bevolking gedwongen zou worden het Christendom te aanvaarden, dat de hadj spoedig verboden zou worden (naar aanleiding van het in de kamerdebatten verhandelde, waarvan hadji-sjech's gebruik maakten weifelachtigen onder hunne clientèle alsnog over te halen), en v. a. m.

Veelvuldig waren dan ook de aansporingen (vide o. a. brief van den Regent van Bodjonegoro, in afschrift hierbij eerbiedig aangeboden) om zonder zeer bepaalde noodzaak, en allermint uit gemakzucht of onverschilligheid, den Vrijdagsdienst ten minste niet te verzuimen, met gevolg, dat ook al vóór de oprichting der Sarekat Islam op vele plaatsen het aantal bezoekers der masdjid's belangrijk toenam en hier en daar plannen om nieuwe gebouwen op te richten, of bestaande te vergrooten ter sprake kwamen. Aangezien het instellen van nieuwe moskeeën met Vrijdagsdienst een schade-post is voor het personeel aan de bestaande inrichtingen, en bovendien door zeer bepaalde wettelijke voorschriften wordt beperkt, zal het daarmee wel zoo'n vaart niet loopen, doch de neiging tot de wekelijksche bijeenkomst is in elk geval veel grooter geworden, dan ze was. Van uit een zeker standpunt zal men het nu misschien willen toejuichen, dat de bevolking hier te lande, met haar slappe moraal, een beetje godsdienstiger wordt, en dus wat zedelijke ruggegraat krijgt, de wijze waarop zulks is geschied, en die tot verwijdering van, in plaats van toeneiging tot andersdenkenden heeft geleid, en de richting, die het uitgaat, stemmen veeleer tot bedenking, zooal niet tot bezorgdheid. Over die richting wordt beneden nader behandeld.

Intusschen, het zou onbillijk zijn het godsdienstige element in de S. I. beweging en de verhoogde moskeegang uitsluitend aan de bovenomschreven onderdeelen der zendings-strategie hier te lande te willen toeschrijven: het moment, om de actie te voeren is door andere omstandigheden, zekerlijk mede defavorabel geweest.

2. Andere factoren.

Boven werd reeds met een enkel woord gewag gemaakt van de algemeene menschelijke tendenz om zich in bepaalde gevallen om een godsdienst te verzamelen, waartoe eerstens voor de Javanen alle aanleiding bestond (immers, hunne nationale gevoelens waren in den loop der deceniën, zooals voor de priaji's en de eigenlijke bevolking werd opgemerkt, belangrijk aangetast), tweedens de Islam wegens zijne bekende eigenschappen, alleszins geschikt bezit.

Dat ook de Balkan-oorlog (veel meer dan de Italiaansche aanval op Tripoli), waarbij „een overmacht van vier Christen-staten Turkije verraderlijk besprongen”, of hoe het dan maar heet in de Turksch-gezinde pers, in bepaalde kringen groot gevoel van deernis heeft gewekt met de geloofsbroeders daar ginder (veel munt heeft men daar niet uit geslagen, de geldzendingen voor al-Hilal alachmar uit den Archipel zijn hoofdzakelijk van Arabieren gekomen en van inlanders op de kustplaatsen, en naar verhouding zeer veel geringer dan bijv. de sommen uit de Straits, voor zoover kon worden nagegaan), en voorts nog een aantal kleinere redenen tot Mohammedaansche gevoelens mogen hebben opgewekt, meende ik hierbij mede nog te moeten aanteekenen.

Overigens dient hierbij te worden opgemerkt, dat men

natuurlijk geen wetenschappelijke waarborg kan geven, dat bovenstaande analyse van de S. I. agitatie geheel juist en volledig is: zulks is de taak van den geschiedschrijver, die niet alleen persoonlijk, doch ook naar tijdsorde geheel buiten de veroorzaakte deining staat, en bovendien ook met den verderen gang van zaken geheel bekend zal zijn.

D. BESPREKING DER LEIDENDE PERSONEN.

Ten einde het karakter der beweging nog eenigszins nader aan te duiden, schijnt eene bespreking der mij bekende hoofdfiguren niet onwenschelijk, waarbij wordt aangeteekend, dat ik alleen de lieden, die door verkiezing als bestuursleden e. d. openlijk de leiding hebben, kon aangeven. Of er anderen zijn, waarvan de publieke leidslieden de maskers vormen en zoo ja, hoe die ageeren, weet ik niet, en ik meen zulks in het algemeen te mogen betwijfelen. Evenzoo laat ik hier buiten bespreking eventueele tendenzen buiten wil of medewerking van de besturen om, die beneden nog wel ter sprake komen.

1. Voorzitter van het centraal-comité is Hadji Samanoedi, iemand van ongeveer 35 jaar, met een sensueel, niet overdreven gunstig gezicht, die zijne jaren wel markeert. De roep gaat, dat hij vroeger wel dobbelde, en zich met slechte vrouwen afgaf, of dikwijls van echtgenoot wisselde, terwijl hij zijn fortuin (opgaven daarover heb ik niet: aan werk-kapitaal zal het niet zoo heel aanzienlijk zijn, doch het rendement is bij goede activiteit in de inlandsche maatschappij dikwijls enorm groot), behalve door batikhandel, vooral ook door het woeker-bedrijf zou hebben verkregen, meer bepaaldelijk nog door het uitleenen van geld aan de Solosche priaji's, voor wier eigenschappen dus weinig achting bij hem zal zijn overgebleven.

Hij wordt algemeen als de eigenlijke „stichter" der S. I. aangewezen, d. w. z. van de vecht- en boycott-club, die het oorspronkelijk was, en die zich merkwaardigerwijze zoo snel heeft kunnen uitzetten en verbreiden.

Dat deze man, die vrij wel geheel onontwikkeld is (ook zijn Moslimsche kennis is slechts matig), en alleen een goed koopmans-verstand schijnt te hebben, bedoeld of verwacht heeft, dat zijn club zoodanig uitbreiding zou erlangen, is niet wel aan te nemen, evenmin dat hij een heldere voorstelling zou hebben van de richting, die men uit wil of uit gaat en de gevolgen, die een en ander kan hebben. Veeleer maakte het den indruk, dat hij niet minder verbaasd is dan de buitenwereld, en feitelijk niet goed begrijpt dat hij, naar illustre voorbeeld, „awoke one morning and found himself famous".

2. De vice-voorzitter van het C. C. is de boven reeds genoemde R. Oesman Said Tjokro aminoto, t. v. president te Soerabaja, tevens redacteur der Octoesan Hindia. Deze is uit Madioen afkomstig, waar zijn vader wedana was, bezocht de Opleidingschool te Magelang, en kwam na volbracht examen in dienst als schrijver, ik meen te Ngawi. Doch de weinig verkwikkende werkzaamheden, en het eeuwige gehurk en gesembal verdroot hem, hij vroeg ontslag, en trok naar Soerabaja, waar hij een ambachtseursus volgde en toen op de s.f.f. Rogodjampi in dienst kwam, naar verluidt op f 2000 's maands (een schrijver heeft f 25 à f 30), welk cijfers

wel iets geïmponeerd schijnt, doch zeker niet zoo heel veel. Om gezondheidsredenen moest hij dezen werkkring opgeven, en kwam toen te Soerabaja op een technisch bureau, om na de oprichting der S. I. te Soerabaja (zie boven) de leiding van de O. H. te nemen, waarvoor hij f 150 's maands (volgens anderen f 200) zou toucheeren. Hij is thans even in de dertig (32 à 33 jaar).

Deze persoon, die behalve een nette afkomst en zeer goede intelligentie, nog het voorrecht van eene, zij het wat schoolsche opleiding heeft genoten, en reeds hier en daar in de wereld heeft rondgekeken, is ontegenzeggelijk de eigenlijke leidsman, die zich eenigszins bewust is van de meest verkieselijke richting tot emancipatie, doch geen voldoende ervaring heeft om steeds te begrijpen welke portée een of andere maatregel kan hebben.

Door de Javanen wordt hij de Gatotkatja (een bekende figuur uit de Wajang) der Sarekat Islam genoemd; op het congres te Solo werd hij met een bloemen-guirlande omhangen bij de entrée van het bestuur.

Zijne verhouding tot den Voorzitter is niet geheel duidelijk. Hoezeer hij ook bij de actie op den voorgrond treedt, de algemeene leiding schijnt te hebben, en de houding jegens de Regeering, de Europeanen, Chinezen etc. aangeeft, waartoe hij de aangewezen persoon is, schijnt Samanoedi zijn presidenteel gezag toch vrij strak te handhaven, gelijk men uit een aantal kleinigheden zou willen opmaken, hetwelk of uit diens mogelijke persoonlijke eigenschappen moet voortspuiten, die hem een zedelijk overwicht geven op anderen, wat zich vooralsnog moeilijk laat aannemen, of wellicht aan zijne positie als zakenman te danken is, waardoor hij den, als priaji, waarschijnlijk steeds geldlozen Tjokro aan de hand houdt.

Overigens maakt R. Tj. aminoto, hoewel zijne (prijzenswaardige) vrijmoedigheid de grens van het brutale nadert, en hij door de menigte wat over het paard wordt getild, een beslist gunstiger indruk dan vele andere der bentgenooten, waarmee hij samenwerkt.

3. De secretaris van het C. C., R. Moh. Joesoep te Semarang, t. v. klerk bij de Sem.—Joana-tramweg-maatschappij, is mij niet bekend: hij is vice-president van de afd. Semarang geworden, met als president R. Soedjono, mantri kaboepten aldaar. Hij schijnt in het C. C. te zijn opgenomen om de afd. Semarang, die separatistische neigingen had (onder den druk der Inl. ambtenaren) voor de organisatie te behouden.

4. Den Thesaurier, M. Hadji Abdoelpatah, te Solo, heb ik slechts zeer even ontmoet: hij leek een stugge Javaan, van het genre als de Voorzitter.

5. R. Tjokro soedarmo, te Soerabaja, mij persoonlijk niet bekend.

Deze persoon is employé bij den notaris B. ter Kuile aldaar, en verleent als zoodanig zijne bemiddeling aan allerlei Inlandsche en Arabische vereenigingen, om hunne statuten door dien functionaris te doen opmaken en tevens de requesten tot aanvraag van rechtspersoonlijkheid, waardoor de animo tot een en ander momenteel groot is.

6. R. Goenawan, hotelhouder te Weltevreden (Ho-

tel Samirana, t. v. Medan priaji, t. o. het tramstation op Kramat). Deze jonge man is evenals de sub 2 genoemde uit Madioen afkomstig, heeft evenzeer de Opleidingsschool doorlopen, en als schrijver gefungeerd, doch is na eenigen tijd den dienst uitgegaan om in de journalistiek zijn brood te verdienen, en wel te Batavia. Hij heeft toen o. a. gesolliciteerd naar een werkkring bij de Commissie voor de Volkslectuur, doch, hoewel hij beslist de meest intelligente was, en de informaties uit Madioen gunstig luiden, meende men hem, op grond zijner toenmalige relaties met R. Tirta adi soerja, van de Medan priaji (zelfs het opgerichte hotel werd met dien fetisch-naam uitgedost) niet te kunnen aannemen. Deze relaties heeft hij sedert verbroken, en hoewel hij, bij zijn onzeker bestaan, wellicht niet steeds volkomen loutere paden heeft bewandeld, is er niets dat hem speciaal ten laste kan worden gelegd.

Het hotel floreert, naar ik hoor, zeer goed: men kan er, naar gelang van verlangde voeding en slaapgelegenheid van f 0.50 tot f 2 terecht, het eerste op een bank met een matje, en Javaansche kost, het laatste in een aparte kamer met bed, en Europeesche maaltijden. Ook door Europeanen met beperkte middelen wordt van deze logeergelegenheid vrij veel gebruik gemaakt en tot groote tevredenheid.

In zijn journalistieken tijd leed hij aan zenuwachtigheid, doch het kalmere bestaan van thans heeft den man er weer geheel bovenop geholpen; in de kringen der tallooze Javanen te Batavia (pandhuis-, opium-, spoorwegambtenaren, teekenaars, klerken etc.) is hij gezien, en vooral bekend als een beoefenaar der Javaansche historie. Behalve oprichter der afdeeling Batavia, die nu een eigen bestuur heeft, en voorzitter van het Departement West-Java der S. I., is hij ook bestuurslid der afdeeling Boedi Oetomo, en heeft als zoodanig krachtig aandeel genomen in eene poging tot eene zuivering van dat bestuur: met name in het kasbeheer schijnt men groote lijks te kort te zijn geschoten.

7. M. H. Dachlan, te Djocja, is een krachtige, militante, en intelligente man, van 40 jaar, met klaarblijkelijk lichte Arabische bloedsmenging. Hij is streng orthodox, met eene nuaan van onverdraagzaamheid, ten minste vroeger, heeft degelijke wetsstudien gemaakt, en den moed bezeten de consequenties van zijne opvattingen tegenover de Javaansche tradities te durven aanvaarden. Volgens mij verstrekte mededeelingen heeft hij indertijd met een kelingen aanhang geprotesteerd tegen de orienteering der masdjid te Djocja. Deze is volgens oud-Javaansch gebruik Oost-West gericht, terwijl de as van het gebouw in de richting van Mekka (de qiblah) had moeten zijn gelegen. Als gevolg daarvan waren alle godsdienstoefeningen in die moskee van onwaarde, en de dooden, die met hun gelaat naar het Westen lagen in plaats van het N.W. niet ritueel begraven.

Aan het eerste bezwaar is op zich zelf gemakkelijk tegemoet te komen, door onafhankelijk van den stand van het gebouw, bij de oefeningen zich zelf in de goede richting te stellen, die door de ligging van matten en dergelijke kan worden aangeduid (dit geschiedt o. a. te Locar Batang, Batavia, waar de masdjid uit onkunde met geheel verkeerde orienteering is gebouwd), terwijl men noemens gestorvenen kan zorgen, dat de later bijgekomenen ten minste goed worden geplaatst.

Intusschen vatten de Djoejasche kaoem-autoriteiten het anders op: men verweet den heftigen jongen man onkunde, verwatenheid om hen, vergrijsde geleerden, te willen verbeteren, en dergelijke (want bij toegeven zou men toch op den duur de masdjid hebben moeten afbreken en verschuiven, zoodat het gebouw niet meer haaks op den aloen² zou komen) met resultaat dat hij ^{op} Sultan's kosten naar Mekka werd gedirigeerd, om de aangelegenheid der qiblah (die niet zoo heel gemakkelijk is) daar maar eens goed te bestudeeren, m. a. w. de man onderging eene vreedzame verbanning om wat te kalmeeren, en eenige inschikkelijkheid op te doen.

Na zijn terugkeer heeft hij zich tot gewoon godsdienst-onderwijs beperkt, en getracht een school op te richten met het Arabisch als voertaal. Dit laatste plan heeft hij, als te onpractisch, moeten opgeven, doch intusschen was zijn leerlingen-aantal uitgebreid met eenige jongelui van de Kweekschool voor Inl. onderwijzers, zoodat hij aanleiding vond eene vereeniging, *Moe h a m m a d i a h*, op te richten, in hoofdzaak de bevordering van den godsdienst beoogende (eerbiedige refereert aan het daarover opgemerkte in mijn schrijven van 24 Augustus 1912 II 191).

Voor deze vereeniging heeft hij rechtspersoonlijkheid aangevraagd, zeer tegen den zin van het Inl. Zelfbestuur en de Kaoem-autoriteiten, die niets nalaten om het Europeesch Bestuur tegen dezen man, die stellig geen kwaad in den zin heeft, in te nemen, en daarvoor het gewone laster-arsenaal tegen dergelijke lieden, als: geheimzinnige bijeenkomsten, vergaderingen tot laat in den nacht, niemand dan de „ingewijden“ wordt toegelaten, staat van opwinding der adepten door dzikr etc. aanwenden.

Op instigatie van een Inl. onderwijzer aan de Kweekschool heeft hij voorts een schooltje opgericht, waarin gewoon Europeesch elementair onderwijs wordt gegeven door een paar Inl. onderwijzers, gedeeltelijk in de middaguren, terwijl hij zelf het godsdienstige voor zijne rekening heeft genomen. Aan deze school is eene subsidie van eene kleine f 300 'sjaars verleend, waarmee de betrokkenen zeer waren ingenomen, omdat men nu ten minste daar ter plaatse had ingezien, dat die subsidies niet uitsluitend voor padri-scholen waren ingesteld.

Ook deze school een modern element, hoe primitief ook nog, midden in de archi-conservatieve kraton, is voor de Inl. autoriteiten een gruwel, doch de oprichter is zich bewust van zijn goed recht, en zet door, zorgvuldig alle aanleiding tot botsingen vermijdende, in geduldige afwachting, dat er eindelijk wel eens beweging in het uiterst domme en bekrompen brok kaoem-leven zal komen, en men dan van zijne goede bedoelingen overtuigd zal worden.

Ook persoonlijk maakt H. Dachlan een sympathieken indruk: men merkt met een man van karakter en wilskracht te doen te hebben, hetgeen niet alle dagen voorkomt in de Inlandsche en Europeesche wereld.

8. De vierde commissaris van het *C. C. H a d j i A c h m a d H e s a n Z a e n i*, te Solo, mij persoonlijk niet bekend, is iemand uit de sfeer van de Javaansche kleinhandelaren, die nog al administratief moet zijn aangelegd.

Onder het Bestuur van het Departement van Midden-Java merk ik op:

3. *R. D i p a M e r t a n a*, te Solo, vice-president, een

vrij ontwikkelde Javaan van goede familie, die eveneens in batik's etc. handelt. Hij maakt een zeer gunstigen, bezadigden indruk, bemoeit zich vooral met het commercieele gedeelte van de taak der S. I., daarin bijgestaan door zijn jongeren broeder, ook een zeer fatsoenlijke jonge man, en heeft stellig veel invloed ten goede. Bij de vergadering te Batavia was hij als afgevaardigde aanwezig.

10. R. NG. Djaja margasa, te Solo, secretaris. Deze jonge man heeft een betrekking in de Kapatihan, en is daardoor eenigszins bekend met administratie en met Europeesche regelingen op verschillend gebied, zoodat hetgeen dan nog indertijd tegen de schorsing werd aangevoerd, van hem schijnt te zijn uitgegaan.

Op een propaganda-reis naar Madioen en Ngawi met iemand anders heeft hij zich, volgens de autoriteiten, onbehoorlijk gedragen: grootscheeps in een Europeesch hotel gelogeerd, opium geschoven (van de entree-gelden) en andere dingen uitgehaald, zoodat hij bij terugkeer door de bestuurders onvriendelijk is ontvangen en door den Rijksbestuurder met eenige dagen arrest werd gestraft, wegens onrechtmatig verlaten zijner standplaats, zonder verlof.

In hoeverre de mededeelingen over zijn slecht gedrag juist zijn, durf ik niet uitmaken: na ommeekomst van zijn straf is hij door de „broeders” eenigszins feestelijk afgehaald, en verder begeleid bij de ceremoniën (in hoofdzaak bestaande uit een bad in een rivier een eindweegs buiten de stad), die volgens traditie door de priaji's in dergelijke gevallen worden verricht, om verdere gevolgen van het arrest (in dit geval animistisch beschouwd) af te wenden. Indien men ernstige redenen had om over zijn gedrag verstoord te zijn, zou een dergelijk vertoon van sympathie wel achterwege zijn gebleven. Klaarblijkelijk heeft men zijn straf als een soort tegenwerking van de S. I. beschouwd, en het slechte gedrag te Ngawi moge dus niet zoo erg zijn geweest als het van Bestuurszijde werd voorgesteld. Een overdreven gunstig type is R. Djaja margasa echter niet, en over den bewusten propaganda-tocht waren mij ook van andere zijde minder vleeiende bijzonderheden verteld.

Van het Hoofdbestuur van Oost-Java noem ik alleen

11. R. Adiwidjojo, te Soerabaja, t.v. secretaris, thans President, een nette jonge man, die niet laboreert aan een overmatig intellect, en, men zou kunnen zeggen, een goeden indruk maakt. Op de bijeenkomst te Bandoeng in Februari was hij een der vertegenwoordigers van het hoofdbestuur, meer speciaal bestemd om vragen van de zijde van het publiek te beantwoorden en het doel toe te lichten. Op geen der gedane vragen wist hij echter voegzaam bescheid te geven, zonder zich nochtans over zijn mal figuur ook maar in het minst zenuwachtig te maken, zoodat men zou willen aannemen dat hij de S. I. eigenlijk meer als een soort sport beoefent, en zich niet serieus aan zijn taak wijdt. Hoe het zij, als president zal hij wel niet veel invloed hebben, doch eenig representatief voorkomen heeft hij wel, en voor de actie te Soerabaja zal R. Tjakra wel zorg dragen, als mede de plaatselijke voorzitter, Mas Tondo koesoema.

Het departementaal bestuur voor W. Java is nog niet voldoende geconstitueerd. Wel zijn bereids verkozen R. Goenawan, als voorzitter (boven, sub 6), R. B. Kartadire-

dja, als secretaris, en M. Andong, als thesaurier, en een afzonderlijk bestuur voor de afdeeling Batavia, doch de wijze van verkiezing (lees: opdringing) van dit laatste heeft vooralsnog eenige ontstemming gewekt. Bovendien schijnt de afdeeling Bandoeng, waarvan eenige flinke jongelieden de leiding hebben, te frondeeren, en hare zelfstandige actie niet dadelijk onder Departement W. J. te willen laten stellen.

12. R. Boerhan Karta diredja is afkomstig uit Pandeglang, een turbulente jonge man, niet zonder intellect, doch met een overmaat van vrijmoedigheid, die hem wel eenigszins misstaat. Hij was t. v. eenigen tijd als „reizend journalist” aan een paar Maleische bladen te Batavia verbonden, heeft als zoodanig o. a. de Straits bezocht, en schreef reisbrieven, die door hunne onbeduidendheid het gebrek aan waarnemings-vermogen en de averechtsche combinaties van feiten van den schrijver lieten uitkomen. Later was hij werkzaam als klerk bij de Gasmaatschappij en besteedde zijn vrijen tijd voor het schrijven van boekjes over den Italiaansch-Tripolitaanschen oorlog (verschenen zijn drie deeltjes, hoofdzakelijk samengesteld uit dagbladberichten, die aan elkaar geregen zijn), over handelsrecht en formulier-kunde, over den Islam, in verband met het menschelijk verstand (niet veel meer dan een gewoon handboekje, echter gesteld in dragelijk Maleisch, voor gewone wereldlingen begrijpbaar, terwijl andere leerboeken, door Arabieren, of verarabischte inlanders geschreven, veelal doorspekt zijn met vreemde woorden en Arabische zinswendingen, dus zonder toelichting van een goeroe niet wel duidelijk), e.d.m., terwijl hij ook een paar werkjes in dichtmaat opstelde, welke door tusschenkomst van de Commissie voor de Volkslectuur werden uitgegeven, en blijken van zekeren litterairen aanleg gaven. Thans heeft hij zijne betrekking er aan gegeven, doet nog een beetje journalistiek en leeft van de opbrengst zijner boekjes. Ook deze persoon is vroeger in Gouvernements dienst geweest, doch heeft later het wel wisselvallige, doch vrijere leven verkozen dat hij nu leidt.

De andere personen van invloed te Batavia zijn klerken op de Departementen e. a., van hetzelfde kaliber als ook de afdeeling B. O. beheeren, terwijl voorts eenige Arabieren met de zaak annex zijn. Daarover nog beneden.

Enkele leden van het bestuur in Bandoeng verdienen nog andere bespreking:

13. R. M. Soewardi, een zoon van pangeran Soerianingrat (Pakoe alaman), die zijne studiën op de Dr. Djawaschool niet heeft voleindigd, eenigen tijd in een apotheek werkzaam was (vergl. het slot der missive van den Resident van Djocja, van 14 Januari 1913 If 1 geheime, in gedrukte stukken nopens de I. P., p. 144), doch nu als corrector (en medewerker) aan de Expres is verbonden op een salaris van f 75. Hij is een beschaafde, intelligente jonge man, die zeer goed Hollandsch spreekt, zijn Javaansch daarentegen vrij slecht kent, en van strikt democratische gezindheid, evenals o. a. zijn broer, R. M. Soerja pranata, landbouwkundige te Wonosobo (vergl. diens schrijven opgenomen als Referaat 11 in deel IXe der uitgaven van de M. Welvaart Commissie. Inlandsche stemmen over de laksheid van den Inlander). Het is jammer dat deze persoon, die het stellig wel goed

meent, onder den invloed der Expres-lieden is geraakt en er waarschijnlijk wel niet op zal verbeteren. Zijn streven (een der weinige bestuursleden, die zich bewust is van een bepaalde richting) is vooral op economischen vooruitgang gericht, met nationalen ondergrond, terwijl het godsdienstige volgens hem alleen als bindmiddel, om de leden bijeen te houden en wat geestdrift bij te brengen, moet dienen. Hij is nog te jong (tusschen 25 en 30 jaren) en innerlijk te ongodsdienstig om veel invloed uit te oefenen en de combinatie met D. L., zooals boven reeds gezegd, laat nog maar steeds op zich wachten.

14. A. Wignjadisastra, is secretaris te Bandoeng. Hij is afkomstig uit Banten, en was vroeger verbonden aan de Medan priaji, doch heeft zich met den leider van dat blad gebrouilleerd juist op het goede moment, eenige weken voordat het kelderde en is na eenige strubbelingen met een eigen krant, Kaoem moeda, voor den dag gekomen, met strikt modernen geest, en vrij drukken betoogtrant, doch overigens geenszins revolutionnair, of buiten verhouding heftig en gepeperd. Hij is misschien een 25 jaar, gehuwd met eene dochter van den Hoofdpenghoeloe ter plaatse, die eerst over dit huwelijk eenigszins onaangenaam gestemd was (een journalist is in de inlandsche wereld nog steeds geen geëerde figuur), doch thans wel met den schoonzoon is ingenomen, en volgens zeggen zelfs toegestemd heeft, als geestelijk adviseur der Sarekat Islam te Bandoeng op te treden. (De Hoofdpenghoeloe zelve ontkende zijne toestemming: doch ieder die in godsdienstzaken om zijn advies vraagt, is hij als goedgeloofige gehouden te antwoorden).

15. Abdoelmoeis te Bandoeng, is van afkomst een Padanger, die vroeger door de bemoeienis van Mr. Abendanon, werkzaam was bij het Departement van Onderwijs en Eeredienst, later geplaatst werd bij het Volkscredietwezen, doch uit ergernis over de knoeierijen, die loeral's en lagere priaji's daarmee bedreven ten koste van den desaman, en die hij, ondanks herhaalde waarschuwing aan zijne Europeesche chefs, zooals hij vertelde, maar niet kon verhinderen, en ook niet langer wilde aanzien, heeft hij ontslag genomen, en eene betrekking gekregen als corrector en sub-chef der drukkerij van de Preanger-bode. Hij is wat ouder dan de twee vorigen, en stelt zich niet zoo op den voorgrond, echter geenszins wegens mindere bekwaamheid. Zijne rede op de bijeenkomst in Bandoeng was de beste, die ik nog van een inlander hoorde, en de eenige, die toen een vleugje enthousiasme teweegbracht (zie boven p. 6). Hij is nog steeds verbitterd over den gang van zaken, toen hij in Gouvernements dienst was, en den „janboel" waarvan hij getuige moest zijn, doch overigens geenszins revolutionnair gezind, integendeel maken de drie Bandoengsche voormannen in het algemeen den meest gunstigen indruk, vergeleken bij de anderen, en van hun streven is stellig wel iets goeds, ook in modernen zin, te verwachten, vooral als Abdoelmoeis zich wat meer weet te doen gelden.

Met de beide anderen heeft hij opgericht te Bandoeng een Maleisch-Hollandsch tijdschrift, Hindia Sarekat, waarvan de bruto-opbrengst voor 5% aan de kas der S. I. ten goede zal komen, dat opstellen van allerlei aard bevat, voorloopig nog meestal historische (met tendenz) en litteraire, welke tot ontwikkeling van de ge-

*De heer Dinkes heeft hier
hadden de beweringen van Ch. H.
als weer aangenomen
ziet eens een bij het des.
kanbaar geen voordeel!*

schoolde inlanders zullen moeten strekken. De toon (vooral der stukken van Soewardi) is niet geheel van heftigheid vrij te pleiten, doch met het bekende Europeesche voorbeeld te Bandoeng voor oogen, behoeft men zich daarover niet te verbazen: veeleer moet het meevallen, dat deze menschen nog niet erger te keer gaan.

15a. In den laatsten tijd is ook M. Partadiredja, onderwijzer aan de Opleidingsschool te Bandoeng en het vorige jaar met den titel: kandoeroean begiftigd, op den voorgrond getreden, en heeft hij als propagandist hier en daar het woord gevoerd. Hoewel men zou kunnen oordeelen, dat hij als onderwijzer wel wat anders te doen heeft, heeft zijne bemoeienis ook wel eene goede zijde, hij is toch au fond stellig een te goed ambtenaar, om zich ooit in kwade aangelegenheden te mengen.

Nog een viertal personen wensch ik te bespreken, die thans buiten eenig bestuur der S. I. staan, doch in dit verband niet mogen worden voorbijgegaan.

16. Hasan Ali soerati te Soerabaja, is een hupsche jonge man, van Vóór-Indische afkomst, die aan het hoofd staat der N. V. Setija Oesaha en als zoodanig ook administrateur is van den Oetoesan Hindia. Voorts heeft hij, en zijne familie, naar verluidt, een groot aandeel (ook financieel) gehad in de organisatie der kleine toko's te Soerabaja, die zoo gaarne als een handelssucces der S. I. worden aangehaald. Voor hetzelfde doel (en voor eigen handelsbelangen) is hij ook te Semarang en te Batavia opgetreden. Met de sub 11 en 13 genoemde personen behoort hij tot de meer fatsoenlijke, zelfs beschaafde lieden uit de hier behandelde kringen, die ik mutatis mutandis geheel met welopgevoede Hollandsche jongelieden op één lijn zou durven plaatsen, voor zoover de enkele ontmoetingen mij een voldoende basis tot oordeelen hebben kunnen geven. Indien R. Tjakra aminata, en ook R. Goenawan meer als de politieke kopstukken en organisatoren van de S. I. zijn te beschouwen, dan zou men H. Ali Soerati als het commercieele licht der vereniging willen aanmerken.

De N. V. Setija Oesaha heeft 10% van hare winst aan de kas der S. I. beloofd (om het krantje er beter in te krijgen), en nu zijn de aandeelhouders (Indiërs en Arabieren) wel eenigszins teleurgesteld, dat te Solo tot beperking van het lidmaatschap der Vreemde Oosterlingen, vooral van hunne deelname in het bestuur der vereniging besloten is, te meer daar door hunne bemoeienis voor een groot deel het eerste succes te Soerabaja verkregen is geworden.

17. Soemasma, te Solo, is een reeds vrij bejaard mannetje, van het twaalf ambachten- etc. type. Vroeger heeft hij een schoolje te Solo gehad, later zijn levensonderhoud op verschillende wijze bijeengehaald, en, naar verluidt, niet steeds op geheel onberispelijke wijze. Intelligent is hij wel, doch van de tafel der kennis heeft hij slechts hier en daar gesnoept, geen behoorlijken schotel kunnen verorberen, en zijne eruditie laat zich samenvatten in: multa non multum.

Zijne verhouding tot de S. I. is niet geheel duidelijk: een eigenlijke bestuursfunctie bekleedt hij niet, volgens een bepaald bericht zou hij eereid wezen (maar aan welke zijde is dan de eer?) in elk geval is hij overal met den

neus vooraan bij, mengt zich in allerlei zaken, en slaat meestal een droevige figuur. En op de vergadering te Bandoeng, en op de audiëntie, waarin men toch vrijstond in de keuze, was hij als afgevaardigde mede tegenwoordig, zoodat men nopens zijne aanwezigheid niet uitsluitend aan zijn indringerig, persoonlijk karakter kan denken, zooals mij te Solo werd gezegd.

Veronderstellenderwijze meen ik op te mogen merken, dat hij wellicht door Hadji Samanoedi is aangesteld om dien van bescheid te dienen telkens wanneer de andere, meer Europeesch opgevoede bestuursleden in hunne aandrakingen met andere kringen, dan de bekrompen Javaansch godsdienstige sfeer van den Voorzitter zelve, aangelegenheden zouden behandelen, die deze niet zoo spoedig kan volgen en waarvan hij dan van Soema een verslag verkrijgt, dat onafhankelijk is van de mededelingen, die R. Tjakra of anderen hem wellicht zouden gelieven te geven. Een soort particuliere vertrouweling dus, die voor die functie dan ook wel uit de private fondsen van Hadji Samanoedi zal worden gehonoreerd.

18. Said Achmad bin 'Moehammad al Moesawa, te Soerabaja, een intelligente Arabier, voorzitter van de vereeniging Moeroeatoe'lichwan (i. e. mannelijke deugd der broeders, te vertalen met een woord als burgerdeugd), die zich gezellig verkeer en onderling toezicht op levenswandel ten doel stelt. Hij is een zeer goed redenaar, die een vlotte, pittige toespraak hield te Solo, en behalve huldebetuigingen aan H. M. de Koningin, den Prins-gemaal en Uwe Excellentie, ook den Sultan van Turkije noemde, waarop, dank zij het heftig zwaaien met de Hollandsche vlag, volgens het bovengemeld recept voor groote bijeenkomsten, evenzoo goede toejuichingen volgden: slechts weinigen hebben den man overigens verstaan, en de claque hield zich stil. Deze Arabier maakte voorts geenszins een onsympathieken indruk.

19. Said Abdoellah bin Hoesein al Aydroes, te Batavia, voorzitter der Arabische vereeniging Djami'at alcheir, die zich tot nu toe vooral op het gebied van onderwijs voor Arabische kinderen heeft bewogen. Deze persoon, die te Batavia is geboren, doch teeken van Turksche bloedsmenging (blonde baard, haast blauwe oogen) vertoont, heeft vrij goede (Moehamadaansche) studiën gemaakt, en houdt zich nu met handel bezig. Op de vergadering te Batavia zat hij bij de bestuursafel aan, hield eene opwekkende rede, die niet van zekeren hartstocht was vrij te pleiten, over het onderwijs en den vooruitgang, welke niet alleen door den godsdienst niet werden verboden, maar door het geloof als plicht waren opgelegd, en beval de door hem gestichte Arabische scholen te Pekodjan, Kroekoet, Tanah Abang, en te Buitenzorg warm aan. Overigens is hij een volkomen redelijk man, van wien zeker geen buitensporigheden te verwachten zijn.

Van de bovengenoemde personen zijn die sub 2, 5, 6, 11, 12, 13, 14, 15, 15a, 16 en 17 goed of voldoende geverseerd in het Hollandsch, laatstgenoemde zou ook Chineesch, Russisch, en eenige moderne Europeesche talen verstaan.

Talrijke andere lieden waarmee ik kennis maakte (te Solo alleen had ik misschien een 2000 handdrukken te wisselen), zijn of van geen notoiren, zich naar buiten

openbarenden invloed, of staan niet in direct verband met de S. I., al zijn zij ook in ander opzicht wellicht belangrijk voor de politieke stroomingen, die zich voordoen. Dr. Djawa's, en openbare onderwijzers, hoezeer in andere moderne vereenigingen, speciaal Boedi Oetomo, op den voorgrond tredende, treft men slechts enkele aan onder de leden der plaatselijke besturen, daar genoemde categoriën, evenals bijna overal elders ter wereld, zonder steeds bepaald wereldsch te zijn, zich toch in het algemeen, door hunne opleiding of anderszins, weinig aan godsdienst gelegen laten liggen. Die plaatselijke besturen zijn veeleer naar het model van het C. C. en de hoofdbesturen opgebouwd uit een paar handelaren, van meer of minder Mochammedaansche ontwikkeling, en eenige lieden, die eene Europeesche opleiding genoten (op een Gouvernements inlandsche school), doch overigens uit dezelfde kringen, of uit den langeren priaji-stand afkomstig zijn.

E. ONGUNSTIGE FACTOREN IN SAREKAT ISLAM.

1. De Islam.

Het is opmerkenswaard, dat alle actie, die maar eenigszins met den Islam verband houdt, hier te lande aanstands met groot wantrouwen wordt gadeslagen en bij de Europeanen dadelijk een zekere agitatie te weeg brengt. Er behoeft maar weinig te gebeuren, een groepje lieden, dat eene vrome bevestiging krijgt, en nu en dan tot godsdienstig reciet samenkomt, een aantal dorpelingen, die het raadzaam achten (al was het alleen ter voorkoming van misgewas) den Vrijdagsdienst nauwgezetter waar te nemen, zelfs eenige hadji's, die elkaar op publiek terrein, een spoorwegperron of dergelijke onstuimig omhelzen, kunnen onder bepaalde omstandigheden bij enkele deelen der Europeesche bevolking een gevoel van ongerustheid verwekken. De ambtenaren gaan dan rapporteeren, en spreken van „verhoogd godsdienstig leven” in dit of dat district, hetwelk zij last hebben gegeven, „nauwlettend in het oog te houden” (dat meestal neerkomt op vexaties van lieden, die hoegenaamd geen kwaad in den zin hadden, door de lagere ambtenaren), en de dagbladen van een bepaald genre voeren beschouwingen over bommen die op barsten staan, kruut, dat op een vonkje wacht, en het „fanatisme, dat oplaait”, voorspellen, als het er eenigszins mee door kan, een „algemeene Europeanenmoord” of andere lugubere dingen, terwijl aan het slot meestal eene sombere profetie wordt geplaatst over het lot van het Nederlandsch gezag hier te lande, als het Bestuur niet „waakzaam” is, en de „beweging in de kiem smoort”.

Ieder, die eenige jaren hier te lande heeft vertoefd, en nog niet verleerd is de zaken koelbloedig te beschouwen, zal willen toegeven, dat ik in het bovenstaande niet eens zoo heel erg overdreef.

Intusschen wil men daarmee niet beweren, dat de Islam geheel onschuldig en gevaarloos is: de geschiedenis heeft wel anders geleerd, en het zou getuigen van slecht beleid, alles wat met dezen godsdienst, welke nog steeds machtige bezieling op de gemoederen vermag uit te oefenen, verband houdt, met onverschilligheid gade te slaan en geheel aan zijn natuurlijk verloop over te laten.

Van primair belang is het echter te weten welke personen de actie voeren, en of zij, behoudens een zeker religieus temperament, rustige burgers willen zijn, voorts voldoende inzicht en verantwoordelijkheidsgevoel hebben

om eerstens geen onordelijkheden te willen en dat aan hunne volgelingen inprenten, tweedens eventueel kwade neigingen bij deze laatsten, die zij niet kunnen tegenhouden, tijdig zullen willen signaleeren.

Met de Sarekat Islam heeft deze beschouwingswijze misschien niet rechtstreeks te maken, daar de actie, hoezeer ook doortrokken met het godsdienstig element, toch niet zoozeer een specifiek religieus karakter heeft (enkele plaatsen daargelaten), noch ook Moehammedaansch-politieke idealen nastreeft, veelmeer den Islam als het bindmiddel aanwendt (in den beginne geheel onbewust), dat de verschillende groepen der bevolking, met uiteenlopende verlangens, samen mocht brengen in eene algemeene organisatie.

Doch het zij er verre van af, ook zelfs in dat licht, het op den voorgrond stellen van den godsdienst als eene onverschillige zaak te willen beschouwen: behalve de reeds vermelde ijver tot deelname aan den Vrijdagsdienst e. a. religieuze plichten, heeft ook de Islam als sociaal verschijnsel grooter beteekenis hier te lande gekregen, en het laat zich aanzien dat dezelve nog belangrijk zal kunnen toenemen. Niet het politieke, maar het sociale panislamisme is het, dat geen bepaalde bezorgheid, doch wel een zekere droefenis kan wekken, aangezien men het zal moeten aanschouwen, (en vrijwel lijdelijk) dat verschillende specifiek-Moehammedaansche gewoonten zich gaan inburgeren, en de associatie aan de Europeesche cultuur zoo niet verhinderen, dan toch zullen vertragen en minder intensief doen zijn. In kleeding, in wijze van groeten, in voedselopname, e. v. a. kleinigheden is de mode, om daarin zooveel mogelijk de Europeanen na te doen, niet meer zoo geprononceerd als te voren, terwijl eene neiging om Arabische invloeden te aanvaarden, zich sterker begint te openbaren. Natuurlijk is dat niet alleen een gevolg der S. I. beweging: die neiging bestond bij bepaalde groepen der bevolking hier te lande reeds lange voor dien, en was groeiende, doch door het godsdienstig element der S. I. is zij op breedere lagen overgegaan, en vermag zij lieden, die vroeger uitsluitend minachting of spot voor dergelijk vertoon hadden, te bekoren, en tot navolging op te wekken.

Nu kan men er vrij onaangedaan onder blijven of de bevolking hier te lande zich in stede van met een Europeesch petje, als de Chineezzen, met een Moehammedaansch kalotje wil tooien en de rest na-venant, doch dezelfde neiging begint zich ook hier en daar in het onderwijs te openbaren, en het zou hoogst betreurenswaardig zijn, en bovendien op den duur zelfs bedenkelijk, indien deze laatste neiging groote uitbreiding kreeg.

Te Batavia bestaat sedert eenige jaren eene Arabische vereeniging, *Djam'at alcheir* (vereeniging tot het Goede), die, behalve tot onderlinge ondersteuning en gezellig verkeer, vooral ook met het oog op de onderwijsbelangen der Arabische jeugd werd opgericht, welke laatste hier te lande feitelijk geene gelegenheid vond, zich voor den modernen strijd om het bestaan ook maar de meest elementaire ontwikkeling eigen te maken. Voor enkelen had de Europeesche school in aanmerking kunnen komen, doch zoover waren hunne denkbelden nog niet geavanceerd, en de Inlandsche school was, en om ras-vooroordeelen, die zich ook maar niet dadelijk laten uitwisselen, en om de portée van het onderwijs, dat vroeger feitelijk alleen voor den Staats-dienst opleidde, niet geschikt. Men bracht geld bij elkaar en richtte scholen op,

waartoe onderwijzers uit de moderne Moechammedaan-sche landen (Egypte, Tunis) werden ontboden, en consti-tueerde eene soort „lagere school”, geheel modern, doch met het Arabisch als voertaal, welke dus als geheel ana-loog met de scholen der Tjong hwa hwee kwan zijn te beschouwen. Momenteel bestaan deze scholen te Bata-via (drie, te Pekodjan, sedert uitgebreid, Kroekoet en Tanah abang) en te Buitenzorg, terwijl er te Palembang reeds geruimen tijd een Arabic-English school is geves-tigd. Sedert is eveneens te Soerabaja een Djamiat al-chairiah opgericht (eerbiedige referie aan mijn tot den Directeur van Justitie gericht schrijven van 14 Februari 1913 IF 23) met het plan o. m. evenzoo dergelijke scholen op te richten, terwijl volgens mededeelingen, ook te Tjian-djoer bereids een dergelijk schooltje is gesticht. Inlan-ders profiteeren van deze gelegenheid nog zeer weinig, te Batavia alleen enkele kinderen uit zeer orthodoxe, eenigszins gefortuneerde ouders, voorts te Tjiandjoer, doch ook te Palembang heeft men pogingen in het werk gesteld eene dergelijke inrichting voor de Maleiers op te richten, terwijl de besprekingen ter bijeenkomst van de S. I. te Batavia haast geheel aan het onderwijs der Djamiat alcheirscholen waren gewijd.

Het zou gemakkelijk zijn nog meerdere „symptomen” op te noemen, om de onderwijsneiging, waarvan ik boven sprak, te demonstreeren, doch voorloopig schijnen deze nog op zich zelf staande, zoodat het geheel individueele uitlatingen kunnen zijn geweest, en dus niet zwaar mo-gen wegen, en in de naaste toekomst is eene effectieve, toepassing alleen op evengenoemde plaatsen (Batavia, Soerabaja, Palembang) en enkele andere (Pekalongan, Cheribon en Tjiandjoer etc.) eventueel te wachten, die een zeker contingent aan Arabieren bevatten, en eene vrij godsdienstige bevolkingsgroep, terwijl het nationa-lisme daar veel minder krachtig werkt; maar in elk geval is het verlangen groot en naar godsdienstonderricht, en naar moderne ontwikkeling, en de afgestudeerde leerlin-gen van zulke scholen hebben dus de mooiste kansen voor zich, de combinatie van deze twee wenschen te kunnen bevredigen.

Hoewel de bevordering van het onderwijs nog slechts een ondergeschikt punt is van het S. I. programma, is men hier en daar begonnen daarover van gevoelen te wisselen, waarbij vooral werd gedacht aan de oprich-ting van gesubsidieerde Inlandsche scholen met gods-dienstonderwijs, naar het voorbeeld der Moechammediah (zie boven p. 28) waarover o. m. eenige lieden te Batavia bij autoriteiten inlichtingen zijn gaan inwinnen, noch-tans zonder dat daaromtrent reeds meer vast omlijnde plannen zijn gevormd.

Mocht het blijken, dat de S. I.'mers, zij het alleen op de hoofdplaatsen, inderdaad met plannen als laatstgenoem-de om hulp komen vragen, dan schijnt het raadzaam hen daarbij tegemoet te komen en niet met enkele verwijzing naar de bestaande regelingen in Staats- of Bijblad te vol-staan, met hunne onderscheidingen in desa-scholen, en andere typen, in landbouw-, ambachts-onderwijs etc., al-les in aparte bepalingen en loketjes ondergebracht, doch veeleer, met terzijde stelling van doctrinaire paedagogie, bedoelde regelingen zooveel mogelijk te doen uitleggen en aanpassen, desnoods te laten wijzigen, aan de wen-schen van de ondergroepen, die er van gebruik zouden willen maken, evenals ook thans veelvuldig is geschied op aanvraag van belanghebbenden. En zulks te geree-

der, daar eenige welwillendheid in deze materie, waarmee, ook al betreurt men de strekking, geene essentiele aanlegenheden des Gezags worden geraakt, kan strekken ter bevestiging van den rechtvaardigen naam des Gouvernements, en tot nadere demonstratie van deszelfs beginselen van gelijkheid aller godsdiensten voor de wet, die steeds hier te lande werden toegepast, doch waarin het goede vertrouwen thans niet geheel ongeschokt is gebleken, terwijl de scholen met Arabisch als voertaal dan ook voor de toekomst achter het net visschen, en hunne werking tot de eigenlijke Arabische bevolking beperkt blijft.

Desniettemin schijnt het gewenscht toch zooveel mogelijk bovenbedoeld soort onderwijs voor de Inlandsche bevolking te voorkomen, door in hare onderwijsbehoeften van Gouvernementswege te voorzien, en het zou verkeerd zijn om leergierigen te verwijzen naar het zendings-onderwijs hetwelk laatste in de gegeven omstandigheden tot sectarisch Moslimsch onderwijs zou kunnen voeren.

Opgemerkt mag worden, dat meer godsdienstige stroomingen ook in het Malakkaansch schiereiland merkbaar zijn, zich uitende o. a. in den wensch tot godsdienst-onderwijs op de Gouvernmentsscholen. Zelfs de zeer gematigde Maleische bladen dringen er op aan: in één daarvan verscheen kort geleden een uitvoerig stuk met een uitgewerkte organisatie hoe zulks officieel ware in te stellen en te organiseeren voor de Straits, met verwijzingen naar de analoge toestanden in N. I., waardoor een algemeene onderwijsorganisatie groote voordeelen zou bieden.

2. De wig tusschen Bestuur en Bevolking.

Als uitvloeisel van de boven uitvoerig besproken stemming, welke bij de bevolking heerscht jegens de lagere bestuurs- en politie-ambtenaren, is het vooral in den beginne haast regel geweest, dat men voor allerlei aangelegenheden, waarvoor evengenoemde ambtenaren de natuurlijke aangewezen bezorgers waren, dezen voorbijging, en zich tot het plaatselijk bestuur der S. I. wendde, dat dan de bereddering der betrokken zaak zelf ter hand nam met bijstand der overige leden.

In het „huishoudelijk Reglement” der S. I. treft men (art. 9) alleen aan, dat een lid, hetwelk een of andere zwaarigheid ontmoet, aanspraak heeft op de hulp en bijstand zijner medeleden. Doch op de vergaderingen, bijv. te Bandoeng, werd uitdrukkelijk gezegd, dat bij diefstal of dergelijke men zich had te wenden tot het locale bestuur der S. I., dat dan de leden zou opwekken tot het zoeken van ketrangan. Dit is geheel in overeenstemming met de tot dusver op verschillende plaatsen gevolgde praktijk, die volgens zeggen der lieden, reeds de beste resultaten heeft gehad. Want verklaarde men nader, klagen van den eenling bij de Inl. ambtenaren of Europeesche politie geeft toch niets, als men geen „wang soesah” (beloofing voor de moeite) meebrengt, en zelfs als men zelf bereids ketrangan heeft gezocht, en den dief kan aanwijzen, laat de politie de zaak nog dikwijls loopen, en gaat pas heen om den man te arresteeren, als hij reeds gevlucht is, daar zoovele der lagere beambten diefjesmaat zijn en hunne procenten van den buit opstrijken. Eene vereeniging kan zich beter doen gelden, meenden zij, en kan hooger op recht zoeken, als men bij de dii minores geen bevrediging vindt, en wraakneming der misdadigers, als zij hun straf ontloopen, verhoeden. Dat men daarmee de bedoeling zou hebben, zich zelf recht te schaffen, werd natuurlijk ontkend, en de feiten van de laatste weken hebben hier en daar hunne goede bedoelingen doen blijken.

daar opgevatte boeven aan de politie werden uitgeleverd. Doch ook onder die omstandigheden lijkt mij het hier ge-releveerde beginsel, hoezeer de toepassing goede gevolgen kan hebben, niet zonder bedenking. Niet het bestuur eener particuliere vereeniging, doch de officieele organen moeten de taak vervullen orde en veiligheid te handhaven en als deze laatsten te kort schieten (hetgeen blijkbaar niet zelden het geval is, zooals ik gaarne wil aannemen), dient de organisatie, en dienen de betrokken personen verbeterd te worden en onophoudelijk gecontroleerd, doch niet het gezag over te gaan op amateurs en delittanten, die overigens buiten het hierarchisch verband staan des Gezags. Alleen voor de contrôle zullen zij goede diensten kunnen bewijzen, als zijnde, hoe gebrekkig ook, eene zekere vertegenwoordiging des publieks, die de fouten en tekortkomingen van de officieele personen kan signaleeren, en bij de chef's haar beklag doen; maar eerst als blijkt, dat de rechtens aange-wezenen zijn geraadpleegd, en dezen te kort zijn ge-schoten.

Voor zoover ik meen te weten, heeft ook het Comité van Vooruitgang (der zgn. Jong-Turken) o. m. op de boven omschreven wijze invloed en gezag weten te krijgen bij het mindere volk, en die der Staatsdienaren kunnen ecarteeren, zoodat deze geparalyseerd waren, toen zij moesten optreden, en alleen nog door tusschenkomst van de vertegenwoordigers der „Vooruitgang” het volk konden bereiken.

De reeds hier en daar in zwang komende gewoonte, de bestuurders der S. I. te gebruiken, om werkstakingen en andere rumoerige gebeurtenissen, al of niet in verband met deze vereeniging, bij te leggen, moet dus, ook al levert zij een zeker gemak op, en al zou een geheel negeeren dier vertegenwoordigers evenzoo onraadzaam zijn, als systeem stellig ontraden worden.

Doch ook de geheele organisatie der S. I., met Centraal-Comité, Hoofdbesturen over de Departementen, af-deelings- en kringbesturen, in verband met de lijdzame volgzzaamheid der leden, heeft eene bedenkelijke zijde, en wel hoofdzakelijk door de onontwikkeldheid der leden, en hunne onnadenkendheid. Bij eene organisatie als B. O. heeft men in zekeren zin nog te doen met leden, die zelf eenig oordeel hebben, en zich niet van alles laten wijs maken, die bovendien bijna allen zelf ambtenaren zijn, doch de S. I. leden zijn van een gehalte, dat een of ander onbezonnen woord of formule der bestuurders licht ingang zou laten vinden, en in wijden kring complicaties kunnen veroorzaken. Niet dat ik zoo iets van de tegenwoordige leidsmannen zou willen verwachten, doch het is zeer wel denkbaar, dat een eierzuchtig en weinig scrupuleus intrigant zich eene positie in de S. I. zou weten te verwerven, en dat zoo iemand met eene instelling als deze vereeniging, met hare vertakkingen overal, als zij zich eenmaal goed geconsolideerd heeft (men vergl. over de kansen daarop beneden), veel onrust en consternatie kan veroorzaken, behoeft geen betoog.

a. Eed en geheime teekens.

Het is gewenscht met een enkel woord den zoogenaamden eed, en de „geheime teekens” in herinnering te brengen, die bereids het onderwerp van vele publieke besprekingen hebben uitgemaakt.

Bij de aanneming van nieuwe leden moeten deze een slokje water drinken, uit een glas, waarvan ook de bestuurders nemen (gewoon water moet dit zijn, ajer „blanda” geldt niet), onder het uitspreken van eene (hei-

densche) verwensching: Moge ik (d. i. mijn lichaam) opgelost worden, i. e. te niet gaan (leboer), evenals het water in dit glas, als ik ontrouw word aan de S. I. en hare statuten, en de bevelen der bestuurders (pengoeroes, de regelaars) niet opvolg. Volgens bericht zou het echter ook toegestaan zijn voor scrupuleuse godsdienstigen, de gewone Moehammedaansche eed (Bij God, en bij den Profeet, en bij de 30-deelige Koran, zweer ik enz.) nit te brengen, mits tegelijk maar een teugje nit het glas als boven wordt genomen.

Voor zoover mij bekend, zijn de geheime teekens o. a. het zetten van een streep, en daaronder in het midden een punt, onder de handteekening; het groeten bij ontmoeting door elkaar de hand te drukken op gewone wijze, doch met een lichte pressie van den duim op de knoken van den ander, en eene kleine wenteling van de hand naar links om de as van den onderarm; het groeten bij passeering door het Moehammedaansche saluut (eenigszins overeenkomstig het militaire) maar met gesloten en gestrekte vingers, en evenwijdig aan het hoofd. Volgens sommige dagbladen zou ook het insteken van de linkerslip van de hoofddoek als herkenningsteeken gelden, doch in elk geval heeft dat natuurlijk alleen waarde in streken, waar men de hoofddoek op Javaansche wijze met twee uitstekende slippen draagt, terwijl een zeer groot deel der leden juist uit lieden bestaat, die gewoonlijk een kalotje dragen.

Het komt voor, dat men aan deze twee bijzonderheden in het algemeen veel meer aandacht heeft geschonken, dan zij, onder de tegenwoordige omstandigheden wel verdienen. Oorspronkelijk toch was de S. I. in eerste stadium eigenlijk een soort vechtklub tegen de Chineezzen te Solo, en het moet voor de leden van groot belang zijn geweest, als men elkaar op critieke momenten kon herkennen, en te hulp roepen. Welke middelen toen wel zijn toegepast, weet ik niet, doch ik vernam, dat thans het opslaan der mouwen van het baadje als waarschuwing geldt, dat men in gevaar verkeert, en het losknoopen er van (wellicht bedoeld als voorbereidingen om van leer te trekken), dat onmiddellijk gevaar dreigt, welke beide „teekens” zeer wel kunnen zijn overgenomen of bestendigd. Klaarblijkelijk heeft men dus het systeem behouden, en alleen de teekens al of niet gewijzigd, of uitgebreid, dit laatste, zooals de wijze van groeten o. a., naar verluidt in navolging van soortgelijke herkenningsmiddelen, welke bij de freemason's in gebruik zijn.

Door het bestuur wordt voorts onophoudelijk betoogd, dat de „eed” eigenlijk maar een soort belofte (prasetija), of afspraak (perdjandjian) is, om de leden op eenigszins ceremonieele wijze tot den bond toe te laten, opdat zij den band goed voelen, en maar niet in de opwelling van het oogenblik toetreden, en later weer hun eigen weg gaan.

Hoe het zij, eenigszins vreemd, vooral in verband met het doel der S. I. als omschreven in de Statuten, blijven deze maatregelen wel, maar als men zich voorstelt, dat de S. I. en hare strekking, zooals die zich nu langzamerhand afteekent, volstrekt niet door de leidende kracht van doelbewuste en energieke persoonlijkheden, doch meer door den loop der gebeurtenissen en als uitvloeisel van de bestaande stemmingen, is geworden, haar dus als een groeiend organisme beschouwt, dat organen aanhoudt, welke in een vorige pe-

riode onmisbaar waren, en nu wel ontbeerd zouden kunnen worden, al wil men om de fascinatie die zij uitoefenen op de massa, dezelve als propaganda-middel nog niet ontbeeren, of hoe dan ook, dan is men in elk geval wel geneigd iets minder over den eed en de geheime teekens te denken, terwijl juist door de groote massa der toegetreden de kracht en de plechtigheid van de eerste, en de „geheimheid” der andere belangrijk aan waarde moeten verliezen.

b. Plaatselijke onlusten.

Het meest is aan de S. I. verweten, dat zij, d. w. z. hare leden, zich tot allerlei buitensporigheden hebben laten verleiden, en door hunne massale kracht hier en daar wel wat onstuiming te werk zijn gegaan.

Door het bestuur der vereeniging is daartegen betoogd dat in vele gevallen (o. a. te Soerabaja) de aanstokers geen leden der S. I. waren, doch alleen dien naam hebben ge- (dus mis)bruikt om de kamponglieden voor speciale doeleinden bij een te brengen, terwijl in andere gevallen (te Semarang bijv.) tergende provocatie van andere zijde bepaaldelijk tot reactie had uitgelokt, en men eerst tot eigengerechtigde maatregelen was overgegaan, toen klachten bij de politie niets hadden uitgewerkt, en men dus in handelen op eigen houtje den eenigen uitweg begon te zien, de gerezen zwarigheden op te ruimen.

Dat de hoofdleiders der vereeniging de leden tot zulk optreden hebben aangezet, geloof ik gerust te mogen ontkennen, doch wel komt het voor, dat zij met iets meer nadruk dergelijke buitensporigheden, hetzij de bedrijvers lid van de vereeniging zijn of niet, zouden kunnen afkeuren en tegengaan. Hunne fout in dezen is dus niet eene actieve verkeerdheid, doch een passief verzuim, waaraan het gevoel van hunnen toch nog geringen invloed op de massa, en de vrees, dien te verliezen, wel niet vreemd zal zijn.

Men kan de kwestie wie gelijk of ongelijk heeft, gevoegelijk onbesproken laten: het spreekt van zelf, dat zulk eigenmachtig optreden in een geordenden Staat niet te pas komt, en dus moet worden onderdrukt, maar evenzeer is het een natuurlijke eisch, daarna de oorzaken der bewegingen na te sporen, en te analyseeren, en aan rechtmatige grieven schielijk tegemoet te komen. Slechts op die wijze zal men zonder steeds grooter machtsvertoon, en zonder bitterheid te zaaien, kunnen voorkomen dat zich herhalingen voordoen, hetwelk niet mogelijk is door alles wat zich voordoet „onverwijld den kop in te drukken”, zonder meer.

En ook voorts zal men, in het licht der geschiedenis van de Europeesche volksbewegingen van den laatsten tijd, gaarne eenige indulgentie willen aanbevelen: toen de sociaal-democratie begon, had men ook troepen van onbezonnen jongelieden, die botsingen, en wel bepaaldelijk met het gezag uitlokten, en ook toen had men personen genoeg, die allerlei rigoreuse bepalingen tegen hare leden wilden invoeren. Intusschen is dat alles van zelve gezakt: toen men van andere zijde aan rechtmatige verlangens ging voldoen, en men billijkerwijze „rekening ging houden” met de gevoelens en stemmingen bij het volk, was de periode van tandjes krijgen spoedig voorbij, en momenteel is de sociaal-democratische partij, men kan het er mee eens zijn of niet, in aanmerking genomen de graad van ontwikkeling en de meer brute mentaliteit harer leden, haast even mak en handelbaar geworden als de andere politieke en economische

3. Het nationaal karakter.

groepeeringen, die te samen de moderne maatschappij vormen.

Dat de S. I. het bewuste doel zou hebben het Nederlandsche gezag over deze gewesten te verdrijven, om zich weer op oudvaderlijke wijze onder de Javaansche vorsten te stellen, hetgeen dan te Soerabaja (op grond van een anoniemen brief, die zeer wel door Chinezen kan geïnspireerd zijn, die zich toch alle moeite geven de S. I. verdacht te maken, en een twee-tal andere getuigenissen) allengs zou zijn „uitgelekt” (ook mij kwamen een paar gevallen van die opvatting ter oore) meen ik welhaast te mogen ontkennen. Wanneer een dergelijk voor-nemen bestond (waartoe de meeste der leidende personen veel te wijs zijn, en dat zeker allen zouden afkeuren), zou men er wel veel meer van gehoord hebben, aangezien het ondenkbaar is, dat een dergelijk „geheim” bij de groote menigte toegetroden leden niet ruchtbaar zou zijn geworden. Doch daarnaast laat het zich heel wel denken, dat hier en daar lieden van ruim geweten de S. I. beweging te baat hebben genomen, hunne landslieden van alles hebben wijsgemaakt, en, volgens bekend recept, met de voorspellingen van Djaja baja hebben gewerkt, om te trachten zilverlingen los te krijgen, die zij voor hun persoonlijk bestaan noodig hadden; dergelijke verschijnselen zijn periodiek in den Oosthoek, evenals in West-Java en Sumatra bij allerlei beroeringen in natuur of politiek met de nasehat nabi (de Vermaning des Profets) wordt geopereerd; zij kunnen meer en minder intens zijn en verdienen natuurlijk de aandacht van Bestuur en Politie, blijven echter vrijwel steeds een individueel en lokaal karakter dragen, zoodat zij niet aanstands algemeene bezorgdheid behoeven te wekken.

Maar dat de S. I.-beweging een nationaal karakter heeft en hoe langer hoe meer als eigenlijk doel zich afteekent de opheffing van de Javanen, economisch, maar nog meer sociaal, onder behoud van den Islam, is uit het bovenstaande reeds lang gebleken; noodig is het alleen de mogelijke rol der zoogenaamde Zelfbesturen in dezen eenigszins gade te slaan.

Uit de historie der volkeren zijn meerdere voorbeelden aan te halen hoe een volk, onder vreemde heerschappij, op een of ander moment de zaak moede wordt, en zich ter bevrijding verzamelt om den persoon van een telg uit een oud heerschers-geslacht, die door individueele neigingen en eigenschappen daarvoor bijzondere geschiktheid bezit. En ook afgescheiden van „bevrijdings”-aangelegenheden, waar het met de S. I. nog niet zoo dadelijk om gaat, is het een algemeen verschijnsel in de latere middeleeuwen, dat, in den strijd tusschen adel en volk, de vorst veelal aan de zijde van het laatste stond, en ook omgekeerd het volk steun zocht bij den Landsheer, tegen de Edelen.

Het zou dus voor de hand liggen om de wederzijdsche coquetterieën van S. I. met den Soeman te Solo, als uitvloeisel van de even gememoreerde, psychologisch zeer goed verklaarbare neiging te beschouwen, aangezien het belang van beide partijen, of ten minste beide verlangens, meebrengt eene verlaging van de partij der Edelen, i. e. de Regenten met hunnen aanhang, waartoe ook het Gouvernement, volgens het tot nu toe hier te lande gevoerde bestuursbeleid, naar de Inlandsche beschouwingswijze behoort, of, zoodanig niet, waarvan het een machtigen steun moet heeten.

Toch geloof ik, dat men deze zaak ook al weer niet ernstiger moet nemen, dan zij is.

Doordat de vereeniging te Solo gevestigd is, en de vergaderingen dus uit den aard der zaak (het is een centraal punt) meestentijds daar gehouden zullen worden, heeft de Soenan zeer zeker gelegenheid den uiterlijken schijn van zijn macht ook in de oogen van tallooze lieden uit de Gouvernements-landen te laten opflikkeren, en door festiviteiten in de kraton en dergl. den glans van zijn naam te doen verbreiden, zooals op het laatste congres is geschied. Voorts is een der zonen, Pangerang Ngabehi, als beschermheer der S. I. opgetreden, die door groote minzaamheid (de bestuursleden mogen in zijne tegenwoordigheid op stoelen zitten, rooken etc. vroeger iets volslagen ongehoords, zelfs ondenkbaars) de menschen voor zich tracht te winnen.

Doch daar is het ook vrijwel mee afgelopen. In de Mangkoe-negaran heeft men, evenals bij alle aangelegenheden, die in het Soenan's gebied voorvallen, een eigen vereeniging in den trant der S. I. opgericht, die zich niet verder verbreidt, doch die de toetreding van leden uit het M. N. gebied tot de Soenan'sche S. I. verhindert.

Te Djocja is het Sultans-bestuur der vereeniging stellig niet welwillend gezind; anders in de Pakoe-alaman, waar juist het initiatief tot oprichting van eene afdeeling te Djocja van den Pangeran Nata diradja, of een zijner ondergeschikten is uitgegaan. In herinnering meen ik nog even te moeten brengen dat ook R. M. Soewardi, met zijne nationale neigingen (zie boven bl. 30) uit de P. A. is, terwijl voorts in een der afleveringen van B. O. orgaan der gelijknamige vereeniging, eene opmerking was geplaatst dat, nu de Regenten (= Gouvernement in hunnen gedachtengang) en hunne omgeving B. O. overal zoo hadden tegengewerkt, het niet meer dan natuurlijk was dat men zijn steun bij de Javaansche vorsten, bij de eigen vorsten, was gaan zoeken, waar, dit bleek wel uit het presidentschap van P. Natadiradja, een veel welwillender houding te wachten was, en steun zou worden verleend.

Maar of dat alles nu voldoende aanleiding is om eene samenwerking van S. I. en enkele Javaansche vorstentelgen te mogen verwachten, gezien het karakter der S. I. te Solo, welke juist tegen de hofadat's en den aanleve is gericht eenerzijds, om de positie der vorsten en hunne familiën anderzijds, die feitelijk niets te winnen hebben bij verandering der gezagsverhoudingen, en wel alles riskeeren, lijkt mij aan twijfel onderhevig, in elk geval momenteel niet van voldoende gewicht om er hier uitvoering over te philosopheeren.

Intusschen blijkt wel, dat de Regenten, al zullen zij van taktiek moeten veranderen, als bestuursfactoren nog steeds zeer nuttig, misschien wel onmisbaar zijn, als het Gouvernementeel contre-poids tegen de dynastieke gevoelens, die men anders in sommige kringen zou mogen gaan koesteren, en tevens dat men op hunne trouw in zulke delicate aangelegenheden uit eigen belang, haast onvoorwaardelijk zal mogen rekenen.

F. GUNSTIGE WERKING DER SAREKAT ISLAM.

De invloed ten gunste, die de S. I. kan uitoefenen en voor een deel reeds heeft uitgewerkt, is uit de voorafgaande beschouwingen bereids genoegzaam af te leiden, en behoeft hier geen nadere bespreking. Ter recapitula-

1. Samenwerking met het Bestuur.
 Door de hulp der S. I. leden is de taak der politie hier en daar verlicht, aangezien zij bij diefstal e. a. aangelegenheden meewerken tot opvatting der boosdoeners, en die aan de gestelde machten uitleveren, etc.
2. Contrôle op lagere ambtenaren.
 In zekeren zin zijn de lokale bestuurders der vereeniging als een soort volksvertegenwoordiging te beschouwen, een niet-ambtelijk element, waartoe men zich kan wenden met klachten over zaken, die door lagere ambtenaren niet voldoende zijn behandeld, of wel over knoeierijen en dergl. door deze ambtenaren gepleegd, waardoor er gelegenheid bestaat hunne chefs op een en ander opmerkzaam te maken, de slechteren als zoodanig te signaleeren, en allen tot voegzame plichtsbetrachting aan te sporen, zelfs te nopen.
3. De ethische koers.
 Zooals op verschillende plaatsen gebleken is, kan de S. I. gunstigen invloed uitoefenen op onderlinge verhoudingen, op samenwerking in economische aangelegenheden, en op de levenswijze, zoowel van hare leden als van buitenstaanders. Er gaat dus, weliswaar niet overal, en waarschijnlijk niet voortdurend, toch eenige volksopvoedende kracht van haar uit, welke iets goeds kan opleveren.
4. Contrê-poids tegen de Chineesche aanmatigingen.
 Deze zaak is van te euidenten aard en ligt ook gedeeltelijk buiten mijne beoordeeling-sfeer zoodat eene verder analyseering achterwege wordt gelaten.

G. KANSEN OP DUURZAAM SUCCES.

Nopens de kansen op duurzaam succes zou men als gunstige factoren kunnen aanvoeren:

1. Er voor.
 - a. het algemeene enthousiasme, als dat duurzaam blijkt te zijn,
 - b. de leiding door iemand als Tjakra aminata en eenige anderen,
 - c. het vele nut, dat de vereeniging zal kunnen stichten.
 Deze punten behoeven geen nadere bespreking, daar zij voldoende uit het voorafgaande blijken.

Onder de ongunstige factoren dient in de eerste plaats te worden genoemd de slechte financieele basis der Sarekat Islam.

Zooals men weet heft de S. I. geene geregelde contributie van hare leden (eerbiedige referte aan het opgemerkte in mijn schrijven van 24 Augustus 1912 II 191), doch eischt zij alleen een entrée, te Solo van f 0.30, later op verschillende plaatsen op verschillend bedrag bepaald: te Batavia bijv. wordt f 0.50 geheven, elders sommen van f 1.— tot f 1.50.

Hoe groot het aantal leden nu ook is, men begrijpt licht, dat de op die wijze binnenkomende sommen, zelfs zonder dat men nog bepaald aan fraude behoeft te denken, niet zoo heel lang zullen toereiken om de groote onkosten, aan allerlei vereenigingsbehoeften verbonden, te bestrijden. Reiskosten, verblijf- id. (ook al logeert men bij een van „broeders”), drukwerken, vergaderingen, propaganda-onkosten verslinden zelfs bij nauwkeurig beheer groote sommen, en dat beheer heeft bovendien nog alles te wenschen overgelaten. Daarom heeft men verder gedacht aan vrijwillige bijdragen, naar draagkracht der leden, bij voordoende behoeften, en in het huishoudelijk Reglement zijn eenigszins uitgewerkte bepalingen vervat, hoe een dergelijke heffing moet plaats grijpen, en voorschriften voor contrôle op de inners gegeven. Hoe

goed ook bedoeld, men begrijpt dadelijk dat de opstellers geen oogenblik gedacht hebben aan de groote territoriale uitbreiding der S. I. en dat de bepalingen, op zich zelf misschien voldoende voor een plaats als Solo alleen, en den naasten omtrek, en in eene omgeving waar men elkaar ten minste van aanzien kent, absoluut onbruikbaar zijn voor de organisatie, zooals zij nu is, nog daargelaten, dat de contrôle-voorschriften als grondslag de eerlijkheid der menschen schijnen te veronderstellen, terwijl deugdelijke bepalingen op dat gebied juist van een tegenovergesteld principe moeten uitgaan.

Dat het met die vrijwillige bijdragen spaak zal loopen, behalve hier en daar in kleinen kring voor plaatselijke behoeften, is thans ook aan de bestuurders wel duidelijk. Zoo heeft men ter dekking der onkosten voor het congres te Solo een hoofdelijken aanslag van f 0.10 per persoon geheven, tegen quitantie van de kringbesturen. In het geheel schijnt hieraan door een kleine 6000 leden te zijn voldaan, hoewel de afdeling Solo (Stad en Lawéan) zeker het dubbele getal leden heeft, en velen hebben zich beklaagd, dat zij meer moesten betalen. Dit laatste werd verklaard door de gelijktijdige (niet verplichte, doch wel als zoodanig voorgestelde) aanschaffing van eene wit-roode cocarde, een groot prul, dat naar ik meen 6 c. moest kosten (de intrinsieke waarde was zeer zeker geringer), doch voor hoogere bedragen, tot 25 c. aan den man werd gebracht, terwijl het verschil door de pengoeroes (lagere besturen) werd getoucheerd als vergoeding voor hunne moeite. Natuurlijk is dit door de tegenstanders als een strijdmiddel tegen de S. I. uitgebuit, m. i. ten onrechte, daar er eenvoudig uit blijkt, dat de menschen menschen blijven, ook als zij met enthousiasme zich bij eene vereeniging aansluiten, en dezelfde gebreken, die aan de lagere Bestuursambtenaren worden verweten, ook aan de lagere bestuurders, aan eenigen daarvan ten minste, der S. I. kunnen worden tegengelegd.

Ook bij de inning van de entré's der nieuwe leden schijnt op verschillende plaatsen vrij belangrijk te zijn geknoeid, met dien verstande, dat de bestuurders een zeker deel daarvan voor persoonlijke doeleinden hebben aangewend. „Wij doen er zooveel werk en moeite voor, zeggen zij, en dat alles zonder vergoeding. Laten wij ten minste onze onkosten terugontvangen”, welke onkosten dan een beetje ruim worden aangeslagen. Het Centraal-Comité heeft thans de bepaling gemaakt, dat 5% van de entré-gelden, die daarbij universeel op f 1.— zijn gesteld, ten goede komen aan de sadèrèk pengadjeng (de „broedersbestuurders”), terwijl 30% aan de centrale kas moet worden afgedragen. De rest blijft dan ter beschikking voor locale doeleinden.

Men zou deze 5% een verkapte werfpremie kunnen noemen, en zeker zal het toekennen ervan hier en daar als stimulans op de aanname van leden kunnen werken. Doch het schijnt niet als zoodanig bedoeld te zijn, maar veeleer als expedient, om de klagende bestuurders eene kleine tegemoetkoming te verschaffen, en hun het motief om kasgelden te toucheeren, te ontnemen, ook wel een beetje om hun ijver te verhoogen waar dat noodig mocht zijn. Geheel correct lijkt mij de bepaling intusschen niet, en in de praktijk zal het stellig niet tot 5% beperkt blijven.

Hoe het dan zij met die inningen voor de centrale kas, men is op andere middelen gaan zinnen, en zoo wordt o. m. het ook door B. O. toegepaste expedient, om een aandeel in de winst der onder hare auspiciën staande onder-

nemingen (o. a. 3% der Drukkerij B. O. te Solo) evenzeer door de S. I. in praktijk gebracht: de N. V. Setija Oesaha te Soerabaja zal 10% (later vernam ik 5%) van hare winst afstaan aan de geheele vereeniging, een opgericht Maleisch weekblad te Bandoeng 5%, van de bruto-winst aan de afdeeling aldaar, e. a. m.

Intusschen, ook die inkomstenbron zal niet ruim vloeien en nadere uitzichten, behalve fourneering uit de particuliere kas van enkele gefortuneerde leden, zijn, voor zoover ik weet, nog niet geopend, zoodat het wel niet lang zal duren, of men zit in het moeras der tekorten, tenzij men de uitgaven, die na de definitieve oprichting ook niet zoo heel veel meer behoeven te zijn, weet te matigen.

Voor allerlei extra-doeleinden, als oprichting van scholen voor een bepaald gebied, verruiming van een masdjid, en dergl. kan natuurlijk lokaal worden gecollecteerd, omdat men daarbij met een precies omschreven besteding der verzamelde gelden te maken heeft.

b. De heterogene toetredingsoverwegingen.

Voor zoover de toetreding niet eenvoudig uit zucht om mee te doen met de anderen en soortgelijke overwegingen voortspuit, wat bij stellig de grootste meerderheid het geval is, kan men dezelfde beweegredenen onderscheiden, die vroeger en ook hier boven reeds genoemd zijn; wensch tot economische opheffing, reactie tegen Chineezzen, godsdienstige gevoelens, verhooging van het (sociale en politieke) „zelfbewustzijn”, teleurstelling nopens het resultaat van B. O., en dergl. waarvan naar gelang der plaats en het betrokken individu, het eene of het andere meer op den voorgrond treedt.

In West-Java, speciaal te Batavia, is het godsdienstige element een hoofdmotief geweest, in de Preanger werkt men vooral met economische voorspiegelingen: als je de rijst aan den Chinees voor *f a* de pikoel verkoopt, lever ze dan voor dien zelfden prijs aan de S. I.; die verkoopt ze dan voor je, en de extrawinst krijg je ook nog, en soortgelijke beschouwingen, die uit een commercieel oogpunt als niet veel beter dan onzin zijn te qualificeeren, doch die tot den desaman doordringen, welke van theoriën omtrent vraag en aanbod natuurlijk niet het juiste beseft heeft, en die ten slotte ook niet veel kwaad zullen stichten (er wordt wel veel erger onzin in de desa's verkondigd) omdat door de S. I. als vereeniging wel geen handel zal worden uitgeoefend.

Hoe het in den Oosthoek wel precies gesteld is op de verschillende plaatsen, durf ik niet met zekerheid aangeven: door de gebondenheid aan Batavia is men in hoofdzaak aangewezen op toevallige mededeelingen, waarvan men de juistheid niet steeds voldoende kan controleren, en ik vermijd dus liever het aangeven van details in dezen geheel.

Zijn dus de overwegingen inderdaad plaatselijk verschillend, in dien zin, dat hier meer het eene, daar meer het andere argument nadruk heeft gekregen (men kan natuurlijk ook denken dat de individualiteit van de betrokken propagandisten van het Hoofdbestuur invloed heeft uitgeoefend), dan zal men mogen verwachten dat, zoodra het enthousiasme wat heeft uitgewerkt, en het „cement” der vereeniging, de godsdienst, een beetje gaat verbrekken, de plaatselijke besturen minder voelings met de centrale leiding zullen gaan houden, en separatistische neigingen zich manifesteren.

Het is voor ieder nauwlettend toeschouwer duidelijk, dat de vereeniging zich te veel uitbreidt in de breedte, zonder zich eerst op de brandpunten van actie voldoende

c. gegeden empijak koerang tjagak. (qui trop embrasse, mal étreint).

te hebben georganiseerd, en zich aldus onwrikbaar te hebben gevestigd. Ook hieruit blijkt echter weer, dat de snelle groei de leiders zelve heeft verrast, dat zij zich van de eigenlijke tendenzen onder de bevolking niet wel bewust zijn geweest, dat men hen geenszins voor geniale politici kan verslijten, die de formule hebben gevonden, welke voor een zeker tijdsgewricht de massa heeft kunnen ontroeren, doch dat veel eer hun toevallig leiderschap van een kleinere club, die echter suggestief op de massa heeft gewerkt, hen tot de positie heeft gebracht, die ze nu innemen.

Welke bezwaren voorts deze snelle aanwas voor het duurzaam bestaan der vereeniging kan hebben, behoeft geen nader betoog: of later niet vele leden, teleurgesteld in hunne verwachtingen, die onmogelijk binnen korten tijd kunnen worden bevredigd, misschien zullen uittreden of ten minste in ijver grootelijks verflauwen, zal alleen de toekomst kunnen uitwijzen.

H. DE HOUDING VAN DE REGEERING EN HARE ORGANEN JEGENS DE SAREKAT ISLAM.

Evenals alle menschelijk streven heeft ook de S. I. hare goede en hare kwade zijde, en men zou dus geneigd kunnen zijn die twee nauwgezet af te wegen, en daarnaar de door de Regeering in te nemen houding bepalen. In dat geval zou het beoordeelen der beweging worden eene zaak van meerdere of mindere sympathie, en konden beschouwingen, als van sommige adviseerende autoriteiten, dat de Sarekat Boemi poetra (eene vooralsnog geheel onbeduidende vereeniging) „een veel rustiger indruk” maakt, of dat de S. I. aanleiding kan geven „tot het aankweeken van een overdreven en ongezond (!) rasbewustzijn”, van waarde zijn.

Doch de vraag is niet, of men het prettig vindt, of toe te juichen, of afkeurt, maar wat de betekenis is der ontstane actie en hoe die zich in de Inlandsche mentaliteit heeft afgezet.

Eilieve, indien de lieden der S. I. eens zulke beschouwingen, bijv. over het „ongezonde” rasbewustzijn lazen, zou men denken dat zij daarmee maar accoord zouden gaan, en zich knusjes daarbij neerleggen? Trouwens, dagelijks lezen zij pedante opmerkingen van dat soort in de Europeesche pers, en hunne antwoorden daarop zijn van hun (ongezond) rassenstandpunt overigens niet ten onrechte, geenszins malsch.

Natuurlijk acht ik de beweging in haar geheel ook volstrekt niet toe te juichen; het zou veel aangener zijn geweest, voor den algemeenen toestand hier te lande, indien de S. I. lieden te Solo, Soerabaja en elders zich rustig hadden gehouden, en de inlanders niet tot inzicht van hetgeen zij hunne achteruitzetting noemen, waren gekomen.

Maar dáárom gaat het niet: het is de vraag wat de bevolking aanvaardt, hoe hare visie op den stand van zaken is, en met dié opvatting heeft men rekening te houden, evenals eene verstandige politiek in Europa met de sociale en economische wenschen van de lagere bevolking rekening heeft moeten houden, en zooals ook hier te lande is geschied met hetgeen men in dienststijl „het ontwakend zelfbewustzijn der Chineezers” heeft genoemd.

De beweging der Inlanders is er nu eenmaal, en al zou men, met de hulpmiddelen die der Regeering ten dienste staan, de vereeniging S. I. kunnen tegenwerken, zelfs ver-

bieden, en genoegzame kracht bijzetten aan dat verbod, met de gemanifesteerde gevoelens en stemmingen is men niet zoo gemakkelijk klaar: die heeft men in hoofdzaak te aanvaarden, men moet er zich naar plooiën, en trachten er van te maken wat er van te maken is.

N. b. m. zal men op zien komen moeten spelen, en zoodanige tactvolle bemoeienis moeten schenken, zonder den schijn zelfs van opdringerigheid, dat men voldoende voeling heeft om kwade tendenzen aanstonds op te merken, het goede in de S. I. bevordert en steunt, zoodat de Regeerings-organen bij welslagen ook hun competent aandeel in de eer en den goeden naam krijgen, doch ook weer niet een zoo intensieve bemoeienis, dat de S. I. en hare takken door Bestuurshulp worden geconsolideerd en over de periode van Sturm und Drang heen wordt geholpen: als de S. I. zacht wegwijnen gaat, dan late men haar kwijnen, want het goede is evenzeer buiten die vereeniging te bereiken, en men mist dan de kwade kansen van eene algemeene politieke organisatie buiten de hiërarchie des Bestuurs.

Blijft de zaak daarentegen in stand, dan heeft men op bovengenoemde wijze de voeling van Bestuur en bevolking behouden, en laatstgenoemde heeft de goede bedoelingen van het Bestuur kunnen ervaren, zoodat er geen aanleiding bestaat zich daar tegenover te plaatsen, terwijl de algemeene toestand, door samenwerking van twee machten, die hetzelfde goede doel beoogen, er van profiteeren zal.

De S. I., waarin de bestaande beweging zich nu eenmaal belichaamd heeft, tegen te gaan, schijnt mij afkeurenswaardig: ook al wint men den strijd gemakkelijk, of al zoude de S. I. door fouten harer bestuurders of door geldelijke knoerijen of anderszins te niet gaan, de gewekte stemming en ontstemming gaat niet zoo spoedig weer te ruste, en het is dus ook in deze aangelegenheid beter de oorzaken tot een en ander weg te nemen, dan maar plompweg volgens oud-Indisch recept, iedere ontluiking tot een zeker gevoel van menschaardigheid „den kop in te drukken”.

Bestuur en bevolking hebben eenigszins hun verband verloren: de fout is zeker voor het grootste deel bij het eerste, al wil men de tweede genoemde niet geheel vrij pleiten.

Om dat contact te herstellen, zijn, behoudens inwendige betering der geconstateerde tekortkomingen, twee middelen:

1°. het Bestuur trachte niet, zooals tot nu toe hier en daar geschiedde, de leiders, doch wel, voor een deel althans, de leiding in handen te krijgen, hetgeen haar door de gemiddeld meerdere ontwikkeling harer organen, zeker wel zal gelukken, indien daarbij tact, eerlijkheid en welwillende tegemoetkoming niet worden gespaard. Plaatselijk zijn de ambtenaren B. B., de officieele „geestelijken”, en andere ontwikkelde, goedgezinde lieden daarvoor aangewezen, voor de generale actie zal de Adviseur voor Inlandsche zaken of ander geschikt Regeeringspersoon of college zich met een en ander moeten (blijven) bemoeien, waartoe grootere bewegelijkheid dan tot dusverre voor het persoonlijk en mondeling contact onmisbaar is.

Men late zich dus zoo mogelijk de Inlandsche natie-

nale beweging niet ontglippen, zooals met de Chinezen is geschied;

- 2°. men geve der bevolking op een of andere wijze eenig aandeel in het Bestuur, door middel van door haar zelve aan te wijzen lieden (volksvertegenwoordiging).

De uiteenzetting, in hoeverre, en zoo ja, op welke wijze zulks reeds thans practisch uitvoerbaar is, behoort echter niet tot het hier behandelde onderwerp.

Komende tot de concrete vraag of de Regeering de statuten al of niet goed dient te keuren, meen ik daarop bevestigend te moeten antwoorden. Een belangrijk na-deel is daaraan verbonden, omdat, zooals iedereen weet, de Gouvernements-toestemming hier te lande nu eenmaal ook als eene instemming wordt opgevat, en de toetreding van nieuwe leden, onder de spoor-ambtenaren en andere lagere categoriën, stellig niet onbelangrijk nog zal toenemen. Doch die toetreding van nieuwe leden gaat zonder dat toch ook al zeer voorspoedig, en de kringen, die zich nu uit vrees, of uit naar hunne opvatting correcte gevoelens, nog hebben laten weerhouden, hebben toch al de meeste sympathie voor de beweging.

Doch overigens bevatten de statuten op zich zelf niets verkeers, en de houding van de meeste bestuurders en andere betrokkenen is steeds loyaal geweest, naief loyaal haast, zich nog eenigszins onbewust van de groote bandjir-kracht, die zij onder een geniaal organisator, zooals men ze in de Europeesche politieke bewegingen hier en daar aantreft, zouden kunnen ontwikkelen, zoodat eene tegemoetkomende houding, zonder al het vertoon van wantrouwen, dat (niet geheel ten onrechte) tot nu toe hun deel is geweest, eene, zij het voorshands alleen uiterlijke, apprecieering van hun streven, de meeste aanbeveling verdient en de beste wegbereiding zal blijken voor de bovengenoemde taktiek, door het Bestuur toe te passen.

En men verbinde daaraan geen bevoogdende voorwaarden, zooals de Regenten-bond voorstelde, die weer den indruk zouden wekken, dat het Gouvernement toch eigenlijk de ontwikkeling der bevolking niet wil, en dus steeds in de gelegenheid wenschte te blijven, onmiddellijken druk op hunne handelingen uit te oefenen. Veel-er ware de besproken bemoeienis des Bestuurs door den persoonlijk en invloed der ambtenaren, niet door hun gewicht als dragers van een zeker gezag te bereiken.

Financieel toezicht door de lagere ambtenaren zonder verdere contrôle lijkt mij uit den booze, gezien de ervaringen, die bij bestaande (en te niet gegane) inlandsche vereenigingen te dien opzichte verkregen zijn. Mogen de bestuurders der S. I. al niet alle administratieve capaciteiten bezitten, en de vereischte integriteit toonen, die men zou willen wenschen, eene inmenging in de financiën door de lagere ambtenaren zou hen van Scylla in Charybdis brengen. Doch afgezien daarvan, zou de vereeniging stellig niet zoo dadelijk accoord gaan met een zoodanigen maatregel, en het lijkt dus om velerlei redenen beter de menschen zelf maar een beetje te laten prutsen, dan deze aangelegenheid naar Westerschen grondslag te gaan regelen.

Wijst men de goedkeuring af, en wordt de S. I. daarbij

al of niet verboden, of zelfs stelt men de zaak al te lang uit, dan zullen niet de politieke overwegingen der Regeering als de redenen der afwijzing beschouwd worden, doch het idee worden gewekt, dat de Regeering de emancipatie der Javanen niet wil, dat de Regeering de bevolking in haren toestand van ondergeschiktheid en onmondigheid wil houden en zoo al meer, zoodat de tegenzin tot verbittering zou kunnen stijgen, en de Regeering al het odium, dat nu nog aan de Chinezen en Europeesche industrieelen ten deel valt, ook nog tot zich trekt.

En een deel der Sarekat Islammers (ik neem aan dat men de vereeniging geheel meester zou worden), de eenigszins ontwikkelden, zullen zich wellicht weer tot den heer D. D. wenden, die nog steeds in bepaalde kringen als een voorrechter der Javanen wordt beschouwd en al heeft men de I. P. laten schieten, persoonlijk nog steeds met sympathie in zijn doen en laten wordt gevolgd.

De Expres, en enkele Inlandsche getrouwen, als M. Tjipta en R. Soeleiman (te Bojolali), welke laatste echter in zijne omgeving te Solo steeds krachtig weersproken wordt, trachten bij de S. I. te stoken en de bedoelingen der Regeering, vooral na het betrekkelijk gunstig resultaat der audientie, nit jaloezie averechtsch voor te stellen, daar Zij de S. I. zou willen doen „verwateren“, het ledental willen beperken, omdat de Hollanders „bang“ worden, en toch zeker wel geen rechtspersoonlijkheid zal verleenen aan een vereeniging van Inlanders, welke niet als gelijk berechtigde menschen, hoogstens voor $\frac{1}{4}$ worden aangezien, terwijl Zij de eigen afstammelingen, de Indo's, de eigen bangsa, de gelegenheid tot emancipatie, tot een redelijk bestaan, (i. e. de Indische Partij) heeft ontnomen, ter betere onderdrukking op den bestaanden voet.

Opgemerkt mag worden dat de persoonlijke invloed van Mas Tjipta te Bandoeng eenigszins toeneemt, terwijl wederom even wordt herinnerd aan de werkzaamheid van R. M. Soewardi bij de Expres.

Intusschen, ook al moge men dan geneigd zijn te adviseeren der S. I. rechtspersoonlijkheid toe te kennen, niet ontevind mag worden, dat er omstandigheden kunnen voorkomen, thans niet te voorzien, die haar voortbestaan als erkende vereeniging onraadzaam zouden doen achten.

Het komt daarom ten zeerste gewenscht voor (en niet alleen met het oog op de Sarekat Islam), dat de Regeering, ook zonder justitieele inmenging, gelegenheid heeft om bereids erkende vereenigingen, die eene ongewenschte wending nemen, te schorsen of te ontbinden, om dezelfde redenen bijv., waarom de rechtspersoonlijkheid geweigerd kan worden. Het instellen van eene bepaling, welke deze handelingen ook wettelijk mogelijk zouden maken, zonder dat overbodig ophef, door justitieele vervolging of anderszins, noodig is, meen ik hierbij eerbiedig in overweging te mogen geven.

I. PROGNOSE.

Mede uit het voorafgaande, zal men gelieven te erkennen, dat het vooralsnog een hachelijk ondernemen is eene voorspelling te wagen, niet zoozeer nopens de S. I., maar omtrent al de deining, welke thans in de Inlandsche maatschappij, en onder andere Oostersche volken hier te lande merkbaar is. Want, zooals gezegd, het gaat niet alleen

om de vereeniging Sarekat Islam, zooals die reilt en zeilt, doch om de half-bewuste gevoelens en denkbeelden, waarvan zij de meer tastbare belichaming is. Het kan vriezen en het kan dooien, welk facet der besproken zaken men ook in beschouwing neemt, en bepaalde opmerkingen over „wat er uit zal groeien” schijnen mij voorloopig uit den booze. De vraag, in welk licht de historicus van over een of twee eeuwen de thans aanhangige roeringen zal beschouwen, misschien wel onder het diepst zwijgen zal passeeren, valt voor ons niet te beantwoorden. En te meer niet, omdat wij uit de geboekstaafde geschiedenis van het Oosten nagenoeg niets weten van belangrijke politieke stroomingen, die er vroeger geweest zijn, hun ontstaan en verloop, hoogstens zijn ingelicht over geestelijke, die dan al of niet een politieken achtergrond kunnen hebben gehad. Deze onwetendheid is voor Java nog grootter, al zal zich bij goede bestudeering der beschikbare bronnen nog wel een en ander laten opdiepen. Men mist dus vooralsnog den toets-steen der historie, en heeft geen normen van volkspychologische werkingen voor het Oosten, waaraan zich de volharding, de geestdrift, en al zulke zaken meer laten afmeten, ook niet bij verwante volken. En al laat zich beredeneeren dat het allen menschen zijn zooals wij, en dezelfde motieven als in het Westen, ook de Oosterlingen moveeren, de consequente toepassing dezer stelling, die in het algemeen stellig wel juist is, op de concrete gebeurtenissen, die wij thans voor oogen hebben, zou ik zonder meer niet durven aanbevelen.

Een uit dien hoofde gededuceerd, met aplomb voorgedragen toekomstbeeld, hetzij rose of somber getint naar gelang der mentaliteit van den opsteller, kan mooi doen als leading in een respectabel, maar onverantwoordelijk dagblad, doch hoort m. i. in een Regeeringsadvies niet thuis.

Ten slotte zij het mij vergund een enkel woord nog toe te voegen over de periodieke, steeds sombere, soms zelfs angstige voorspellingen, die men in de pers hier te lande aantreft, en de bezorgenis van vele der leidende Bestuurs-ambtenaren zoo mondeling als in geschrifte.

Van waar toch die zenuwachtigheid over alles wat er gebeurt, bij publiek, pers, en ambtenaren, de laatste vooral, die wel de verantwoording dragen, doch ook alle bronnen van goede voorlichting ter beschikking hebben.

Voor de pers laat zich dat nog eenigszins verklaren: daargelaten of zij steeds te goeder trouw is, en niet tracht door sensationele berichten hare lezers te prikkelen, is het bekend, dat zij als regel zeer onvoldoende over inlandsche aangelegenheden is ingelicht, en in hoofdzaak op toevallige informatiën is aangewezen.

Verneemt nu een redacteur iets van inlandsche zijde over stemmingen en gevoelens, waarvan hij zelden de portée begrijpt, somwijlen zelfs het bestaan niet eens vermoedt, dan is hij allicht geneigd, aan zulke mededeelingen meer waarde te hechten, dan zij verdienen, ook al, omdat hij die stemmingen niet in hare geleidelijke ontwikkeling heeft kunnen gade slaan, en geen tijd heeft haar aan een critisch onderzoek te onderwerpen. Doch bovendien zal hij, copieblij en tuk op nieuwtjes, trachten er van te maken wat er van te maken is, en met het noodige misbaar zijn „waarschuwend woord” aan de Regeering richten, om daarna weer voor langen tijd, of voorgoed over het betrokken onderwerp te zwijgen, dan wel met eene geheel andere „meening”

te komen aandragen. In het algemeen doet men dus verstandig zulke op zich zelf staande berichtjes niet dadelijk even ernstig op te nemen, en er vernuftige combinaties uit te maken, er integendeel vooral niet meer waarde aan hechten, dan zij verdienen.

Eenzoo dienen toch ook Bestuursambtenaren niet dadelijk te ontstellen, als een al of niet promotie-zuchtig inlandsch ambtenaar hen „in vertrouwen” en met veel gewichtig doen mededeelingen toefluistert, nopens „geheime” aangelegenheden, waarvan een actief ambtenaar, indien zij werkelijk eenige betekenis hadden, reeds lang door eigen waarneming op de hoogte had moeten zijn. Juist het niet geheel au fait zijn van de stroomingen, die zich voordoen, en de geleidelijke ontwikkeling derzelve veroorzaakt eenige ontstentenis bij de eerste mededeelingen er over, die men erlangt, en al te zeer is men dan geneigd tot reactionnaire maatregelen, die meestal strekken om den toestand verder te vertroebelen.

Misschien zou men daartegen eenige koelbloedigheid mogen aanbevelen: het voorbeeld van de eerste decennien van het verblijf der Hollanders hier te lande is daarbij van weldadige werking; bladert men in het Dagbregister, van de eerste 50 jaren, en ook nog later, dan wordt men steeds weer getroffen door het kalme en rustige politieke inzicht der Indische autoriteiten en hun scherp blik op de macht van „den Mataram”, op het kunnen van vorsten en volken in het Oosten, welke inzichten bijna steeds weer door de historie als juist werden erkend.

Natuurlijk zal men nimmer de historische fataliteit kunnen afwenden, doch wel mogelijk is het, als men haar dan toch moet aanvaarden, zulks te doen met grandeur en met nobele geste.

Door den loop der omstandigheden zijn nu de gemoeieren in roering en gisting: de bevolking van alle rassen, vooral op Java, rekenen zich te kort gedaan, zoowel op politiek als op economisch gebied; eenerzijds begint het individueel bewustzijn zich te verzetten tegen het ietwat „vaderlijk” (d. i. bazig beredderend) gezag der ambtenaren en hoofden, anderzijds neemt de tegenstelling tusschen het (inlandsche) proletariaat en de (nietheemsche) plutocratie ook hier scherper vormen aan, en al zijn de uitingen over gezegde tekortkomingen nog vrij mak, het is onraadzaam daar brutaalweg tegen in te gaan, veel beter het bestaande te leiden dan over eenigen tijd misschien voor iets onverwachts te staan, dat men niet meer bij machte zal zijn tegen te houden, of zelfs maar in voegzame banen te leiden. Mogen onze leidende staatslieden het daarom over zich kunnen krijgen het fier gebaar te doen, waarmee zij Indië den weg openen, aan een aartsvaderlijken Regeeringsvorm te ontgroeien, en moderne instellingen ook hier te lande ingevoerd worden, ook al zou men daarmee momenteel den tijd nog eenige jaren vooruit zijn, en de landbouw-industrieelen bedenken, dat eenige, kleinere concessies van nu, hen wellicht voor grootere deconfitures later zullen kunnen behoeden.

Ook voor al het bovenstaande meen ik eene zekere reservatio te moeten voorbehouden: mijne persoonlijke waarnemingen en aanrakingen bepalen zich haast uitsluitend tot West-Java, en hadden steeds plaats ter gelegenheid van congressen en dergl., de meest ongeschikte

tijdstippen om personen en zaken in hun gewone, dagelijksche doen gade te slaan, terwijl de aangelegenheden in den belangrijken „Oosthoek” mij alleen door secundaire inlichtingen bekend werden; het is dus mogelijk dat men onder invloed van anderen, die niet geheel geëlimineerd kan worden, in het oordeel eenigszins bevangen blijft. Eene meerdere bewegelijkheid is voor het richting beoordeelen van eene beweging als de Sarekat Islam onmisbaar, en eene persoonlijke visie op den stand van zaken kan alleen langs persoonlijke weg worden verkregen.

De Adviseur voor Inlandsche zaken,
Namens dezen:
De Adjunct-Adviseur,
(w. g.) D. RINKES.

III. NOTA A DD°. MEI 1913.

I. Een vereeniging die de geheele inlandsche bevolking omvatten wil kan alleen bestaan op den grondslag van datgene wat het gemeen bezit dier bevolking is: den godsdienst.

Van een godsdienst, die hoe dan ook met vreemde elementen gemengd, de overheersching van een Westersch (Christelijk) volk slechts noode dult.

De statuten van de S. I. bevatten dan ook een godsdienstige paragraaf en alom openbaarde zich de beginnende invloed van de S. I. in verhoogd godsdienstig leven.

II. Hoofddoel van de S. I. is — of heet te zijn — van economischen aard: geestelijke en vooral stoffelijke verheffing van de bevolking.

Het schijnt echter onmogelijk dat een vereeniging het geheele economische leven omvat van een volk: daarvoor zijn de verschillende economische belangen te zeer tegenstrijdig. Men ziet dan ook overal in de wereld dat zich gelijke belangen vereenigen met het doel om die belangen te bevorderen. Op die wijze ontstaat tusschen de verschillende kringen economische strijd, maar het is de roeping van de Overheid om het recht (opgevat in zeer ruimen zin) te handhaven en door doelmatige wetgeving te voorkomen dat de zwakkeren door de sterkeren zonden worden ten onder gehouden; het evenwicht in de maatschappij ernstig zou worden verbroken.

Deze taak kan nimmer door een Vereeniging worden overgenomen; zeker niet hier in Indië: door een vereeniging waarvan slechts een deel der ingezetenen lid kan zijn.

III. Het gevolg van het onder I en II opgemerkte moet zijn dat de S. I. naar mate zij een grooter deel van het volk omvat steeds vager wordt in haar economisch plan en steeds meer moet worden een door een godsdienstigen — ons in beginsel niet goed gezinden — band bijeengehouden vereeniging van personen, die er voor zich zelve allerlei denkbeelden en allerlei idealen op na houden: — die van de onderlinge aaneensluiting de verwerkelijking van die vaak bizarre — maar voor het algemeen lang niet altijd ongevaarlijke — wenschen verwachten: en voor wie het wezen der vereeniging allereerst ligt in het steunen van elkander (ook met fysieke kracht als het noodig is) en verder in een heerlijke toekomst, die van de aaneensluiting het gevolg zal zijn.

IV. Aannemende dat de ontwerpers van de S. I. volkomen te goeder trouw zijn: niets anders beoogden dan economische verheffing — komt men toch tot het besluit dat de vereeniging niet godsdienstig-economisch kan zijn, maar eer godsdienstig-politiek moet worden geacht.

Het is de aaneensluiting niet van gelijke belangen maar van een geheel volk — met uitsluiting van andere rassen en godsdiensten — om elkander te helpen in het algemeen, op alle gebied. Deze aaneensluiting moet lei-

den tot conflicten op economisch gebied in kleinen kring, maar zal ook zeker leiden tot conflicten met het Bestuur.

V. Verschillende berichten bevestigen de stelling dat de S. I. beweging een politiek karakter heeft of bezig is te krijgen. De werving van leden in de militaire kampementen; het afleggen van een geheimen eed naast de bekende belofte; — de wering van ambtenaren uit de vereeniging; de invoering van geheime teekens; de ratoe adil verwachting waarmede gewerkt wordt; enz.

De geheele vorm en inrichting van de S. I. doet meer denken aan een politieke partij dan aan een vereeniging tot bevordering van economische belangen; speciaal ook de wijze waarop leden worden geworven. Algemeen verluiddat daarbij dwang en vreesaanjaging worden gebruikt en dat allerlei voorspiegelingen als lokmiddelen worden gebezigd.

VI. Als men uitgaat van de stelling dat de vereeniging geheel te goeder trouw is opgericht; dat geen speciaal Solosche invloeden zich doen gelden; dat de hoofdbestuurders niets anders bedoelden dan ze zeggen — komt men bij nuchtere beschouwing tot de conclusie dat die goede — en politiek onschadelijke — bedoeling niet kan worden gerealiseerd: — dat ondanks die bedoeling de beweging een staatkundig karakter heeft. Daarom behoeft zij op dit oogenblik nog niet rechtstreeks tegen de Nederlandsche overheersching te zijn gericht; — maar wel beweegt zij zich daardoor op een terrein dat niet het terrein van een particuliere vereeniging maar van de Overheid is. En daarom kan ook in het onderstelde gunstige geval de vereeniging niet onschadelijk worden geacht.

Als echter al die gunstige onderstellingen niet juist zijn: als inderdaad verkeerde invloeden in de leiding werkzaam zijn: zelfs indien die leiding niet krachtig genoeg is om van zelf opkomende verkeerde stroomingen te keeren en te leiden; dan kan de vereeniging niet slechts „niet onschadelijk” worden geacht, maar moet zij gevaarlijk worden genoemd.

En te allen tijde kan zij dit worden door verandering van bestuursleden.

VII. Kan het nu op den weg der Regeering liggen om haar sanctie te geven aan een beweging die — hoe ook bedoeld — niet kan zijn wat ze zegt te willen die de bron van zoo ernstige conflicten moet zijn: zonder daaraan geëvenredigd nut.

Immers het nut zou moeten liggen op economisch terrein. Maar juist op dit gebied kan de vereeniging weinig of niets.

De vraag stellen is haar beantwoorden. De Regeering mag haar sanctie niet geven aan een vereeniging die een bedreiging van de algemeene orde is (of kan zijn); die alleen door haar bestaan onrust wekt; die door de wijze waarop zij propageert die onrust sterkt; waarvan de leiders ten eenenmale buiten staat zijn om het doel dat zij heeten te beoogen juist in het oog te vatten en te overzien; die de gedachten, de verwachtingen van de bevolking leidt naar een ideaal, waarin geen plaats is voor Nederlands gezag over Indië.

VIII. De goedkeuring zal dus aan de statuten moeten worden onthouden. Dit kan alleen geschieden door tevens

de vereeniging te kenmerken als een vereeniging die de openbare orde bedreigt.

Bij de weigering van de goedkeuring kan het dus niet blijven.

Het lidmaatschap van de vereeniging moet worden verboden: de leiders stellen zich aan straf en exorbitante maatregelen bloot als zij niet krachtig medewerken om de beweging door hen in het leven geroepen weder te onderdrukken. Het is mogelijk dat op verzet gestuit wordt, maar dit zal moeten worden aanvaard.

Men kan het betreuren dat een beweging die indien zij werkelijk alleen op economisch gebied kon blijven zeer nuttig zou kunnen zijn op deze wijze moet worden tegengestaan en zoo het kind met het bad moet worden weggevoerd. Misschien is dit niet absoluut noodig. Het blijkt misschien mogelijk in bepaalde streken vereenigingen te vormen van gelijk-belanghebbenden tot bereiking van bepaalde economische doeleinden: verhooging grondhuur, verbetering loonen, coöperatieve bedrijven e. d. g.

Als de S. I. eene „verboden vereeniging” wordt is het mogelijk dat de toevlucht zal worden genomen tot geheime organisaties. Het is echter niet waarschijnlijk dat dergelijke pogingen blijvend succes zullen hebben. Men is immers thans geheel op de hoogte van de beweging: de leiders (in de bepaalde kringen) zullen scherp in het oog moeten worden gehouden. Bovendien groepeerde zich deze beweging niet om eenige obscure goeroes maar als het ware om de officieele geestelijkheid, op wie het inlandsch bestuur wel zooveel invloed heeft dat zij niet tot geheime organisaties zal medewerken indien zij ziet dat aan het opgewekt godsdienstig leven op zich zelf geen stroospier in den weg wordt gelegd.

..... Mei 1913.

IV. NOTA DER ALGEMEENE SECRETARIE DD°. 15 MEI 1913.

Rechtspersoonlijkheid voor de Sarekat Islam.
Verdere gedragslijn der Regeering jegens die Vereeniging.

1. Rechtspersoonlijkheid.

Het advies van Dr. Rinkes strekt tot toestaan; dat in de onder de stukken aanwezige nota, in rood gemerkt A, tot weigeren; dat van justitie tot in beraad houden.

Daarnaast ware een vierde oplossing te overwegen, nl. weigering om de vereeniging in haren tegenwoordigen vorm, geheel Java omvattende, te erkennen, doch bereidverklaring om te erkennen vereenigingen, desgewenscht onder denzelfden naam en met dezelfde statuten (behoudens hetgeen omtrent die statuten hier beneden wordt opgemerkt), die zich bepalen tot een enkele plaats of afdeling, desnoods een geheel gewest.

Deze houding zou aan verschillende bezwaren tegemoetkomen, die zich anders zullen voordoen.

Uitstel van de beslissing heeft weinig nut en zou de zenuwachtigheid, die zich hier en daar onder de Europeanen begint te vertoonen, doen toenemen.

Weigering zou uitgelegd worden als een oorlogsverklaring aan de gansche beweging en zou dan ook inderdaad gepaard moeten gaan met een krachtig optreden tegen alle, zelfs op zich zelf onschuldige uitingen. Zonder dringende noodzaak mag een dergelijke botsing niet worden uitgelokt.

Verleening van rechtspersoonlijkheid zou eventueel geschieden met de gedachte aan, en zelfs met openlijke verwijzing naar het wapen der ontneming van die rechtspersoonlijkheid (bij administratieve beslissing) ingeval de Ver. zich tegen de openbare orde blijkt te keeren. Doch dit wapen schijnt te grof om met goeden uitslag gehanteerd te worden. Immers, wanneer zal men ingrijpen?

Niet bij een door individuele leden (al zijn ze misschien talrijk en al handelen zij onder den wapenkreet S. I.) gepleegde ongeregeldheden. Redelijkerwijze kan men de vereeniging als geheel daarvoor niet aansprakelijk stellen en het Hoofdbestuur zal niet nalaten zich op zijn onschuld, misschien wel op pogingen tot voorkoming of tegengang van 't gewraakte optreden te beroepen.

Wanneer zal nu echter de grens bereikt zijn, welker overschrijding de Regeering tot ingrijpen zal nopen?

Niemand kan dit op het juiste oogenblik uitmaken. Een nauwkeurig onderzoek (men denke aan 't Gedangan-onderzoek) zal wellicht maanden eischen, en wanneer dan de slotsom in dien zin vaststaat, dat nu een handeling gepleegd is waarvoor de Hoofdbestuurders of de vereeniging in haar geheel verantwoordelijk moet worden gesteld, zal 't oogenblik tot optreden allicht voorbij zijn. Zoo zal men, uit gewettigde vrees te vroeg te komen, waarschijnlijk te laat komen.

Anders staat de zaak wanneer men niet met de heel Java omvattende S. I. te doen heeft, doch met plaatselijke, desnoods gewestelijke vereenigingen.

In de eerste plaats zal het verband tusschen rustverstoringen in zulk een beperkte vereeniging gemakkelijker zijn aan te toonen.

Maar bovendien heeft de ontneming der rechtspersoonlijkheid aan zulk een vereeniging niet de uiterst gewichtige gevolgen, die ze jegens de tegenwoordige S. I. zou hebben. Zij zou al dadelijk niet opgevat kunnen worden als een stelling nemen tegen de beweging als zoodanig, waar immers de andere vereenigingen ongedeerd zouden blijven. Deze laatste zouden er een nuttige waarschuwing door ontvangen om op 't goede pad te blijven.

Zelfs als de Regeering op onjuiste gronden tot ontneming van rechtspersoonlijkheid overging zouden de gevolgen geen zeer ernstig karakter dragen.

Hoe de weigering, vergezeld van de bereidverklaring om kleinere vereenigingen te erkennen, te motiveeren zou zijn, ligt voor de hand. Men heeft zich slechts aan de werkelijkheid te houden. In haar tegenwoordigen vorm is de S. I. geen vereeniging in den waren zin des woords, geen eenheid. Een stuurlooze massa van tienduizenden Inlanders, bewogen door allerlei motieven, zonder werkelijken invloed op de keuze der leiders, die anderzijds dan ook, met de verantwoordelijkheid aan hun lastgevers, het gezag over dezen missen, en derhalve ook redelijkerwijze door de buitenwereld, en de Regeering in de eerste plaats, niet aansprakelijk kunnen worden gesteld voor het doen en laten hunner volgelingen, — zulk een massa kan men geen vereeniging noemen.

Kleine lichamen, beter georganiseerd, althans met meer samenhang tusschen leden en bestuurders, zullen althans meer aan het begrip van werkelijke vereenigingen beantwoorden en met zulke lichamen kan de Regeering het probeeren.

Bovendien hebben dergelijke kleine lichamen het voordeel dat zij geleidelijk een meer concreet doel kunnen najagen dat in den meer beperkten kring van hunne omgeving op den voorgrond treedt. Een over geheel Java werkende vereeniging kan slechts een vaag doel in haar vaandel schrijven en daarmede elk individu of een groep van individuen aanleiding geven om voor dat vage algemeene doel te substitueeren wat hem of haar het meest aantrekt.

Aan de bereidverklaring om kleinere S. I. vereenigingen te erkennen, kan de Regeering toevoegen, dat zij er geenerlei bezwaar tegen heeft, dat die vereenigingen zich met elkaar in verbinding stellen, een centraal comité uit de bestuurders vormen en zoo over een gemeenschappelijke gedragslijn in zaken die allen betreffen, overeenkomen.

Maar tegenover de Regeering blijven de afzonderlijke vereenigingen de verantwoordelijke eenheden.

2. De eed.

De eed moge van S. I. zijde als onschuldig bedoeld voorgesteld worden, hij is 't zeker niet, in zoover hij de leden bindt tot onvoorwaardelijke hulp en steun onderling en tot gehoorzaamheid aan de bestuurders.

Wil de Regeering tot de erkenning kunnen overgaan dan moet duidelijk uitgesproken worden, dat de wet boven den eed staat, m. a. w. in 't formulier moeten de woorden „voor zoover overeen te brengen met de eerbiediging van 's Lands wetten en verordeningen” of een dergelijk voorbehoud worden opgenomen. Daar de eed een integreerend bestanddeel vormt van de toetreding en

bovendien uit Regeeringsoogpunt van groot belang is, ware aan de toezegging tot erkenning de voorwaarde te verbinden, dat in de statuten volledig vermeld worde de eed of belofte die voor de aanneming als lid vereischt wordt en waarin dan het evenbedoelde voorbehoud moet zijn opgenomen en voorts dat geen andere beloften of eeden zullen worden afgenomen dan in de statuten vermeld.

3. Lidmaatschap van Landsdienaren.

Tegen 't lidmaatschap van Landsdienaren behoeft in 't algemeen geen bezwaar te bestaan, wanneer de eed statutair op de bovenbedoelde wijze is aangevuld; ook de ambtseed staat dan onder bescherming van 't voorbehoud.

Ook ten aanzien van ambtenaren en beambten bij openbare middelen van vervoer behoeft geen bijzondere voorziening getroffen te worden; waar werkstaking strafbaar is, kunnen zij zich tegenover een eventueelen last van het S. I.-bestuur om daartoe over te gaan op de wet beroepen.

Een uitzondering ware daarentegen te maken voor de Landsdienaren die tezamen den „sterken arm” vormen: Leger, Vloot en politie.

Wellicht ware, mede als voorwaarde voor de verleenning van rechtspersoonlijkheid, te eischen dat in de statuten de toetreding van allen die tot leger, vloot of Landspolitie (*) behooren, wordt uitgesloten.

Te motiveeren met de overweging, dat van deze personen onvoorwaardelijke gehoorzaamheid wordt geëischt en dat zij zelfs niet voor eenig dilemma, als tegengestelde lastgevingen van een vereenigingsbestuur en van hun dienstchefs kunnen doen rijzen, gesteld mogen worden.

4. Aanmatiging van Openbaar gezag.

Het spreekt vanzelf dat van Overheidswege elke poging moet worden tegengegaan om het gezag der Vereenigings- of afdeelingsbesturen in de plaats van het wettig Overheidsgezag te stellen. Het optreden als scheidsrechters, gepaard met min of meer openlijken dwang op de betrokkenen om zich aan de uitspraak dier scheidslieden te onderwerpen, schijnt hier en daar reeds vrij vaak voorgekomen te zijn.

Slechts bij uitzondering zullen zij die aldus optreden genoeg vat op zich geven om van een strafvervolgning (art. 189 Eur., 190 Inl. SWb.) heil te verwachten; het belang van een krachtige handhaving der openbare orde en van het steunen van het gezag der gestelde autoriteiten, zal dan niettemin optreden eischen. In den regel zal men dan geen ander middel te baat kunnen nemen dan toepassing van de artt. 45 en volg. R. R. dan wel ontneming van de rechtspersoonlijkheid aan de (locale) vereeniging. Enkele voorbeelden, in goed geconstateerde gevallen van herhaald of stelselmatig optreden in dezen zin, zullen waarschijnlijk voldoende zijn.

5. Vergelijking met de Britsch-Indische „nationale beweging”.

Wat ten slotte betreft de vraag of er in de tegenwoordige beweging overeenkomst valt te ontdekken met de nationale beweging in Britsch-Indië, deze valt ongetwijfeld niet met ja of neen te beantwoorden.

Beide bewegingen zijn zeer samengesteld, zoowel in oorzaken als in uitingen en nu zijn er naast talrijke punten van overeenkomst even talrijke van verschil aan te wijzen.

De overeenkomst ligt voor de hand: ontwakning van 't

(*) Desapoltie valt hier natuurlijk buiten.

Oosten onder de prikkeling van Westersche techniek en levensopvatting. Voor de praktijk valt veeleer 't oog op de verschilpunten, waarover hier een zeer enkele opmerking moge volgen.

Het verschil in naam en leus heeft een zeer wezenlijken ondergrond. In Br. I. noemt men zich „nationaal”; ras, taal noch godsdienst zou een band kunnen vormen. De beweging ging uit van intellectuels, die 't Europeesche begrip van natie hadden leeren kennen ⁽¹⁾. Hier daarentegen wordt over geheel Java met numeriek onbeteekenende uitzonderingen één geloof beleden. En waar nu juist dat geloof, van oudsher zeer militant, in den laatsten tijd in de voornaamste rijken waar het den staatsgodsdienst vormde, Turkije en Perzië, door „Christelijk” Europa bedreigd en vernederd is, — waar bovendien reeds de naam der politieke partijen, thans in Nederland aan het bewind, de tegenstelling tusschen Christendom en Islam in 't bewustzijn der Inlandsche bevolking moest verlevendigen, — waar bovendien de perspolemie voortdurend de aandacht vestigde op beweerde uitingen van een streven tot krachtige bevordering van — of wegneming van hinderpalen tegen — de „Kerstening van Indië”, — daar was het niet meer dan natuurlijk, dat de bodem gereed was voor den groei van een organisatie der Mohammedaansche elementen, of liever, daar lag 't voor de hand, dat elke groote volksbeweging die, door welke aanleiding dan ook, mocht ontstaan, den Islam tot leus, en zeer werkzame leus, zou kiezen.

De naaste aanleiding ⁽²⁾: het optreden der Chineezzen, werkte in dezelfde richting.

Terwijl de term „nationaal” slechts tot enkele procenten van de Br. Indische bevolking rechtstreeks kan spreken, vindt het woord „Islam” in de groote massa een dadelijken en krachtigen weerklank. Vandaar dat men hier dadelijk den ernst der beweging moet inzien, waar men in Br. I. jarenlang (den invloed van 't intellect op de massa onderschattend) de nationale beweging voor onbeduidend kon houden.

Niemand kan zeggen of 't hier op den voorgrond gestelde onderscheid in 't karakter der bewegingen ook voor de meerdere of mindere duurzaamheid eenig verschil meebrengt. Daarop werken te veel factoren dan dat een ernstig man eenige voorspelling zou wagen.

Zich spiegelen aan 't Br. Ind. voorbeeld kan men in hoofdzaak enkel ten aanzien van de details van bijzondere maatregelen: beperking van persvrijheid, van 't recht van vereeniging en vergadering, van de persoonlijke vrijheid, en derg.

De algemeene lijn der Indische politiek zal door de S. I. beweging reeds daarom weinig afwijking kunnen ondergaan, omdat de doeleinden der Regeering zoo goed als altijd in dezelfde richting liggen als door de leiders der S. I. voor zoover zij concrete wenschen uitspreken ⁽³⁾, wordt aangeduid. De snelheid waarin men zich in de

⁽¹⁾ De „Indische partij” zou men in dit opzicht eer met de Br. I. Congresleden kunnen vergelijken, dan de S. I.; ook alweer met allerlei voorbehoud.

⁽²⁾ In Br. I.: 't verzet der Engelschen tegen de zgn. Ibert-bill die „unificatie” van rechtspraak voor Eng. en anderen moest brengen. Vandaar van 't begin af een min of meer vijandige gezindheid jegens Engeland.

⁽³⁾ Onderwijs, econ. zelfstandigheid, versterking individ. vrijheid tegenover admin. willekeur enz.

aangeduide richting beweegt, kan misschien vergroot worden door 't bewustzijn, dat er in steeds wijder wordende kringen onvoldaanheid met 't bestaande gaat heerschen; zulk een prikkel om over kleine bezwaren tegen hervormingen heen te stappen kunnen alle bestuurders wel eens gebruiken.

(w. g.) M.

BUITENZORG, 15 Mei 1913.

V. UITTREKSEL UIT HET BESLUIT VAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL VAN NEDERLANDSCH-INDIË VAN 30 JUNI 1913 N°. 3.

Gelet op de missives van den w^{den} 1sten Gouvernements Secretaris van 31 October en van 6 December 1912 N°s 2386 en 376 geheim;

Gelezen:

I. het rekest, gedagteekend Soerabaja 14 September 1912, van Raden Tjokroaminoto, handelende ten deze voor en namens de aldaar opgerichte doch te Soerakarta gevestigde vereeniging „Sarekat Islam”, houdende verzoek de statuten dier vereeniging goed te keuren en haar mitsdien als rechtspersoon te erkennen;

II. het telegram van den Minister van Koloniën van 16 Mei 1913 IF 8;

III. het geheim rapport van den f^{den} Directeur van Justitie van 22 April 1913 IF 1, en de daarbij overgelegde missives:

a. van den Adviseur voor Inlandsche Zaken van 18 October 1912 IF 229;

b. van den Resident van Soerakarta van 5 December 1912 en van 25 Februari 1913 N°s 142/S en 22/S;

IV. de (zeer) geheime missives:

a. van den Resident van Soerabaja van 17 Maart en van 19 Mei 1913 N°s 148 en 262, de laatste in voldoening aan het zeer geheim schrijven van den w^{den} 1sten Gouvernements Secretaris van 9 Mei tevoren IF 165;

b. van den Resident van Besoeki van 20 Maart, 24 April en 19 Mei 1913 N°s 32, 56 en 84, de laatste in voldoening aan het sub a bedoeld zeer geheim schrijven van den w^{den} 1sten Gouvernements Secretaris;

c. van den Resident van Soerakarta van 26 Maart en 24 Mei 1913 N°s 2088/29 en 73/S, de laatste in voldoening aan het sub a bedoeld zeer geheim schrijven van den w^{den} 1sten Gouvernements Secretaris;

d. van den Resident van Madioen van 29 Maart en 13 Mei 1913 N°s 102 en 141, de laatste in voldoening aan het sub a bedoeld zeer geheim schrijven van den w^{den} 1sten Gouvernements Secretaris;

e. van den Resident van Batavia van 16 April en van 10, 16, 23 en 27 Mei 1913 N°s 107/E, 148/E, 153/E, 169/E en 165/E, strekkende de in de vierde en vijfde plaats genoemde brieven in voldoening respectievelijk aan de geheime missive van den w^{den} 1sten Gouvernements Secretaris van 5 Mei tevoren IF 160 en aan diens sub a bedoeld zeer geheim schrijven van 9 Mei d. a. v. IF 165;

f. van den Resident van Rembang van 18 April en 16 Mei 1913 N°s 28 en 42, de laatste in voldoening aan het sub a bedoeld zeer geheim schrijven van den w^{den} 1sten Gouvernements Secretaris;

g. van den Resident van Djokjakarta van 26 April en 16 Mei 1913 N°s 4252/21a en 65, de laatste in voldoening aan het sub a bedoeld zeer geheim schrijven van den w^{den} 1sten Gouvernements Secretaris;

h. van den Resident van Semarang van 12 Mei 1913 IF 22/G in voldoening aan het sub a bedoeld zeer geheim

- schrijven van den w^{den} 1sten Gouvernements Secretaris;
- i. van den Adviseur voor Inlandsche Zaken van 13 en 23 Mei 1913 N°s 46 en 49, de eerste in voldoening aan het geheim schrijven van den w^{den} 1sten Gouvernements Secretaris van 2 April tevoren IF 118;
 - j. van den Resident van Banjoemas van 13 en 29 Mei 1913 N°s 47/G en 69/G;
 - k. van den Resident van Pasoeroean van 13 Mei 1913 IF 18/13;
 - l. van den Resident van Bantam van 14 Mei 1913 IF 111/g;
 - m. van den Resident van Pekalongan van 15 Mei 1913 IF 88/g;
 - j t/m m. in voldoening aan het sub a bedoeld zeer geheim schrijven van den w^{den} 1sten Gouvernements Secretaris;
 - n. van den Resident van Madoera van 23 Mei en 6 Juni 1913 N°s 53 en 72, de eerste in voldoening aan het sub a bedoeld zeer geheim schrijven van den w^{den} 1sten Gouvernements Secretaris;
 - o. van den Resident van Kedoe van 31 Mei 1913 IF 209;
 - p. van den Resident der Preanger Regentschappen van 2 Juni 1913 IF 99/g;
 - q. van den Resident van Kediri van 5 Juni 1913 IF 96;
 - r. van den Resident van Cheribon van 7 Juni 1913 IF 94;
 - o t/m r. in voldoening aan het sub a bedoeld zeer geheim schrijven van den w^{den} 1sten Gouvernements Secretaris;

Overwegende:

dat de inhoud der overgelegde statuten op zich zelf geen bezwaar oplevert tegen het verleenen der gevraagde erkenning en het doel der vereeniging gelijk dat in hare statuten is omschreven zelfs aanspraak mag maken op welwillende belangstelling der Regeering;

dat echter door de in zeer onbepaalde bewoordingen gegeven omschrijving van dit doel, gepaard aan het feit, dat de vereeniging er naar streeft de geheele inlandsche bevolking, ook hare minst ontwikkelde lagen, te omvatten, de uit een oogpunt van algemeen belang onmisbare waarborg ontbreekt voor eene centrale leiding, voldoende krachtig om de uitingen der vereeniging in al hare over een uitgestrekt gebied verspreide onderdeelen te kunnen houden binnen de grenzen, door de leiders, met inachtneming der statuten, te stellen;

dat mitsdien de erkenning der vereeniging, gelijk zij thans is georganiseerd, in strijd zoude zijn met het algemeen belang maar dat voorschreven bedenking uiteraard niet zou gelden ten aanzien van soortgelijke vereenigingen, werkende in beperkten kring, als een hoofdplaats, een district of een regentschap, zullende overigens bij de oprichting van dergelijke plaatselijke vereenigingen onderlinge samenwerking door middel van een centraal vertegenwoordigend lichaam kunnen worden bevorderd;

Nog gelet op artikel 3 van het Koninklijk besluit van 28 Maart 1870 IF 2 (Staatsblad IF 64), gelijk dat besluit is gewijzigd bij het Koninklijk besluit van 14 Mei 1913 IF 37 (Indisch Staatsblad IF 432), zoomede op de circulaire van den w^{den} 1sten Gouvernements Secretaris en op diens missives van heden N°s 239 geheim, 1587 en 240 geheim;

De Raad van Nederlandsch-Indië gehoord (advies van? Is goedgevonden en verstaan:

Eerstelijk: Onder mededeeling, dat tegen inwilliging

van het verzoek zooals het daar ligt bezwaar bestaat, aan den adressant te kennen te geven, dat eventueel in te dienen verzoeken om erkenning van plaatselijk werkende vereenigingen van soortgelijken aard, indien daartegen uit anderen hoofde geen bedenking rijst, in gunstige overweging zullen worden genomen.

Ten tweede: enz.

Afschrift dezes zal worden gezonden aan den Raad van Nederlandsch-Indië tot informatie en extract verleend aan de Directeuren van Justitie en Binnenlandsch Bestuur, den Adviseur voor Inlandsche Zaken, den Regeerings-Adviseur voor Chineesche aangelegenheden, de Hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madoera en den adressant tot informatie en bericht.

VI. MISSIVE VAN DEN WAARNEMENDEN EERSTEN GOUVERNEMENTS
SECRETARIS AAN DEN RESIDENT VAN SOERAKARTA, GEDAG-
TEEKEND BUITENZORG, 30 JUNI 1913 N°. 1587.

Bij het besluit van heden IF 3, waaruit de voor Uw archief en voor de belanghebbenden bestemde extracten hiernevens gaan, is een beschikking genomen op het onder dagteekening van 14 September 1912 ingediende verzoek om erkenning als rechtspersoon van de te Soerakarta gevestigde vereeniging „Sarekat Islam”, omtrent welk verzoek aanvankelijk advies werd uitgebracht bij Uw aan den Directeur van Justitie gericht schrijven van 5 December 1912 IF 142/S.

Bij die beschikking is aan requestrant medegedeeld, dat tegen inwilliging van het verzoek zooals het daar ligt, bezwaar bestaat, doch dat eventueel in te dienen verzoeken van plaatselijk werkende vereenigingen van soortgelijken aard, indien daartegen uit anderen hoofde geen bedenkingen rijzen, in gunstige overweging zullen worden genomen.

Tot nadere toelichting van deze beslissing, die in de overwegingen van het besluit kortelijk is gemotiveerd, heb ik de eer, op last van den Gouverneur-Generaal, UHEdG. het volgende mede te deelen.

Zooals U gebleken zal zijn uit het in de Javasche Courant van 4 April jl. IF 27 opgenomen verslag van hetgeen ter audientie van 29 Maart te voren door den Landvoogd tot de leden van het Centraal Comité der vereeniging is gesproken heeft Zijne Excellentie bij die gelegenheid on-dubbelzinnig blijk gegeven van sympathie met het op geestelijke en stoffelijke ontwikkeling der bevolking ge-richte streven der vereeniging en van vertrouwen in de goede bedoelingen harer leiders.

Ten aanzien van eene eventuele erkenning als rechts-persoon merkte de Gouverneur-Generaal op, dat de Re-gearing, alvorens daartoe over te gaan, de overtuiging zou moeten bezitten, dat de beweging waarvan de Sarekat Islam eene uiting is, bij de leiders in veilige handen is, in dien zin dat die leiders niet enkel den goeden wil, maar ook de kracht, de bekwaamheid en den invloed op de leden toonen te bezitten, noodig om te voorkomen dat in de vereeniging of sommige harer afdeelingen een ver-keerde, aan de openbare orde of aan eene vreedzame sa-menleving van de verschillende bevolkingsgroepen vijan-dige geest tot ontwikkeling mocht komen. Deze opmer-king hield verband met hetgeen aanvankelijk was geble-ken omtrent de opvattingen van vele der minder ontwik-kelde leden ten aanzien van het doel der vereeniging en in het bijzonder ten aanzien van de gevallen waarin, en de wijze waarop, de leden elkaar hulp behooren te verleenen, — opvattingen die reeds meer dan eens tot versterking van de openbare orde hadden geleid.

Onder de wenken, die de Gouverneur-Generaal den hoofdbestuurders meende te moeten geven, behoorde dan ook in de eerste plaats de raad om niet naar meerdere uitbreiding van het reeds zeer groot aantal leden te stre-ven, doch alle aandacht te wijden aan consolidatie der

vereeniging door goede organisatie en door een behoorlijke regeling van het beheer der geldmiddelen, die toezicht van de zijde der leden mogelijk zou maken.

De uitvoerige rapporten door de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madoera omtrent de verdere verrichtingen der vereeniging ingediend, hebben den Landvoogd niet de overtuiging verschaft, dat in de ter audientie aangeduide richting inderdaad voortgang van betekenis is gemaakt. Niet twijfelende aan den goeden wil der hoofdbestuurders om in den geest der Regeering werkzaam te zijn, moet Zij aannemen, dat die bestuurders daartoe niet bij machte zijn geweest. Toch moet, gegeven het groot aantal leden en de mate van ontwikkeling van de kringen, waarnit de meerderheid van hen voortkomt, zekerheid bestaan, dat het voor de handelingen der vereeniging aansprakelijk college ook inderdaad genoeg invloed uitoefent om te voorkomen dat de afdeelingen of de leden individueel den naam en het gezag der vereeniging misbruiken voor met het algemeen belang strijdige doeleinden. Te meer is dit noodig, waar het doel der vereeniging slechts in zeer onbestemde termen omschreven is en allerlei uiteenlopende wenschen en verlangens onder het begrip van dit doel kunnen worden gebracht.

Onder deze omstandigheden is het der Regeering niet mogelijk geweest, het verzoek om erkenning zooals het daar ligt, in te willigen.

Anderzijds meende Zij zich ook niet tot een weigering zonder meer te moeten bepalen. Waar, zeker niet in de laatste plaats als een gevolg van de door het Nederlandsch gezag gewaarborgde meerdere rechtszekerheid en de door dat gezag bevorderde hooger verstandelijke en zedelijke ontwikkeling, in steeds ruimer kringen der bevolking een streven aan den dag komt naar geestelijke en stoffelijke verheffing, wil de Regeering niet volstaan met eene afsluiting van den aanvankelijk door de leiders dezer beweging ingeslagen weg, doch meent Zij tevens de richting te moeten aangeven, waarin naar Hare meening die beweging zich verder ontwikkelen kan zonder met het algemeen belang in strijd te komen.

Daartoe strekt de in het besluit opgenomen vingerwijzing omtrent de oprichting van plaatselijk werkende vereenigingen, die een enkele hoofdplaats of een ander gebied van beperkten omvang, bij voorkeur een natuurlijke of administratieve eenheid als een district of een regentschap, omvatten.

De bedenkingen, die tegen de erkenning van de vereeniging in haren tegenwoordigen vorm pleiten, zouden tegen dergelijke lichamen — waarvan de werkzaamheden binnen de grenzen der statuten blijven — niet, althans zeker niet in gelijke mate, gelden, terwijl deze ook meer gelegenheid tot praktische, dadelijk nuttige werkzaamheid zouden vinden.

Wat het eerste punt betreft, behoeft slechts te worden gewezen op het feit, dat leden en bestuurders van plaatselijke organisaties elkaar bekend kunnen zijn, aan de leden een rechtstreeksche invloed op de keuze der leiders, aan dezen werkelijk gezag over de leden kan worden gewaarborgd. De leiders zullen onder deze omstandigheden inderdaad de volle verantwoordelijkheid voor het doen en laten der vereenigingen kunnen dragen. Wanneer dan ook zulk een vereeniging onverhoopt de openbare orde mocht aantasten of bedreigen, zou van overheidswegen tegen die vereeniging kunnen worden opge-

treden, zonder dat daarmede tevens de overige vereenigingen of de beweging in haar geheel zouden worden getroffen. Dit laatste zou bij erkenning van een algemeene vereeniging het geval zijn, indien het optreden van een aantal leden of een afdeeling dier vereeniging het noodig mocht maken de erkenning in te trekken ⁽¹⁾, door welken maatregel alsdan de geheele vereeniging zou worden opgeheven. Het spreekt van zelf, dat de nauwer aanraking tusschen leden en bestuurders van beperkte vereenigingen tevens een beter toezicht van de belanghebbers op het geldelijk beheer zou toelaten dan in de geheel Java omvattende vereeniging mogelijk is.

Wat het hierboven in de tweede plaats vermelde punt aangaat, het ligt voor de hand, dat de maatschappelijke en economische werkzaamheid der vereeniging evenzeer slechts binnen beperkte ressorten tot haar recht kan komen. Immers, waar de behoeften van het sociale leven in de verschillende streken van Java ver uiteenloopen, zal slechts iets tot stand zijn te brengen door lichamen onder de leiding van met alle plaatselijke omstandigheden vertrouwde personen.

Zooals reeds uit de overwegingen van het besluit blijkt, behoeft eene splitsing in zelfstandige plaatselijke vereenigingen geenszins het voortbestaan van een algemeen band te beletten. De plaatselijke vereenigingen kunnen b.v. geweselijke comité's vormen, waaruit wederom afgevaardigden naar een centraal comité kunnen worden gezonden. In zekeren zin zou zulk een centraal comité de thans op het hoofdbestuur rustende taak overnemen en het behoeft geen betoog, dat de beslissing der Regeering dan ook geen uiting van wantrouwen in de tegenwoordige hoofdbestuurders is. Op de hiervoren uiteengezette algemeene gronden meent Zij echter, dat de rechtstreeksche verantwoordelijkheid voor de leiding der vereenigingen op de bestuurders van lokaal werkende lichamen moet rusten.

„Belangstelling en steun van de Regeering en hare „ambtenaren” worden ter audientie van 29 Maart aan het hoofdbestuur toegezegd, wanneer de vereeniging toonde het algemeen belang te willen bevorderen. Die belangstelling en steun zullen uiteraard vooral tot uiting kunnen komen in de aanrakingen van Europeesche en Inlandsche bestuursambtenaren met de leiders der beweging en ook dit wijst op het belang van hoofdzakelijk plaatselijke werkzaamheid, waarbij mede op den voorgrond staat de eisch van erkenning en eerbiediging van de bestaande bestuursinstellingen, in de eerste plaats van het op inheemschen grondslag berustend regentschaps- en districtsbestuur.

De Gouverneur-Generaal acht het niet noodig in bijzonderheden te treden omtrent de voorwaarden, waaraan plaatselijke vereenigingen zullen moeten voldoen om voor erkenning in aanmerking te komen. Deze voorwaarden blijken uit het Koninklijk besluit van 28 Maart 1870 (Staatsblad II 64) en op te merken valt slechts, dat de statuten, die volgens artikel 2 van evengenoemd besluit de grondslagen der vereenigingen moeten bevatten, uit dien hoofde zoowel de toetreding als de uittreding van leden moeten regelen (de overgelegde statuten der „Sare-

⁽¹⁾ Blijkens het Kon. Besluit van 14 Mei j.l. No. 37 (Staatsblad No. 432) zal die intrekking voortaan ook door de Regeering in het belang der openbare rust en orde kunnen geschieden.

kat Islam" bevatten niets omtrent de uittreding). Wordt bij toetreding een eed of belofte gevorderd, dan zal dit derhalve volledig uit de statuten moeten blijken — dus zonder bijvoeging van geheime eeden of beloften — mede om beantwoording van de vraag of het algemeen belang erkenning toelaat mogelijk te maken. Te dien aanzien meent de Regeering reeds dadelijk als Hare zienswijze te moeten uitspreken, dat niet toelaatbaar zouden zijn eeden of beloften, die de leden, zonder eenig voorbehoud ten aanzien van eerbiediging van de Landswetten en de bevelen der Overheid, tot onbeperkte gehoorzaamheid aan bevelen der bestuurders binden of die hun geen vrijheid laten om zich desverkiezende van de vereeniging los te maken. De door dergelijke eeden gevormde band zou onder de bestaande omstandigheden onmiskenbaar gevaar voor het algemeen belang opleveren, omdat ook overigens goedgezinde leden zich daardoor verplicht zouden kunnen rekenen tot handelingen in strijd met de wet of de openbare orde, of althans zich ontslagen achten van de verantwoordelijkheid voor op last der bestuurders verrichte daden.

Het spreekt overigens vanzelf dat de toezegging om verzoeken om erkenning van plaatselijke vereenigingen in gunstige overweging te nemen, de mogelijkheid niet uitsluit dat ook dergelijke verzoeken na onderzoek en met het oog op bijzondere omstandigheden van plaatselijken of anderen aard, zouden moeten worden afgewezen.

Het komt den Gouverneur-Generaal gewenscht voor, het hoofdbestuur der Sarekat Islam volledig in kennis te doen stellen met de overwegingen die tot de genomen beslissing hebben geleid en Zijne Excellentie verzoekt U mitsdien het bijgaande, voor den onderteekenaar van het verzoekschrift om erkenning Raden Tjokro Aminoto bestemde extract uit het besluit van heden If 3 aan den requestrant, zoo mogelijk in tegenwoordigheid van zijne mede-hoofdbestuursleden, te willen uitreiken en hem tevens den inhoud van dit schrijven te willen mededeelen.

Ik teeken ten slotte hierbij aan, dat alle hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madoera een afschrift van deze missive ontvangen bij mijne geheime circulaire van heden If 239, waarbij hun de inzichten der Regeering worden medegedeeld omtrent de jegens de Sarekat Islam in den tegenwoordigen vorm en na de eventueele omzetting in plaatselijke vereenigingen aan te nemen gedragslijn.

De hoofdstrekking dier aanschrijving, neerkomende op aanmoediging van het streven naar verheffing op economisch en maatschappelijk gebied, gepaard aan krachtige handhaving van het gezag en tegengang van elk streven om de verschillende bevolkingsgroepen tegen elkaar op te zetten, kan mede ter kennis van Raden Tjokro Aminoto c. s. worden gebracht.

De w^d 1ste Gouvernements-Secretaris,
(w. g.) E. MORESCO.

VII. GEHEIME CIRCULAIRE VAN DEN WAARNEMENDEN EERSTEN GOUVERNEMENTS SECRETARIS AAN DE HOOFDEN VAN GEWESTELIJK BESTUUR OP JAVA EN MADOERA, GEDAGTEEKEND BUITENZORG, 30 JUNI 1913 N°. 239.

De Gouverneur-Generaal heeft met belangstelling kennis genomen van de door de Hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madoera uitgebrachte rapporten over de vereeniging „Sarekat Islam” en bij de beslissing omtrent het door die vereeniging ingediend verzoek om erkenning ernstig rekening gehouden met de dienaangaande geleverde beschouwingen.

De bedoelde beslissing is vervat in het in extract hienevensgaand besluit van heden If 3 en uitvoerig toegelicht in mijn aan den Resident van Soerakarta gericht schrijven van heden If 1587, waarvan een afschrift mede hierbij wordt overgelegd.

Uit die stukken zal U blijken op welk standpunt de Regeering gemeend heeft, zich jegens de beweging, die in de „Sarekat Islam” tot uiting komt, te moeten stellen, doch Zij acht het wenschelijk, ook naar aanleiding van verschillende vragen om inlichtingen dienaangaande, nog eenigszins nader aan te geven, welke houding van Bestuurswege tegenover die beweging dient te worden aangenomen, daarbij op den voorgrond stellende, dat hier slechts algemeene aanduidingen worden gegeven en de noodige ruimte wordt gelaten voor maatregelen, die door bijzondere plaatselijke of andere omstandigheden worden geëischt.

Naar in mijn bovenvermeld schrijven nader uiteengezet is, wordt de Sarekat Islam door de Regeering beschouwd als een der uitvloeisels van een in steeds breeder kringen der bevolking tot bewustzijn komend verlangen naar geestelijke en stoffelijke verheffing, een verlangen, dat wederom voor niet gering deel de uitkomst is van de op versterking van rechtszekerheid en op verstandelijke en zedelijke ontwikkeling gerichte politiek van het Nederlandsch gezag.

Uit dien hoofde behoort de houding der Overheid te getuigen van sympathie met de beweging op zich zelve, hetgeen intusschen noch tot het opdringen van ongevraagden steun en raad moet leiden, noch, anderzijds, tot het dalen van handelingen, die de gevestigde orde van zaken aantasten.

Het spreekt van zelf, dat het Bestuur de beweging in al hare uitingen met de meeste aandacht zal moeten gadeslaan ten einde niet door onvoorziene gebeurtenissen verast te worden. Waar mogelijk kan er op aangedrongen worden de bestuurders te kiezen uit te goeder naam en faam bekend staande personen en met hen kan dan voeling worden gehouden, ook om zooveel doenlijk te voorkomen dat maatregelen van repressie noodig worden.

In het algemeen zal onderscheiden moeten worden tusschen de tegenwoordige, geheel Java omvattende vereeniging, die de erkenning der Regeering gevraagd doch niet verkregen heeft, en de plaatselijke vereenigingen, wan-

neer deze overeenkomstig de door de Regeering gegeven aanwijzing opgericht en door haar erkend zullen zijn.

Van de eerste mag worden verwacht, dat zij zich geleidelijk zal oplossen, naarmate vereenigingen als laatstbedoeld tot stand komen. Gedurende den overgangstoestand zal de door het bestuur aan te nemen gedragslijn zich naar de omstandigheden moeten regelen. Zoo heeft de Gouverneur-Generaal er geen bezwaar tegen, dat de vergunningen tot het houden van groote vergaderingen in zekere mate beperkt worden, bijv. tot de afdeelingshoofdplaatsen, en dat die bijeenkomsten van bestuurswege worden bijgewoond. Voor een overal stelselmatig weigeren van vergunningen tot het houden van vergaderingen schijnt daarentegen geen aanleiding te bestaan.

Op het geldelijk beheer zal mede toezicht geboden zijn. Zullen te dien aanzien de op te richten vereenigingen met beperkten werkingssfeer, naar te verwachten is, beter uitgerust zijn, ook in dien zin, dat aan de leden gelegenheid tot controle verzekerd zal zijn, — bij de tegenwoordige organisatie laat dit, naar de meening van den Gouverneur-Generaal, veel te wenschen. Daar het vragen van geldelijke bijdragen, niet op nauwkeurige statutaire bepalingen berustend, licht aanleiding geeft tot misbruiken, zal er in het bijzonder op moeten worden gelet, dat geenerlei pressie tot het geven van zulke bijdragen wordt uitgeoefend.

Dergelijke pressie moet natuurlijk ook uitgesloten zijn bij de kleinere vereenigingen, en in het algemeen moet zooveel mogelijk worden belet, dat van de macht der vereenigingen een ongeoorloofd gebruik wordt gemaakt, bijv. door personen onder voorspiegelingen of bedreigingen te nopen tot toetreding als lid.

Zal bij dit alles het Bestuur in de meeste gevallen slechts zijdelings zijn invloed kunnen uitoefenen, geheel anders wordt de toestand zoodra de vereeniging, hetzij dan de thans bestaande of hare afdeelingen, hetzij de nieuwe lichamen, de door de wet gestelde grenzen overschrijden.

De openbare orde zal krachtig en met de meeste nauwgezetheid moeten worden gehandhaafd. Rustverstoringen die op zich zelf van weinig beteekenis zouden zijn, kunnen alleen reeds door het feit, dat de bedrivers zich daartoe door hun lidmaatschap van eene vereeniging gerechtigd of zelfs verplicht achten, een ernstig karakter verkrijgen. Daarom zal ten deze groote waakzaamheid betracht dienen te worden, waarbij intusschen in het oog valt te houden, dat blijkens de opgedane ervaring herhaaldelijk valsche geruchten omtrent voorgenomen rustverstoring zijn uitgestrooid, waardoor in ruimen kring noodelooze ongerustheid is verwekt.

Behalve het geval van daadwerkelijke overtreding van wettelijke bepalingen, moet ook gedacht worden aan pogingen om zich in zaken van Bestuur of politie te mengen, zooals hier en daar van de zijde van afdeelingsbestuurders der Sarekat Islam schijnt te zijn voor gekomen.

Dergelijke pogingen moeten reeds in het belang der handhaving van het gezag van het Bestuur (vooral ook het Inlandsch Bestuur) met de meeste beslistheid worden tegengegaan. Dat zij niet mogen worden uitgelokt en dat het Bestuur zelfs den schijn moet vermijden de leiders der S. I. als een soort volksvertegenwoordigers te beschouwen, ligt voor de hand, doch zelfs onder den schijn van vrijwillige hulp aan de politie zullen pogingen als bedoeld niet stilzwijgend mogen worden geduld.

Het zal niet altijd gemakkelijk zijn een wettelijken weg te vinden om zulk streven om de organen van het gevestigd gezag op zijde te zetten, tegen te gaan, en het spreekt vanzelf, dat men zich daarbij niet aan maatregelen van willekeur mag te buiten gaan. Waar dit kwaad een bedenkelijken omvang mocht aannemen, zal intusschen niet geaarzeld mogen worden om gebruik te maken van de buitengewone middelen tot beveiliging van de openbare orde die der Regeering ten dienste staan. Naast de politieke verbanning of interneering, die in het uiterste geval op enkele van de rechtstreeks verantwoordelijke leiders zou kunnen worden toegepast, valt hier te denken aan de bevoegdheid tot ontneming van de rechtspersoonlijkheid. Bernstte deze bevoegdheid krachtens artikel 6 van het Koninklijk besluit in Staatsblad 1870 IF 64 tot dusver uitsluitend bij den rechter, die slechts op grond van „afwijking van de goedgekeurde statuten” mocht ingrijpen, bij het Koninklijk besluit van 14 Mei jl. IF 37 (Staatsblad IF 432) is de Gouverneur-Generaal bevoegd verklaard om in overeenstemming met den Raad van Nederlandsch-Indië de verleende erkenning „in het belang der openbare rust en orde” in te trekken. Krachtens deze bepaling zal het uitvoerend gezag derhalve kunnen optreden tegen vereenigingen, die ook zonder van de statuten af te wijken of strafbare daden te doen plegen, door de wijze waarop zij werkzaam zijn, de openbare rust en orde aantasten of bedreigen.

Door het in het leven roepen van deze bevoegdheid worden, naar de meening van den Gouverneur-Generaal, voor een goed deel de bezwaren opgeheven die anders zouden kunnen worden ingebracht tegen erkenning van vereenigingen die, ofschoon van beperkter werkingssfeer, in aard en karakter met de Sarekat Islam overeenkomen.

Als een zijdelings aantasten van de openbare orde is mede te beschouwen het stelselmatig opwekken van vijandige gevoelens jegens andere bevolkingsgroepen, zooals de hier gevestigde Chineezers of de niet tot de vereeniging toegetreden Inlanders. Tegen de uit een zoodanige gezindheid voortvloeiende strafbare daden zal uiteraard op de gewone wijze door justitie en politie opgetreden moeten worden, doch onder bepaalde omstandigheden kan reeds het stelselmatig aankweken van vijandige gevoelens tusschen de verschillende bevolkingsgroepen een gevaar opleveren waartegen, indien waarschuwing en overreding niet baten, met administratieve maatregelen als bovenbedoeld moet worden opgetreden.

De algemeene gedragslijn hiervoren niteengezet, brengt mede dat er geen principieel bezwaar tegen bestaat dat landsdienaren tot de op te richten vereenigingen toetreden. Dit neemt intusschen niet weg, dat zich gevallen kunnen voordoen waarin zulk een toetreding minder wenschelijk of zelfs bepaald ontoelaatbaar moet worden geacht, hetzij met het oog op de bijzondere eischen van het bekleede ambt, hetzij wegens den aard der personen die ter plaatse de leiding der vereeniging in handen hebben, hetzij wegens andere plaatselijke omstandigheden.

De Gouverneur-Generaal meent de beoordeeling van dit punt aan de Hoofden van gewestelijk bestuur te moeten overlaten in het vertrouwen dat zij daarbij in de aangegeven algemeene richting zullen blijven.

Door de mededeeling van het vorenstaande met verzoek om met de daarin niteengezette inzichten rekening te willen houden en om voorts, evenals tot dusver, den Gouverneur-Generaal geregeld in kennis te stellen met

den verderen loop dien deze aangelegenheid in Uw gewest mocht nemen, heb ik de eer mij van een van Zijne Excellentie ontvangen last te kwijten.

Van deze gelegenheid maak ik gebruik om UHedG. een afdruck aan te bieden van een tweetal, onderscheidenlijk onder datum van 24 Augustus 1912 IF 191 en 13 Mei jl. IF 46 door den Adviseur voor Inlandsche Zaken uitgebrachte adviezen aangevende diens standpunt ten aanzien van die vereeniging. Blijkens de genomen beslissing heeft de Gouverneur-Generaal deze — zeer belangrijke — adviezen niet geheel gevolgd.

De W^d 1ste Gouvernements Secretaris,

(w. g.) E. MORESCO.

VIII. GEHEIM KABINETSSCHRIJVEN AAN DEN MINISTER VAN KOLONIËN,
GEDAGTEEKEND BUITENZORG, 2 JULI 1913 N°. 48/1.

Onder IF 1096 van het loopend mailrapport deed ik Uwer Excellentie toekomen afschriften van het rekest, houdende verzoek om goedkeuring van de statuten der vereeniging „Sarekat Islam”, van de tot dusver ter zake uitgebrachte adviezen en van diverse andere met deze aangelegenheid verband houdende bescheiden, zoomede van de geheime missive van den Wden 1sten Gouvernements Secretaris van 17 Mei jl. IF 183, waarbij het advies van den Raad van Nederlandsch-Indië nopens deze kwestie werd gevraagd.

Sedert werden ontvangen de in voldoening aan het zeer geheim schrijven van dien Hoofdamtenaar van 9 Mei tevoren IF 165 ⁽¹⁾ strekkende adviezen van alle Hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madoera, welke eveneens in handen van den Raad werden gesteld. Dit college deed vervolgens, onder overlegging van een afzonderlijk advies van het Raadslid den Heer J. B. van der Houven van Oordt, van zijn gevoelen blijken bij het advies van 17 Juni jl. IF XVI.

De beide adviezen komen tot de slotsom, dat een thans op het rekest te nemen definitieve beslissing niet anders dan afwijzend zou kunnen luiden. 's Raads meerderheid, welke in de tegenwoordige beweging onder de Inlandsche bevolking groot gevaar ziet en daarvan weinig of geen nut verwacht, wenscht dan ook, dat zoo spoedig mogelijk tot eene afwijzende beschikking worde overgegaan, zonder evenwel de Sarekat Islam te brandmerken als een verboden vereeniging in den zin van artikel 111 van het Regeeringsreglement, en zonder haar op eenigerlei wijze krachtig tegen te gaan. Mocht de vereeniging alsdan worden ontbonden om plaats te maken voor plaatselijke vereenigingen als bedoeld in de Uwer Excellentie bekende nota der Algemeene Secretarie, dan zou de Raad tegen het verleen van rechtspersoonlijkheid aan zoodanige vereenigingen geen bedenking hebben, doch het opzettelijk stuwen van de beweging in die richting acht de Raad niet overeen te brengen met het zijns inziens door de Regeering in te nemen neutraal standpunt. De Heer Van der Houven van Oordt daarentegen verheugt zich over de geestelijke strooming, welke zich onder de inlandsche bevolking baan breekt, en wenscht die strooming zooveel mogelijk in goede richting te leiden. Was de beweging inderdaad zoo gevaarlijk als 's Raads meerderheid aanneemt, dan zou men, zoo meent de Heer Van Oordt, de consequenties van die overtuiging ook moeten aandurven en de Sarekat Islam rechtstreeks moeten bestrijden gelijk met de Indische Partij is geschied. Hier toe bestaat echter zijns inziens allerminst een voldoende feitelijke aanleiding. Wat betreft de omzetting van de groote vereeniging in kleine locale vereenigingen de Heer Van Oordt erkent dat daaraan voordeelen verbonden zouden zijn, doch hij meent dit denkbeeld te moeten opge-

(1) Referte de noot aan het slot van de geheime missive van den Wden 1sten Gouvernements Secretaris van 17 Mei 1913 No. 183.

ven in verband met een paar bij mondelinge bespreking door Dr. Hazen daartegen geopperde bezwaren. Op grond van een en ander acht dit Raadslid geen andere oplossing mogelijk, dan het verzoek om erkenning voorloopig in beraad te houden.

Mijne beslissing op het verzoek om rechtspersoonlijkheid zal Uwer Excellentie blijken uit het besluit van 30 Juni jl. N° 3, hetwelk met de daarbij verhandelde bescheiden, voorzoover deze niet reeds eerder zijn overgelegd, onder inventaris kopiëlijk hiernevens gaat, terwijl ik den Hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madoera en in het bijzonder den Resident van Soerakarta de genomen beslissing uitvoerig deed toelichten en hen van de noodige instructiën deed voorzien bij de geheime circulaire van den W^{den} 1sten Gouvernements Secretaris van 30 Juni jl. N° 239 en bij de missives van dien Hoofdamtenaar van gelijken datum N°s 1587 en 240 geheim.

Met een en ander stelde ik Uwe Excellentie reeds voorloopig in kennis bij mijn telegram van denzelfden datum N° 1, luidende:

„Bij besluit heden verzoek Sarekat Islam om rechtspersoonlijkheid gedeeltelijk conform Raad afgewezen krachtens artikel drie Koninklijk besluit 1870(,) overwegende inhoud statuten geen bezwaar doch in verband massaal ledental en vage doelsomschrijving waarborg ontbreekt voor centrale leiding in staat om uitingen vereeniging tot statuten beperkt te doen blijven(,) Artikel honderdelf RR buiten toepassing gelaten en erkenning plaatselijke vereenigingen van soortgelijken aard onder zekere restrictie toegezegd(,) Stukken volgen eerste mail(,) Beschikking geheim totdat mededeeling met motieven aan belanghebbenden geschied (is.)”.

Ofschoon Uwe Excellentie in de hoogervermelde bijlagen van dit schrijven mijne inzichten ter zake over het algemeen volledig uiteengezet zal vinden, meen ik goed te doen, dienaangaande nog de volgende samenvattende beschouwingen onder Uwe aandacht te brengen.

Uiteraard is door mij een nuttig gebruik gemaakt van de beschouwingen van Dr. Rinkes en van de Residenten terwijl ik mede ernstig rekening heb gehouden met de belangrijke adviezen zoowel van den Raad van Nederlandsch-Indië als van het Raadslid den Heer Van der Houven van Oordt ook waar ik mij niet geheel met deze adviezen kon vereenigen.

De Sarekat Islam is n. i. een uiting van wat men kan noemen: het zich bewust worden van den inlander. Die gemoedsgesteldheid is niet op eens gekomen, maar langzamerhand — aanvankelijk in kleiner, later in ruimer kring, ontstaan onder de werking van verschillende invloeden, waarvan de voornaamste in het advies van Dr. Rinkes zijn aangeduid en waaronder ongetwijfeld het door het Gouvernement gegeven of bevorderde onderwijs eene belangrijke plaats inneemt.

In die gemoedsgesteldheid op zich zelve ligt niets verontrustends; integendeel, zij is een gewenschte vrucht van ons Bestuur. Zij vraagt om leiding van Westersche zijde.

De Sarekat Islam is van deze „ontwaking” niet het eerste verschijnsel; maar wél het verschijnsel dat door zijne snelle verbreiding en door de geestdrift, waarmede het door de inlandsche bevolking is begroet, meer dan de vorige de aandacht trekt.

Evenals elders openbaart zich ook hier de opkomende neiging tot ontwikkeling, tot vrijmaking van verouderde en voor de ontwikkeling hinderlijke vormen, tot economische zelfstandigheid, door een zucht tot aaneensluiting.

Individueel gevoelt men zich zwak, gebonden aan neerdrukkende tradities; acht men zich onmachtig; vindt men ook niet steeds een geopend oor, waar dit rechtmatig mocht worden verwacht.

Vereenigd met anderen gevoelt men zich sterker: deel van een groot geheel, van een krachtig lichaam; in staat om te bereiken wat den eenling onmogelijk is; houdt men zich verzekerd van meer welwillend gehoor en van betere behandeling.

Die zucht tot aaneensluiting — ongetwijfeld geprikkeld door het gezamenlijk optreden en het daaruit voortvloeiende krachtsbesef der Chineezzen — grijpt tot bereiking van haar doel als van zelf naar den godsdienst. De godsdienst, die dat doel van het leven vormt, waarin Oost- en West- en Midden-Java samenstemmen; dat doel vooral, dat het ongerept bezit van de inlandsche bevolking bleef, waarin de vreemdeling niet heerschend en storend optrad. Te dezen opzichte moge ik verwijzen naar mijn brief van 7 October 1912 № 1196/21.

Het kan dan ook geen verwondering baren, dat in deze beweging, die gericht is op het doen samenwerken van zeer velen, het godsdienstig element, de islam, een rol speelt. Naar gelang van de streek is die rol meer of minder gewichtig; zal opwekking van godsdienstig leven of meer middel of meer doel zijn.

Men kan dit islamitisch element minder gewenscht achten, er een bron van gevaar in zien — men heeft het te aanvaarden. En te bedenken dat tot nu toe de Javaan zich zoo goed als nimmer een fanatiek mahomedaan heeft betoond en dat de islam op Java over het geheel niet een anti-gouvernementeel karakter openbaart.

De beweging waarin zich thans de begeerte naar emancipatie op allerlei gebied uit, heeft, omdat de bodem bereid was, zich met groote snelheid voortgeplant. Het ledental in verschillende deelen van Java steeg ras en daaruit, zoowel als door het religieuze element, verklaart zich voor een groot deel de onverholten tegenzin, waarmee die beweging door velen wordt begroet.

Ambtenaren — de inlandsche niet het minst — vreezen van deze beweging ondermijning van het gezag; particulieren achten het waarschijnlijk dat gecombineerd optreden van de bevolking zal leiden tot hooger arbeidsloon, meer grondhuur enz. Chineezzen meenen een inlandschen tusschenhandel en credietverstrekking te zien opkomen, die hun overwicht schade toebrengt.

Zeer velen treft het meer zelfbewust optreden van de inlanders reeds daarom onaangenaam omdat zij zich daarvoor gekrenkt voelen in hun door de vroegere onderdanigheid abnormaal ontwikkeld persoonlijk gevoel van meerderheid. Maar ook afgezien van deze omstandigheid kunnen vele Europeanen zich niet bij de verandering neerleggen; zij duchten hiervan verwording der maatschappij, zoo niet omverwerping van het Nederlandsch gezag. Zij meenen dat de bevolking door vervanging van oude hordevormen tot tuchteloosheid zal vervallen — aldus middel en doel verwarrend — en oordeelen dat de „inlanders” voor deze beweging niet „rijp” zijn, vergetend dat groote bewegingen in de geschiedenis — ook die van onze dagen

in Japan of China of Britsch-Indië of Turkije — nimmer hebben gewacht totdat het geheele volk daarvoor „rijp” was, doch deze veeleer het werk waren van een betrekkelijk klein getal meer ontwikkelden, die, om welke reden dan ook, het vertrouwen hadden der massa's, die hen volgden.

Die afkeer van de Sarekat Islam heeft zich ongetwijfeld te sterk geopenbaard. Onder den invloed van een deels verkeerd ingelichte, deels in bepaalde richting bewerkte pers; misleid door den naam „islam”, die het beeld van allerlei gruwelen opriep; opgezweept door allerlei onmogelijke verhalen en onderstellingen heeft zich onder de Chinesche — en het moet er met een gevoel van schaamte bijgevoegd worden — ook onder de Europeesche ingezetenen, weinig minder dan een paniek ontwikkeld. Men heeft elkander beangst gemaakt, zich in leven en goed bedreigd geacht, om geweld geroepen, om bescherming geschreeuwd.

Thans is dit alles geluwd. Van al het booze dat men vreesde is niets gekomen ⁽¹⁾. Het is zelfs hier en daar merkbaar, dat bij de leden der Sarekat Islam de eerste liefde begint te verkoelen en naar die mate begint de moed der andere ingezetenen weder meer op gepast peil te komen.

Uitte zich de afkeer van de Sarekat Islam ongetwijfeld te sterk, in een vorm die niet door de feiten werd gerechtvaardigd, geheel zonder grond was hij niet en evenmin mag hij geheel aan egoistische vrees voor benadeeling van eigen belangen worden geweten.

Wat men toch het allereerst zag en wat het meest trof, was niet: behoefte aan ontwikkeling, niet: uiting van een gepast gevoel van eigenwaarde; niet: een zich in bekende vormen uitend zelfbewustzijn; — maar was: een snel om zich heen grijpende beweging, die men niet doorzag; waren hier en daar excessen, waarbij de naam Sarekat Islam werd genoemd; waren soms ongepaste uitingen van zelfoverschatting; een wegwerpen van hinderlijke vormen zonder zich van niet-hinderlijke en alleszins passende vormen te bedienen; was hier en daar een treden van de Sarekat Islam in hetgeen tot de taak van het Bestuur behoort.

Dat zijn de schaduwzijden der beweging, die haar antipathiek maken voor wie niet verder ziet dan de oppervlakte; nadeelen, die bij haar allereerste openbaring wel het sterkst in het licht traden, maar die nimmer geheel zullen verdwijnen, zoolang de tegenwoordige organisatie stand houdt; uitwassen, die zich op betrekkelijk kleine schaal vertoonden, maar waarvan men gevoelde dat zij wild zouden kunnen uitschieten en tot verwildering zouden kunnen leiden.

Als men dan ook de adviezen van de Gewestelijke Bestuurders leest, dan treft het dat men zoo weinig bepaalde ernstige feiten verneemt, maar dat de meesten zich keeren tegen de gevaren, die kunnen dreigen, tegen de gevolgen, die kunnen voorkomen.

Het is inderdaad juist dat de vorm, waarin zich deze in zekeren zin nationalistische beweging heeft gehuld, tot

(1) Tot nu toe is aantal en omvang der rietbranden minder dan op gelijken datum van het vorig jaar, dat niet ongunstig was. Van ernstige sabotage, waarvoor men zoozeer vreesde in de suikerfabrieken, vernam ik niets, zoodat veilig mag worden aangenomen dat de toestand op dit gebied normaal is.

gegronde critiek aanleiding geeft en op zich zelf onaannemelijk is.

De groei van de Sarekat Islam lijkt te veel op dien van een wonderboom, dan dat een goede organische samenhang van de deelen — eisch voor krachtige centrale leiding — kan worden verwacht. De beweging is te massaal; zij is inderdaad niet geheel in de hand van het Hoofdbestuur. Reeds in Maart jl. — kort nadat dat Hoofdbestuur bij mij ter audientie was geweest — bleek de beweging aan de handen der leiders te zijn ontglipt, althans ten deele. Mijn raad tot consolidatie van wat verkregen was, tot organisatie van wat men behouden wilde, vóórdat men meer leden toeliet, kon niet worden opgevolgd. De aandrang van candidaten was te sterk; de hand van den deurentsluiter te zwak.

De doelsomschrijving is bovendien te vaag en valt daarom buiten het begrip van den kleinen man. In ieders bewustzijn kan zich als doel substitueeren wat hem het aangenaamst lijkt — en dit geschiedt — en daardoor kunnen allerlei verkeerde en schadelijke voorstellingen worden geboren.

Bovendien kan niet worden ontkend dat een slecht georganiseerde massa, saamgebracht tot een vaag in hun bewustzijn levend doel, waarvoor de plaatselijke leiders eigenlijk maar gebrekkig de verantwoordelijkheid kunnen dragen, in de hand van een bekwaam doch slecht man een groot gevaar voor rustverstoring kan opleveren.

De Regeering, die sympathie gevoelt voor hetgeen grond en doel van deze beweging is, kan tegenover den gekozen vorm slechts met groote reserve staan. Wordt door deze beide gevoelens haar gedragslijn bepaald, zij heeft bovendien met nog een belangrijken factor te rekenen.

Bij velerlei overeenkomst met de nationalistische beweging in Britsch-Indië is er tusschen hetgeen zich daar ontwikkelde en wat zich hier vormde een groot verschil: namelijk dat in Britsch-Indië de beweging een anti-gouvernementeel, een anti-Engelsch karakter aannam, terwijl de Sarekat Islam zeer bepaald niet-anti-gouvernementeel is. De raad van Dr. Rinkes en van Dr. Hazeu wordt gezocht; het Hoofdbestuur heeft er ernstig naar gestreefd om de fouten die in de eerste maanden voorkwamen tegen te gaan en is daarin vrij wel geslaagd; de gehoorzaamheid aan het gezag, de afhankelijkheid aan Nederland werden door de leiders op den voorgrond gesteld.

Het is plicht der Regeering om dit groote voordeel te behouden; om te bewerken dat de beweging zooveel mogelijk op (religieus-) economisch, zoo weinig mogelijk op (religieus-) politiek gebied treedt; om te voorkomen dat zij het vertrouwen in de goede bedoelingen van het Gouvernement zou verliezen en in de Regeering een tegenstandster der economische en geestelijke verheffing zou gaan zien.

Kon dus, voornamelijk wegens de fouten der organisatie — men zou hier eigenlijk wel kunnen spreken van het hinderlijke, het naïeve, het nog tastende in de organisatie — de gevraagde goedkeuring der statuten en de daaraan verbonden erkenning als rechtspersoon niet worden verleend, op grond van het vorenstaande meende ik dat die weigering moest worden gekleed in een vorm, die geen twijfel laat omtrent de welwillendheid van de Regeering ten opzichte van de goede bedoelingen der Vereniging.

Ik heb artikel 111 R.R. buiten beschouwing gelaten en de vereeniging niet aangeduid als staatkundig van aard of bedreigende de algemeene orde.

Voor dit laatste zouden mij inderdaad de feitelijke gronden ontbreken. Als staatkundig zou de vereeniging kunnen worden gequalificeerd. Het kwam mij echter minder goed voor om dit te doen, eensdeels omdat intrekking van het verbod van staatkundige vereenigingen aanhangig is, anderdeels omdat deelneming aan dergelijke vereenigingen thans strafbaar is.

Het algemeen belang koos ik als eenige, maar m. i. ook afdoende reden van weigering.

Aan die weigering verbond ik echter een aanduiding van de richting, waarin wel mijne medewerking kon worden verwacht.

Vereenigingen die tot een bepaald territorium beperkt zijn, kunnen door het civiel bestuur, speciaal ook het inlandsch bestuur, veel beter worden gecontroleerd; op haar leiders kan beter toezicht worden geëffend; de leden kunnen zich beter op de hoogte stellen van de geldmiddelen; als doel kan — desgewenscht naast het vage algemeene — een meer beperkt, in den gezichtskring van de leden vallend oogmerk worden gekozen; de bestuurders kunnen in dergelijke kleinere vereenigingen werkelijk verantwoordelijk zijn voor de leden en moeten dit ook zijn; de Regent zal in zijn regentschap, de Wedana zal in zijn district voor het toezicht op zulk een vereeniging zich zeer bepaald aangewezen achten; en eindelijk, nu bij Koninklijk besluit van 14 Mei jl. N° 37 (Indisch Staatsblad N° 432) aan de Regeering de macht is gegeven om reeds verleende rechtspersoonlijkheid weder te ontnemen, kan onmiddellijk tegen elke vereeniging met kracht worden opgetreden, die buiten de gestelde grenzen gaat, zonder dat personen of groepen van personen worden getroffen, die aan de afgekeurde actie part noch deel hebben.

Ik acht dit Koninklijk besluit van groot belang voor de houding van de Regeering; Zij kan Zich nu meer tegemoetkomend tegenover deze beweging stellen dan anders mogelijk zou zijn geweest; Zij kan Zich nu ook onthouden van allerlei inmengingen en voorschriften voor de statuten (behalve de allernoodigste), die anders onvermijdelijk, maar daarom niet minder ongewenscht, zouden zijn geweest.

Nu dit Besluit mij bereikte, achtte ik het verantwoord om tot de genomen beslissing over te gaan en ik meende deze oplossing te moeten verkiezen boven andere mogelijke, omdat zij aan den eenen kant geen illusies laat ten opzichte van een organisatie die te veel omvattend en daardoor onmogelijk naar behooren centraal te leiden is met die zorg en die plaatselijke kennis, die in dit geval absoluut noodig zouden zijn; aan den anderen kant allen twijfel uitsluit omtrent de bereidwilligheid der Regeering om de ontwikkeling van volksinitiatief en volkskracht te bevorderen.

Het is, zooals uit het vorenstaande duidelijk zal zijn, dan ook niet toevallig dat mijn beslissing op het verzoek om rechtspersoonlijkheid samenvalt met de afkondiging van het bedoeld Koninklijk Besluit.

Bepaald reden om eerder te beslissen was er niet; integendeel, er was tijd noodig om rustig en met koel hoofd de ontwikkeling der zaken gade te slaan, en er geschiedde niets, wat tot overijld of bijzonder krachtig optreden dreef. Alle gewestelijke Bestuurders bleken tot dusver volkomen in staat om excessen, die voor-

kwamen, te bedwingen en den toestand geheel te beheerschen.

Maar nu de gewenschte macht aan de Regeering is verleend en door de adviezen der residenten een voldoende duidelijk inzicht is gekregen in de practische ontwikkeling der zaken, zooals dit door het advies van Dr. Rinkes (waarmede Dr. Hazen instemt) is verkregen ten opzichte van grondslag en drijfveeren der vereeniging, was er m. i. ook geen reden om het Hoofdbestuur langer op eene definitieve beslissing te doen wachten en bestond er wel aanleiding om de Hoofden van Gewestelijk Bestuur van instructies te voorzien, die door sommigen zelfs waren gevraagd.

Omtrent de toekomstige ontwikkeling van de beweging meen ik mij te moeten onthouden van voorspellingen, die natuurlijk min of meer speculatief zouden moeten zijn.

Het is mogelijk dat deze beweging, als haar voorgangers, geleidelijk verloopt of tot een plantenleven wordt gebracht; het is ook mogelijk dat zij in bepaalde streken en kringen stand houdt en wat goeds bewerkt.

Het is natuurlijk niet geheel uitgesloten dat hier of daar, plaatselijk, nog een min of meer ernstige verstoring van rust en orde voorkomt. Op deze mogelijkheid ben ik bedacht en het Leger is volkomen in staat om elk verzet te onderdrukken. Trouwens van grooten omvang zal zulk daadwerkelijk verzet niet zijn.

Ten slotte worden Uwer Excellentie hierbij aangeboden de mij door den heer Engelenberg (gewezen resident) en den heer Steinmetz (Voorzitter der Welvaart-Commissie) geleverde beschouwingen over de Sarekat Islam. Hetgeen door laatstgenoemde wordt opgemerkt, vestigt de aandacht op een zaak die ook in het tweede gedeelte van het advies van den heer Van der Houven van Oordt wordt ter sprake gebracht en die ik tot een afzonderlijk punt van correspondentie en instructie aan de Residenten zal maken: ik bedoel de blijkbaar onvoldoende naleving van de door mijn ambtsvoorganger uitgevaardigde zoogenaamde „hormat-circulaire” en wat daarmede samenhangt.

Eindelijk is het tot beoordeeling van deze geheele zaak ook wel van belang om kennis te nemen van hetgeen behandeld werd op de audientie die ik aan de heeren Paets tot Gansoijen, Dinger en Gontis verleende en van de vertrouwelijke aanschrijving die de heer Paets naar aanleiding daarvan deed uitgaan; alsmede van hetgeen vermeld is — blijkbaar in verband met de Sarekat Islam — op pag. 36/37 van het Verslag van den President van de Javasche Bank over het 85^e boekjaar 1912/1913.

De Gouverneur-Generaal van
Nederlandsch-Indië,
(w.g.) IDENBURG.

